

FETHULLAH GÜLEN HAREKETİ ÜZERİNE

ARAŞTIRMA YAZILARI

tr.fgulen.com

Araştırma Yazıları

Fethullah Gülen ve teşvikiliğini yaptığı hareket hakkında ite ve dışta bir çok araştırma yayınlandı.

"Hemen herkesin bildiği gibi hareketi şu ana kadar inceleyen yerli-yabancı bir çok akademisyen tabandan gelmiş ve yetişmiş kişiler değil. Dolayısıyla hareketi sosyal bilimlerdeki inceleme, araştırma ve değerlendirme gibi aynı metodları kullanarak yorumlayan içeriden kişilerin elde ettikleri sonuçlar, diğerlerine nispetle ayakları daha sağlam yere basıyor. Çünkü tahmin değil, bizzat inanılan ve yaşanılan değerler anlatılıyor, anlama çabasının ürününden ziyade anlaşılmış kıymetler ifade ediliyor."

Gülen Modeli

Burada, 'The Muslim World' dergisinin 'Bugünün Türkiye'sinde İslam: Fethullah Gülen'in Katkıları' başlığını taşıyan özel sayısının Türkçe tercümesine dair bu eserde Gülen'in küresel eğitim ve diyalog faaliyetlerinin kısa bir değerlendirmesine geçmeden önce uzun ve yorucu bir girizgahla başlamak arzusundayım. Buna rağmen hızla yol alan bir metro gibi duraklarda, belli kavram ve gelişmeler etrafında oldukça kısa duracağım için umarım merakımı anlatmaya muvaffak olurum. Bundaki amacım, modernite çağında dini, kültürel ve etnik farklılıkların hangi saik ve gelişmelerle insanlığın geleceğini tehdit eden kültürler ve medeniyetler arası çatışmaya dönüşme istidadı kesbettiğini vurgulamaktır. Buradan, yani modernleşme süreci ve elemanlarının yol açtığı çağdaş bunalım üzerinden, bu bunalıma duyarlı her kesimden insanı elektrikleyen dünya çapında bir sağduyu hareketine zayıf bir ışık tutmaya çalışacağım. Şüphesiz bu kitapta yer alan makaleler Gülen'in şahsiyeti, düşüncesi, hareketi ve toplumsal faaliyetine dair her biri farklı açılardan bakan birer perspektif sunacaktır. Ancak yine de bir bütün olarak modern çağın belli dönüşümlerine bir nebze değinmek, Gülen'in faaliyet ve düşünce hassasiyetlerinin dayandığı temellere daha kapsamlı bir bakış açısı getirebilmek açısından önemlidir kanaatindeyim.

Bilindiği gibi 21. Yüzyıla damgasını vuran en temel değerler; modernleşme, çoğulculuk, birey ve dindir. Modernite bireysel ve sosyal tüm hayatı kuşatma iddiasında bulundukça, dinî, kültürel ve siyasal yeni çoğulculuk biçimleri ortaya çıktı. Modernleşme oldukça farklı biçimlerde tanımlansa da ilerleme ve küreselleşme gibi iki yan ideolojik olguyu netice verdi. Birçok kuramcı modernleşmeyi, insanın çevresi üzerinde artan '**egemenliği**' ve çevresine ilişkin artan '**bilgisi**' açısından tanımladı. '**Bilgi**' ile '**iktidar ve egemenlik**' arasında kurulan bu ilişki 19. asır boyunca süper devletlere, uzak topraklar ve insanlar üzerinde yeni efendilik biçimleri kurma gücü ve imkanı sundu. Modern çağda emperyalizm daha geniş ve daha kapsamlı neticeler doğurdu. Felsefî bir temelden yola çıkmasa da küreselleşme, ideolojik bir görev üstlendi.

Bu ideolojik yönünden dolayı bazıları küreselleşmeyi, emperyalizmin yalnızca isim değiştirmiş bir hali olarak algılamaktadır. İdeolojik ya da değil, ama küreselleşme; ekonomiden toplum bilimine, iletişimden siyasete, hukuk, tarih ve coğrafyadan devlet yönetimine kadar hemen her alanda köklü

dönüşümlere neden olmuştur. Yeni ekonomik ilişkiler ve iletişim devrimi dünyayı kocaman bir pazar ve fakat küçük bir köy haline getirmekle birlikte küreselleşme, yalnızca ekonomik bir olay değil; siyasî, ideolojik ve kültürel boyutlara da sahip bir kavram olmuştur. Evet küreselleşme zenginliği, teknolojiyi, demokratik çoğulculuğu, üretim ve tüketimi yaygınlaştırmış, ama her türlü insani toplumsal, çevresel ve siyasî kirliliğin de yaygınlaşmasına hizmet etmiştir. Bu sırada yoksulluk, ekolojik kirlilik, kitle imha silahları, terör ve şiddet de küreselleşti. Bilgi, güç ve teknoloji küreselleşirken kültürler ve medeniyetler arası çatışma teorileri gündeme gelmeye başladı. Bütün bunlar ister modernitenin, isterse küreselleşmenin sorunları olsun, neticede pek çok kavramı tartışma gündemimize taşıdı. Modernleşme, demokrasi ve çoğulculuk bağlamında bir dizi kavram yeniden ve yeniden tanımlandı; **insan, birey, düşünce ve inanç özgürlüğü, siyasal, toplumsal ve kültürel hoşgörü, çatışma ya da uzlaşma, diyalog ya da kavga...**

Batılı bazı siyasal paradigmalar başlangıçta, çok kültürlü, katılımcı ve çoğulcu bir demokratik sistemin oturaklaşmasıyla birlikte tüm toplumsal sorunların ortadan kalkacağını düşünüyorlardı. Çünkü onlara göre toplumsal zeminde ortaya çıkan bütün sorunların asıl kaynağı buydu. Yani temel sorun demokrasi ve hukuk düzenindeki eksikliklerdi. Bu eksiklikler üzerine çıkan çatışmalar; etnik, kültürel, cemaatsal, siyasal ve ideolojik vb. talepler biçiminde kendini göstermekteydi. Dolayısıyla demokratik haklar ve kurumlar bir kere yerleşir ve bütün yurttaşların kullanımına sunulursa insanlar artık, etnik veya cemaatsal, kültürel ya da sosyal herhangi bir bağlılık temelinde harekete geçmeyeceklerdi...

Ama bütün bu süreçler tamamlandığında bile görüldü ki, dini, etnik ve kültürel farklılıklar güçlü birer çatışma kaynağı olmaya devam etmektedir. Bugün Batılı demokrasiler belki bu anlamda çoğulcu, katılımcı ve ekonomik bakımdan zengin bir toplum örneği sundular. Fakat toplumsal zeminde çatışma hiçbir zaman eksik olmadı. Çoğulcu demokrasileri bugün hâlâ **azınlık ve göçmen hakları, cemaatsal talepler, sivil toplum örgütleri ve oldukça farklı toplumsal talebi dile getiren baskı grupları...** gibi çok kültürlü bir hücumla karşı karşıyadır. Demek ki mücerret bir demokrasi anlayışı dahi, pusuya yatmış çatışmaların üstesinden gelememektedir. Demokratik devlet anlayışı, çoğulcu ve farklılaşmış kültürler ve kimlikler temelinde yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır.

Bugün dünya üzerinde 180 kusun devlet, 600'den fazla dil grubu ve 5 binden

fazla etnik grup yaşamaktadır. Belki çok az ülkede yurttaşlar aynı dili konuşmakta ve aynı etnik-ulusal gruba ait bulunmaktadır. Bu siyasi, sosyal, kültürel, askeri ve dini çeşitlilik potansiyel olarak uluslararası düzeyde, ayrılıkçı ve çatışmacı bir dizi sorunu barındırmaktadır.

Tüm bu sorunlar yeryüzü toplumlarının geleceğini tehdit etmektedir. Dolayısıyla her yerde eski demokratik teamüllerden daha geniş ve kapsamlı bir **'hoşgörü ve diyalog'**kültürünün temellerinin yeniden ve aciliyetle inşa edilmesi gerekmektedir. Elbette tüm bu sorunların üstesinden gelebilecek basit bir cevap, ya da sihirli tek bir formül yoktur. Ancak, önyargılardan kurtulmak mümkün olursa öyle ya da böyle, insanların farklı farklı tecrübeleri dikkate alınarak, pek çok yerel hareketin, evrensel birtakım sorunlarımıza çözüm önerileri getirebilecek dinamikler içerdiği/içerebileceği görülebilecektir.

Çok sayıda düşünür; **demokrasi, insan hakları, din, ahlak...** vb. evrensel konularda yapılacak yeni vurgulamaların **'kültür ve farklılık'** temeline dayalı çatışmaları çözeceği umudunu taşımaktadır. Bu kanaati bugün dini kesimlerden de pek çok düşünür paylaşmaktadır.

İnsana tam ve bütün bir **'dünya görüşü'** vaat eden batılı demokrasiler, bir insanın ömrünü kapsamayacak kadar kısa bir sürede kendi fikri, felsefi ve siyasi temellerini sorgulayacak hale geldi. Modernleşmenin ve ilerleme ideolojisinin ömrü ise kısa oldu. Kısa olmak zorundaydı. Zira, inşa ettiği **'insan ve toplum'**modeli aşırı derecede **'politik ve materyalist'**bir dünya görüşüne sahipti. 18. yüzyıldan beri siyasi düşünür ve filozoflar **'politik bir toplum'**uninşa edilmesi için neredeyse beyinlerini masaya koydular. Modernleşmenin eritici kazanı (Melting Pot) **'kent kültürü'** ve **'politik toplum'**modeliydi. Bu toplum genetik biçimde rasyonel değerlere kilitlenmiş, kutsala ait tüm değerleri toplumsal alanın dışına itmişti.

Diğer taraftan modernite ürktücü bir silah teknolojisine de vücut verdi. Öyle ki, bilgi ve silah teknolojisi bugün yeryüzü toplumlarının geleceğini kaygılandırarak ideolojik bir boyut kazandı. Bilginin, teknolojinin ve küreselleşmenin böyle ideolojik manüplasyonu dünyanın her yerinde dini, kültürel, toplumsal ve yerel farklılıkları tehdit etmektedir. Dünyanın değişik yerlerinde küreselleşmeye karşı kitlesel tepkiler giderek artmaktadır. Bu tepkiler, yalnızca modernleşmeye karşı bir direniş olarak okunamaz. Daha geniş ölçekte bu toplumlar küreselleşmenin ideolojik boyutlarını; kendi dini, milli, tarihsel ve toplumsal kültürlerine ve kimliklerine yönelmiş bir tehdit olarak

algılanmaktadırlar. Bu da yeni çatışma mitlerini gündeme getirebilmektedir.

Ayrıca zaten uluslararası ilişkiler alanı medeniyetler arası çatışma gibi son derece hatarlı ve mühim tezlerin kıyasıya tartışıldığı, neredeyse çeyrek yüzyıllık bir sürece tanık oldu. Bu tezlerin yaptığı siyasi ve ideolojik çağrışımlar kuşkusuz insanlığın geleceği üzerine fikir yürüten ve kafa yoran yüzlerce, belki binlerce bilim adamı, düşünce ve siyaset insanını derinden kaygılandırmaktadır. Uluslararası düşünce mahfillerinde Huntington'un Medeniyetler arası çatışmayla ilgili tezleri öylesine geniş etki yaptı ki, son onlu yıllara damgasını vuran en kapsamlı ve köklü küresel bir tartışma olarak sosyo-politik düşünce alanındaki yerini aldı. Ki, yankıları ve uluslararası siyasal ilişkilerdeki etkileri hala sürmektedir...

Peki modernleşmeyi ve küreselleşmeyi dâhâ sağlıklı bir zeminde okuyamaz mıyız? Yani Modernleşme ve küreselleşme daha yapıcı, insani ve ahlaki bir kaygı ile biçimlendirilemez miydi? Dinin insani ve ahlaki boyutları modernleşme sürecine dahil edilebilseydi acaba modernite daha farklı toplumsal neticeler doğurabilir miydi? Kuşkusuz dine doğrudan karşı söylem geliştiren sekülerist düşünce ve akımlar her yerde aydınlanmacı tortularla hareket ettiler. Onlar din ile modernizm arasında kıyasıya bir çatışma umuyorlardı. Bu onların sekülerist dayatmalarına da uygun düşüyordu. Ama hakikat böyle olmadı. Din her yerde mutlaka modernizmle çatışma içinde varolmadığını ortaya koydu. Acaba sorun yalnızca moderniteyi anlama sorunu muydu? Gerçekten de modernleşme ve küreselleşme yalnızca bir anlama ve okuma problemine indirgenecek kadar basit birer olgu mudur? Küreselleşme ve Modernleşmenin ideolojik anlamı farklı kültür ve medeniyete sahip kimseler için pek çok açıdan bir hesaplaşmayı ve kavgayı da hatırlatmaktadır. Huntington ve Fukuyama gibi çatışma taraftarlarının tezleri tam da bu kırılğan zeminde varlık bulmaktadır.

Modernleşme ve küreselleşme tehdit edici boyutlar içerse de başka bir açıdan farklı gelişmeleri de fişeklemektedir. Çatışma teorilerine hizmet eden global terör, şiddet ve kitle imha silahlarının yaygınlaşması gibi çağdaş medeniyetin kronik sorunlarının yanı sıra, yeni demokrasi vurguları, hoşgörü, uzlaş ve diyalog gibi farklı kültür, din ve medeniyete mensup toplumlar arasında uzlaşmayı öne çıkaran ciddi çabalar da son çeyrek asra damgasını vuran gelişmeler olmuştur. Bu çabalar ne doğrudan, ne de dolaylı olarak ne modernleşme ile ve ne de küreselleşme ile bir iç hesaplaşmaya ya da çatışmaya girişmemekle beraber küreselleşmenin ve modernleşmenin yıkıcı unsurlarını

bertaraf edecek köklü ve daha evrensel insani ve etik temel değerler ve dinamikler üretmektedir. Bu tür medeniyetler ve kültürler arası diyalog girişimleri her zaman daha geniş kitleler tarafından benimsenmesine rağmen nedense her zaman çatışma taraftarı ve yıkıcı unsurların korosu daha gürültülü olmaktadır. Nitekim, uluslararası medya da sanki hiçbir insanî ve ahlâkî kaygı taşıymıyormuşçasına, duygusuz ve pervasız bir biçimde daima ve yalnızca terör ve şiddete dair yıkıcı unsurları gündeme taşıyarak maalesef bu gürültüyü daha da artırmaktadır. Huntington'un tezlerine gelen şiddetli tepkiler aslında uzlaşma ve diyaloga ait şiddetli ihtiyacı ifade etmektedir. Ne var ki, diyalog ve uzlaşma zeminine yönelik fiili çabalar maalesef yok denecek kadar azdır. Ya da küresel düzeyde bir etkiye sahip değildir. Bu umumi gevşeklik ve isteksizliğin temelini de yine modernitenin insani ve toplumu dönüştürücü etkisinde aramak gerekmektedir..

Şurası bir gerçektir ki modernite insana salt bir egoizm aşıladı. Onu toplumsal hayata ait gerçekler karşısında gözle görülemeyecek kadar küçülttü. Toplum karşısında onun bireysel, maddi ve şahsi güdülerini ayaklandırdı. Onu, kutsaldan, yeryüzü mirasçılığından, insani ve etik her şeyden, aşktan, sevgiden, fedakarlık ve diğerkamlıktan uzaklaştırdı. Ve sonuçta yalnızca kendi egoist güdülerini için yaşayan küçük bir insan inşa etti. Evet, yalnızca kendi egoist güdülerini için yaşayan insan küçüktür. Büyük semavi dinlerin hepsi bu insanı kurtarmak için gelmişti. Ama modernite insanın şahsiyetine ve kozmik bütünlüğüne yönelik en öldürücü darbeyi, onu şahsi güdülerinin esiri yapmakla vurdu. Elbette burada modernitenin kapsamlı bir sorgulamasını yapacak değiliz. Şu ya da bu sebeple çağdaş insani medeniyetin maruz kaldığı kırılmaya bakınca sonuçta her şeyin gelip insan unsuru üzerinde düğümlendiğini görmekteyiz. O, yıkıcı ve tahripkar, çatışmacı ve kavgacı oldukça, üzerinde yaşadığı ve sahip olduğu beşeri ve toplumsal düzeni de bu güdülerinin esiri yapmaktadır. Öyleyse insanlık bayrağının düştüğü yer bellidir. Çağdaş medeniyeti tehdit eden yıkımdan kurtarmanın yolu insanı, sevgi, hoşgörü ve diyalog temelinde yeniden yetiştirmeden ve örgütlemekten geçmektedir.

İşte M. F. Gülen'in çağrısı da tam da bu insanîyet bayrağının düştüğü yerde varlık bulmaktadır. Onun çağrısı pasif ve salt felsefi bir hümanizm olmadığı gibi yalnızca düşünsel tartışmaların yapıldığı elit bir platformu da teşvik etmemektedir. Yurt içinde ve yurt dışında yüzlerce eğitim müessesesiyle bu projeyi sosyal hayatın içinde bizzat tatbik de etmektedir. Bu zeminde hem diyalog ve hoşgörünün sosyal temelleri atılmakta, hem de çağdaş medeniyetin

en köklü problemi olan 'model insan' yoksunluğuna cevap verilmeye çalışılmaktadır.

Şüphesiz 11 Eylül sonrasında Batının İslam dünyası ile ilişkilerinin yeni bir kriz dönemine girmesiyle birlikte Batıda dikkatler, İslam dünyasındaki yeni hareketlere yönelmeye başlamış bulunmakta. Çünkü ilişkilerin uzun vadeli krize girmesi, Batılıların bölgeye yönelik siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik beklentilerini tehdit etmektedir. Bu yüzden Batılılar bölgede 'ılımlı İslam' arayışına girişmiştir. Ancak bu girişim, İslam dünyasında kuşkuyla karşılanmaktadır. Hem uluslararası siyasal konjonktür açısından, hem de Müslümanların bölgedeki dini ve siyasal varlıkları açısından ılımlı İslam arayışları samimi görülmemektedir. Oysa zaten İslamın barışık yüzü asırlardır İslam dünyasının hemen her yerinde mevcut idi. Keşke Batılı siyasal duyarlıklar bunu daha önce farkedebilseydi! İnsafı olmak gerekirse, İslam dünyasında da Batı ile sağlıklı bir ilişki geliştirme isteği ne siyasal ne de sosyo-kültürel açıdan devamlılık göstermemiştir.

Uluslar arası siyasal paradigmlar, insanlığın geleceğini tehdit eden medeniyetler arası çatışma gibi bir yıkıma yönelmeden farklı kültür ve uygarlıklar arasında yeni bir diyalog zemini kurmak ve geliştirmek zorundadır. Aksi halde altan alta gelişmekte ve ısınmakta olan medeniyetler arası çatışma mitleri ve tezleri güçlenmeye devam edecektir. Oysa Huntington'un medeniyetler çatışmasıyla ilgili tezleri tüm dünyada ne kadar geniş bir tartışma ve duyarlık alanı oluşturmuştur. İnsanlığın geleceğini kaygılandıran bu tür gelişmelere karşı siyasi ve toplumsal bir tavır ve duyarlık geliştirilmek ancak küresel ölçekte bir dalga ve sinerjiyi gerektirmektedir. İşte M. Fethullah Gülen hareketi bu anlamda, Batı ile İslamın yeni bir yüzleşmesinin sosyal, sivil ve kültürel dinamik ve imkanlarını küresel ölçekte araştıran nerendeyse tek hareket ve girişimdir. Gülen hareketi uzun asırlar İslami geleneğin toplumsal ve kültürel bileşenlerini çağdaş modern değerlerle yüzleştiren ve onları müspet ilişkiye sokan ender bir harekettir. Farklı kültür ve uygarlık coğrafyalarında hem eğitim alanında hem de dini ve sosyal alanda geniş bir diyalog süreci başlatmıştır.

Bu açıdan M. Fethullah Gülen, İslamın çağdaş Batı dünyasıyla yüzleşmesinin yeni bir resmi, müspet ve dinamik bir formudur. Bu aynı zamanda Batının İslamla yeniden iyi niyete dayalı karşılıklı komşu ilişkileri geliştirebilecek köprüler kurmasının da yeni bir imkan ve potansiyelidir. Dolayısıyla bu hareket iyi ve doğru okunmalı, ciddi bir girişim olarak algılanmalıdır. Bu yalnızca,

Batının İslamı karşısında siyasal bir güç gibi görmek istemeyişine dair ideolojik tavrıyla uyuşup-uyuşmaması açısından değil, aksine eğitim, dinler ve farklı kültür ve uygarlıklar arası diyalog ve hoşgörü çerçevesinde geliştirdiği ve küresel ölçekte birçok aydın, düşünür, siyasetçi, filozof, din adamı ve medya mensubunu elektrikleyen projesinin genel insanlık adına taşıdığı kıymet itibarıyla de çok mühimdir

Evet, Gülen şüphesiz İslam dünyasındaki siyasal hareketlerden bariz biçimde ayrışan dini, sosyal ve sivil bir organizasyona vücut vermiştir. O hiçbir zaman siyasal bir eylemi ve partileşme girişimini benimsememiş, ne bireysel ne de cemaat olarak doğrudan siyasal bir aktivite içinde olmamıştır. Siyasal girişimler çok defa kısa vadeli maceralarla sonuçlanır. O, inanmış bir toplumda, toplumun sosyal ve kültürel hayatına uzun vadeli katkıların yanında ebedi hayatını ilgilendiren ve onu gerçek anlamda, her türlü insani, etik ve müspet sosyal ilişkiye açık, geniş yürekli, sevgi ve heyecan dolu, samimi bir mümin kılacak idealler üzerinde yoğunlaşır. Duyarlı bir mümin, sade bir insan ve vatandaş olarak, daha sivil ve toplumsal alanlara yönelir. Bu alanlar ise, ciddi fedakarlığı ve herhangi bir karşılık beklemeden uzun yıllar vermeyi, topluma ve geleceğe adanmış ruhları gerektirmektedir. Siyasal çıkarlar ne adına olursa olsun, sonuçta belli beklentileri olan girişimlerdir. Halbuki bir Müslüman, cân u gönülden inanmış bir mümin, toplumdan herhangi bir karşılık beklememelidir. Bu yüzden Gülen hareketi doğrudan ya da dolaylı siyasal amaçlarla iştigal etmeyi geçici olarak dahi benimsemez.

Gülen Modeli'nin İnsanî Temelleri

Esasında Gülen'in modeli, 21. asra da damgasını vuran insan, birey, hoşgörü ve uzlaşma gibi Türk kültürünün İslam ile buluşmasında gerçekleştirdiği sentezin bir özüdür. Türk Müslümanları çağdaş demokrasinin özü olan hoşgörü ve uzlaşmayı asırlardır geniş bir bölgede uygulamışlardır. Müslümanlık bu bölgede bin yıldır aynı yumuşak doku ile yorumlanmaktadır. Müslüman Türk sufilerinin ürettiği bu doku Yesevi'den Mevlana'ya, ondan Yunus ve Hacı Bektaş Veli'ye uzanan çizgide daha başından bu milletin mayasına aşılarmış uzun bir geçmişe ve derinliğe sahiptir. Gülen bu temelden hareket ederek Türk-İslam sufizminin o geniş hoşgörölü ve yumuşak dokulu yorum ve anlayışını çağdaş şartlarda yeniden üretmiştir. Ancak onun ürettiği yorum daha geniş, aktif ve daha sosyal içerikli bir vizyonu işaretler. Mevlana, Yunus ve Hacı Bektaş Veli'de halkı dergaha çağırarak nispeten içe dönük bir yorum vardır. Hoşgörü ve diyalog onlarda dergahın adabı ve sosyal çevresiyle sınırlı bir vizyona vurgu yaparken,

Gülen bu çerçeveyi ve vizyonu tüm dünya toplumlarına açarak genişletmekte ve dönüştürmektedir. Yani bir anlamda onun misyonu dönüştürücü bir aktivite içermektedir. Öyle ki bu manada o, misyon ve hareketini insanın yeryüzündeki varoluş amacıyla bütünleştirmektedir. Bir taraftan diyalog ve uzlaşma hareketi ile farklı dünya kültürleri arasındaki iyi niyete dayalı bir tanışma ve karşılaşmayı örgütlerken, diğer taraftan içeride ve dışarıda modernite ile bencilleşen insan unsurunu genel insanlığa hizmet ve adanmışlık ruhu temelinde dönüşüme zorlamaktadır. Modernite insanı pasif, şahsi ağırlıkları ile hareket kabiliyeti zayıf, hantal ve bencil bir insandır. Bu insandan siz din, kültür ve medeniyetler arası diyalog, hoşgörü ve uzlaşma gibi büyük ve ağır bir yükü taşıyabilecek istidat üretemezsiniz. Bu yükü omuzlayacak insanlar fedakar, samimi, diğerkam ve mangal yürekli olmalıdır. Vurmaya, kırmaya, yıkmaya gelen insanlar bile onda dirilmeli, kendi insani temellerini bulabilmelidir. Bu yüzden Gülen'in diyalog ve hoşgörünün temeline yerleştirdiği insan, hem düşünce olarak, hem de tavır olarak daima müspet hareket etmelidir. Güdülerle, tepkilerle, iç ve dış reflekslerle hareket etmemelidir. Yıkıcı değil, yapıcı olmalı. Böyle bir insan çilekeş olmalıdır. Yalnızca basit dindarlıkla, kendi kuytusunda sade varolmakla ve kendini toplumsal akışa bırakmakla üstesinden gelinebilecek bir şey değildir bu. Gülen'in modeli, çileci bir modeldir. Önü ve arkası sonsuza kadar açık bir modeldir. Ne manevi aşkınlığın, ne maddi fedakarlığın ve ne de diğerkamlığın son bir sınırı vardır. Hepsi sonsuza açılır. Toplum adına, insanlık adına, ilahi aşk adına ne yapsanız azdır.

Gülen'in ortaya koyduğu bu geniş vizyonlu örneğe rağmen belki bazı kesimler kendilerini ve düşüncelerini bu örnekte bulamayabilirler. Farklı ideolojik kaygılar, ortaya farklı fotoğraflar koyabilir. Ama onun sunduğu vizyon genel insani ve evrensel kaygılar penceresinden bakılınca aslında tüm insani ve toplumsal süreçleri kucaklayacak bir etkiye sahiptir. Çünkü o bütün ideolojik kaygıları bir tarafa bırakarak, hemen her ideolojinin de temel malzemesi olan insan üzerine bir model ortaya koymuştur. Ve bu modeldeki insan, Allah'ın yarattığı ve yeryüzüne varis kıldığı saf, ilahi aşk, insan ve varlık sevgisi adına şahsi tüm istek ve arzulardan vazgeçebilecek diğerkam bir insandır. Ve siz bu insanı, her türlü ilişkinin, toplumun, önderliğin ve liderliğin temeline yerleştirebilirsiniz. Her türlü toplum modelini ondan oluşturabilirsiniz. Bu insanın ruhî, fikrî ve sosyal tabiatı, her yerde müspet hareket etmektir. Gülen'in sesine ve düşüncelerine gönül vermiş insanlar her yerde böyle hareket etmektedirler. Dünyanın farklı coğrafyalarında, ideolojik, siyasi, dini ve farklı sosyo-kültürel ortamlarda, hemen herkes tarafından hüsn-ü kabul görmekte ve

insani, toplumsal ve etik herkesin rahatlıkla paylaşabildiği ortak değerlere vurgu yapmaktadırlar.

Modernleşme, öncelikle '**geleneksel insan**'modelini ortadan kaldırmayı amaçlamış ve bunu yapmak için, siyasi, sosyal ve kültürel araçlar icat etmişti. Geleneksel insan, kamusal bir modeldi. Yani yalnızca kendisi için yaşamıyordu. Toplum, millet, din ve insanlık adına fedakardı. Çıkar ve menfaat güdüsüyle hareket etmiyordu. Yardımlaşmayı, dayanışmayı ve paylaşmayı dinî bir vecd içinde ifa ediyordu. Fakiri, komşuyu, muhtacı ve hatta dünyanın öbür ucundaki ahlaki ve insani bir problemi görüyor, tel'in ediyordu. Ama modernleşmenin ideolojisi böylesine geniş, yufka ve tabir yerinde ise mangal yürekli insan modelini kaldıracak değerlere sahip değildi. O, maddeci ve materyalistti. Onun insan modeli her şeyden önce '**insan**'değil, bir '**birey**'di. O kendi kuytusunda, çıkar ve menfaat dünyasında tek başına yaşıyordu. Onun ideolojisi durmadan ilerlemektir. Kazanmak, daha çok kazanmak, zenginliğin ve refahın tüm sınırlarını tüketmektir. Dünyanın oldukça dar bir kesiminde gerçekten de bu model tuttu. Ancak insanlar zenginlik ve refahın tüm mekansal sınırlarına ulaştıklarında dahi, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel sorunların bitmediğini görmekte gecikmedi. Maddi zenginlikleri arttıkça ruhî fakirlikleri de arttı. Sonuçta ulaştıkları nokta, hem maddi hem de manevi tatminsizlik üreten bir zemine gelip dayandı. Ve insanlar; kitleler, topluluklar, baskı grupları ve geniş örgütler halinde, içinde yaşadıkları sistemi sorgulamaya yöneldiler.

İşte bu tarihsel, maddi ve sosyo-kültürel konjonktürde hemen hemen bütün yeryüzü toplumlarında yükselmekte olan yeni dini yaşama biçimi ve pratiklerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Yeni toplumsal ve siyasal krizlerin temelinde **insan unsuru** öne çıkmaktadır. İnsanın yeryüzündeki varoluşu ve kendini gerçekleştirme biçimi yeniden sorgulanmaktadır. Bu sorun ilk basit tabiatçı filozoflardan bu yana felsefî düşüncenin üstesinden gelmeye çalıştığı bir sorundur. Ancak insanın yeryüzündeki varoluş amacına yönelik en kapsamlı ve tatmin edici cevabı semavi dinler vermiştir. Ve insanın modernleşme süreciyle içine düştüğü macera, sosyal, ekonomik ve politik ödediği bunca bedelden sonra yeniden kutsala; insanı evrenin amacı kılan ilahi ve semavi değerlere dönüşle son buldu. Semâvî dinlerin üzerinde ehemmiyetle durduğu '**erdemli insan**', bugün artık sosyal paradigmaların da peşine düştüğü ideal insandır.

Evet modern uygarlık, bir taraftan fedakar ve topluma adanmış ruhlara, diğer taraftan da dünyanın farklı kültür ve medeniyetine mensup milletlerin

ürettiği bu çoğulcu değerler arasında ciddi bir diyalog ve uzlaşma hareketine, şiddetle ve aciliyetle muhtaçtır. M. F. Gülen Hoca Efendi ve hareketinin insan ve eğitim temelinde geliştirdiği hummalı faaliyet böyle bir zeminde oldukça ehemmiyet arz etmektedir.

Gülen Hareketinin Dini Temelinin Modern ve Toplumsal Yönü

M. F. Gülen şüphesiz dini ve sufi temellere sahip bir insandır. Bu manevi temellerin onun eğitimsel, insani ve sosyal alandaki tüm faaliyetlerini etkilediğinde kuşku yoktur. Modern çağda dinin bu nispette insan, toplum ve eğitim hayatının içine sokulması, her şeye rağmen dinin o müthiş örgütleyici, heyecan ve ruh verici gücünün ve insandaki gizli potansiyelleri açığa çıkaran motive edici kuvvetinin bir göstergesidir. En azından birkaç asırdır insanlık dinin bu güçlü motivasyonunu ihmal etmiştir. Bu, çağın aşırı sekülerist ve maddeci anlayışının bilinçli bir tercihiydi şüphesiz. 1700'lerden bu yana T. Woolston ve Büyük Frederick'ten Voltaire'e, ondan Comte ve F. Engels'e, M. Müller'den Freud'a, Marx'a ve A. E. Lawley'e, ve dahi 1960 ve 1970'lerde P. Berger ve Bryan Wilson'a ... kadar bir çok düşünür, fikri, felsefi ve bilimsel olarak dinin sonunun geldiğine kendilerini öyle inandırmışlardı ki, aksine zerre kadar ihtimal vermemişlerdi. Ama her şeye rağmen din, daha kapsamlı bir toplumsal varoluş zemini inşa ederek yeniden insanlığın gündemine dahil olmuştur.

Weber'in, Protestan ahlakının çağdaş kapitalizm ve insanın ticari ve iktisadi çalışma güdülerini üzerindeki olumlu motivasyonuna ilişkin geliştirdiği tezlerini anımsarsak, dinin son dönem modern toplumlardaki yeniden yükselişinin rasyonel temellerini de keşfetmiş oluruz. Ama Weber'in sisteminde din, iktisadi ilişkileri tahrik ederken, aynı zamanda paradoksal bir şekilde modern toplumun değerleri tarafından rasyonelleşme istikametinde dönüştürülüyordu da. Ancak dinin bu son dönem insani ve toplum ilişkilerinde yükselen bir değer olması, kesinlikle Weber'in döneminden daha kapsamlı, istikrarlı, dengeli, ve olumlu yönde gelişme göstermektedir. Özellikle Gülen hareketinde din ile bilim, eğitim ve toplumsal ilişkiler arasındaki denge bunun açık bir göstergesidir kanaatindeyiz.

Müspet Hareketi Esas Alma Prensipleri

Gülen hareketinin en temel dinamiklerinden birisi, insanın her alanda müspet ve olumlu tavır geliştirebilmeyi ilke edinmesidir. Kavga, çatışma, bedbinlik ve toplumu gerginliğe sevk edebilecek her tutum ve davranıştan

kaçınmayı esas almasıdır. Bir insanın dahiyane vasıf ve kabiliyetleri olabilir. Ama bunları toplumla uyumlu bir ilişkiye sokmadıkça bunlardan istifade etmek mümkün olamayacaktır. Kişilerden mahir, kabiliyetli ve becerikli olmaları istenmekle birlikte, uyumlu olmaları da beklenmektedir. Bu, insanın bireysel tercih ve tecrübelerini askıya alması ya da unutulması anlamına gelmez. Aksine hem kendiyle hem de toplumla barışık kişinin ideal bir portresidir bu.

Gülen'in, toplumsal yönü daha fazla öne çıkarılmış bir insan modeli vardır. Ancak kişisel olarak insanın tam bir birey olmasını da salıklar. Zira fikri, düşüncesi, tecrübesi ve kişisel becerileriyle bağımsız şahsiyet edinememiş bir kimsenin toplumsal alana nitelikli katkılar yapması olası değildir. O, klasik İslami sufi literatürde '**İnsan-ı kâmil**' olarak tanımlanan yüksek insani şahsiyete, bu tam ve kâmil bireye toplumsal alana dönük bir açılım getirmiştir. Aslında bu onun sisteminde, toplum ve insanlık adına kendi yaşama zevklerinden fedakarlık yapan, bir anlamda başkaları için yaşayan ideal insan modelinin bir açılımıdır. Zira, ancak böylesi bir insan her alanda müspet hareketi esas alabilecek ve geliştirebilecektir

Gülen daha 70'li yıllarda cami kürsülerinde İslam ümmetinin ilk kuşaklarını teşkil eden, sahabe hayatından yaşanmış misaller getirmektedir. O dönemden duru ve saf inanmışlık motifleri sunmaktadır dinleyenlere. Bu kuşaklarda, siyasi, ideolojik ve köktenci addedilebilecek hiçbir katılığa rastlanılmaz. Bu kuşak orta derecede bir sosyal yaşam süren, genelde fakir, ama hepsi uyumlu ve saygın şahsiyetlerden oluşmaktadır. Bu asırlar, fedakar, diğergam ve sade insanların inci gibi yan yana dizildiği bir asırdır. Bu sade, basit ama fedakar, zahidlik derecesinde katı şartlarda gerçekleşen, ihtişamsız fakat zevkli hayatı gerçekleştiren, duygusal ve dine gönülden bağlı insanlar, M. F. Gülen hareketinin ideal köklerini oluşturur. Bu nesil, taş kalpli, zalim, cahil, bağınaz, kaskatı cahili geleneklerin arasında inci gibi parlayan ve, insanîyetleri ve ahlaki duyguları itibarıyla bu katı cehaletin eritici kazanından hiçbir etki almadan saf ve duru kalabilmiş insanlardan mürekkeptir. Her halleriyle müspet bu insanlarda göze, dile, dişe takılan hiç bir şeye rastlamak mümkün değildir.

Müspet hareket tarzı, hiçbir ertelenmiş ve bilenmiş duyguyu özünde barındırmaz. M. F. Gülen'deki asr-ı saadet idealinin özünü bu anlayış oluşturur. Bu idealin temelinde, artık var olmayan bir topluluğun sözcülüğünü yapma, onun adına konuşma... gibi bir nostalji ya da tahassüre yer yoktur. Bu güne dek '**İyi adamlar iyi atlara binip gittiler..**' tahassürü pek çok hareketin geçmişe olan özlemini biçimlendiren bir deyim olmuştur. Halbuki asr-ı saadet vurgusu Gülen

hareketinde hem ideal bir örnek, hem bugün de yaşanılır bir model olarak bulunmaktadır. Nitekim harekete gönül vermiş pek çok kimse, İslam tarihi boyunca bile hemen hemen yalnızca asr-ı saadette görülebilen bir düzeyde ciddi fedakarlıklarda bulunmakta, ancak o dönemin sadakat ve diğergamlığı ile ölçülebilecek bir hizmet anlayışı sergilemektedir. Bunda şüphesiz Gülen'in çağdaş insani davranışa getirdiği yorumun ve geliştirdiği müspet hareket ilkesinin büyük katkısı olmuştur.

Hareketin bu hassasiyeti, İslamî hayat tarzına geri dönüşü simgeleyen ve giderek çağdaş hareketlerde yaygınlaşan bir davranış kalıbı haline gelen sloganik yaklaşımlardan farklılaşır. Zira bu tarz sloganlar daha ziyade dikey, yani yukarıdan aşağıya derinleşen siyasal bir programa vurgu yaparlar. Başka bir deyişle, klasik İslamcılığın tezleriyle örtüşen bir modele yaklaşırlar. Tepeden aşağıya doğru siyasal bir dönüşüm olmadıkça, İslamî hayat tarzına dönüşün de neredeyse imkansız olduğunu öngörürler. Oysa ki Gülen hareketi, asr-ı saadet idealini bu tarz yorumlamaz. O, daha ziyade yatay yani bireysel ve toplumsal bir gelişmeyi öngörür. Buna göre İslam'a dönüş diye bir şey yoktur. Ya da şöyle algılanmalıdır; kişi eğer inanıyorsa, nerede ve hangi şartlarda olursa olsun, zaten Müslümandır ve Müslümanca davranmalıdır. O, her hangi bir iddia taşımadan önce, İslam'ı duyarak, vecd içinde yaşıyandır. Bunun en temel örneği de asr-ı saadettir, sahabe pratiğidir. Sahabe her şeyden önce, İslam'ı saf ve duru bir bağlılık içinde yaşamış, yaşarken de, tepeden, siyasal ve ideolojik bir program davası gütmemişti. O, bütün sadeliği içinde duyduğu, hissettiği ve yaşadığı İslam'ı, başkalarına da tebliğ etmeye ve duyurmaya çalışmıştı. Etrafını kuşatan katı toplumsal şartlara rağmen sahabe, İslamî ve ahlakî duruşunu, müspet hareket etmedeki ısrarını, herhangi bir siyasî ya da ideolojik dönemin beklentisine erteledi. Saf İslamî yaşantısında böyle bir dava ve iddia da yoktu haddi zatında.

İşte Gülen hareketindeki '**asr-ı saadet**' ideali herhangi bir geri dönüşün ya da ertelenmiş duyguların bir karşılığını değil, İslam'ın sade ve bilinç düzeyinde şuurlu bir yaşamını ifade etmektedir. Sahabe, İslam'ın şuurlu ve yüksek bir bilinç ile yaşanmasını temsil etmektedir. Bu yüzden sosyal hareket analizlerinde radikalliğin ve İslamî köktencililiğin(!) bir göstergesi addedilen, İslamî asıllara ve ilk dönem İslamî örneğe geri dönüş idealleri, Gülen hareketindeki '**asr-ı saadet ideali**' ile hiçbir şekilde örtüşmemektedir. Gülen bu örnekler üzerinden müspet hareketi esas almış bir insan modeli üretmeyi denemiştir. Bunu da hem 70'li yıllar boyunca gezginci vaiz kimliği, hitabeti, yazı, makale ve sohbetleri hem de

teşvik ettiği eğitim kurumları ve 30 küsur yıllık hizmet hayatıyla ortaya koymaya çalışmıştır.

Müspet hareket dinamiği, Gülen hareketinin bugün dünyanın dört bir yanında eğitim ve diyalog faaliyetlerindeki başarısının arkasındaki manevi temellerden birisidir. Bu dinamiğin sade bir insana dahi kazandırdığı heyecan ve hizmet aşkını anlamadıkça, dünyanın değişik mahrumiyet bölgelerinde dahi hareket mensuplarının özverili ve başarılı çalışmalarının arkasındaki sırlı gücü algılamakta güçlük çekmemiz tabiidir. Müspet hareket prensibi hareketin neredeyse bütün faaliyetlerini kuşatmaktadır. İdeolojik hareketler ise daha ziyade kavga ve diyalaktığı esas aldığı için tüm heyecan ve enerjisini insan ve toplumu germekten almaktadır. Onlar toplumda menfi bir hareket tarzı ikame etmedikçe, adeta toplumun kılcal damarlarıyla oynamadıkça emel ve eylemlerini gerçekleştiremezler. Elbette her hareketin tutunduğu bir müspet değerler sistemi vardır. Aksi halde geniş kitlesel taban edinmeleri mümkün olmaz. Ancak müspet hareket etme, hareketin bütün dahili ve harici dinamiklerini kuşatmıyorsa, bunun sağlıklı ve uzun müddet tutarlı toplumsal ilişkiler geliştirmesi düşünülemez. Bu yüzden müspet hareket, Gülen hareketinin temel dinamikleri arasında yer almaktadır.

Gülen'e göre bugün Müslümanlar, kendi kültürel, sosyal ve varoluş kimliklerini çatışma ve kavga gibi yıkıcı değerler üzerinde biçimlendiremezler. Bu, haddi zatında İslam'ın insani ve evrensel değerleri ile bağdaşmaz. Geçmiş dönemlerdeki uzun soluklu savaşlar, o günün uluslar arası ilişkilerine hakim olan güç sorunu ile ilgiliydi. Bu, geçmiş bütün siyasi imparatorluklar ve dini oluşumlar için geçerli olabilirdi. Ama bugün insanlık böyle bir çatışmayı küresel düzeyde kaldıracak güçte değildir. Zaten İslam dininin evrensel değer sistemi, 'sulh ve karşılıklı diyalog ve hoşgörü' esasına dayanmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) ilk Medine sitesinde bu esası uygulamıştır. Medine'nin yerli ahalisi farklı din ve farklı kültürlere mensup topluluklardan oluşmakta idi. Hz. Peygamber (s.a.s.) tarihte belki de ilk defa, bugünkü evrensel insan hakları beyannamesinde yer alan ilkeleri dahi aşan bir değerler sistemi ile hareket ediyordu. Bu tarihsel vesikaların bize gösterdiğine göre, farklı dini ve kültürel kimliklerin karşılıklı hak ve yükümlülükleri açıkça tanımlanmış ve bir konsensüse gidilmişti. Buna göre Müslüman olmayanlar kendi din ve düşüncelerinde, yaşam biçimi ve ibadetlerinde özgür olacak, kimse onlara müdahale etmeyecek ve Müslümanlarla dini, hukuki ve kültürel özerklik temelinde çoğulcu bir organizasyonun ortakları konumunda yaşayacaklardı. Hz.

Ali (r.a.), Mısır valisi Malik b. Eşter'e gönderdiği mektubunda bunu sistemli bir hukuki ifadeye dökmüştü. Hz. Ali'ye (r.a.) göre Müslümanların hakim olduğu bölgelerde yaşayan insanlar iki ana gruba ayrılıyorlardı; biri, 'Dinde kardeşlerimiz olan Müslümanlar', diğeri de 'Yaratılıştta eşitlerimiz olan gayri Müslimler'. Her ikisinin de korunma hakları vardır. Tarihte hiçbir kültür, kendinden başkasını böylesine ontolojik insanî bir temele oturtup yüceltebilmiş değildir. Haddi zatında Hz. Ali'nin (r.a.) bu tanımlaması, Hz. Peygamber (s.a.s.) Efendimizin 'Bütün insanlar Âdem'in çocuklarıdır, Âdem de topraktır' hadisine dolaylı olarak vurgu yapmaktadır.

İşte İslamın, insanlar arasındaki ilişkilere yönelik tavrı buydu ve Müslümanlar, uzun asırlar bu hoşgörü ve diyalog esaslarına bağlı kalarak gerçekten de beraber yaşadıkları diğeri dini ve kültürel halkların tüm yaşam biçimlerini ve özgürlüklerini teminat altına alan, geniş ve özgürlükçü bir perspektif geliştirdiler. Bu geniş perspektif, uzun asırlar boyunca İslam toplumlarında sosyo-kültürel temele dayalı bir çoğulculuğun gelişmesine yardım etti.

Gülen hareketi bugün bu hoşgörü esasına bağlı sosyal çoğulculuğun küresel ölçekte yaygınlaşması için çaba sarf etmektedir. Şüphesiz geçmişteki çoğulculuk yine de dini esaslarla sınırlıydı. Ancak bugün daha geniş kültürel ve siyasi temellere de ihtiyaç vardır. Böylesi bir uzlaşî kültürünü üretebilmek için farklı medeniyet mensubu insanların da bu çabalara müspet katkıda bulunmaları gereklidir. Her milletin geçmişinde ve kültürel mirasında farklı kültürel yaşama biçimlerine karşı hoşgörü ve müsamahayı salıklayan insani ve evrensel değerler bulunmaktadır. Bunların, yeryüzünde ortak ve yaşanabilir bir çoğulculuğun kurulabilmesi için çıkarılıp, müntesiplerince örgütlenmesi gerekmektedir ki Gülen hareketinin çabaları küresel düzeyde karşılık bulsun.

Tükenmez Bir Motiv Güç Olarak Ebediyet İdeali

Gülen hareketinin temel dinamiklerine yönelik söylenebilecek, mühim diğeri bir husus da şudur. Hareketin dinamiklerine genel ve bütüncül bir bakışla yöneldiğimizde, hepsinin daha üst bir söylem ve idealle kuşatılmış olduğunu görürüz. Yani bu temel dinamiklerin en belirgin özelliği, İslam'ın ilâhî bir vahiy ve din olması itibariyle yöneldiği, ebediyet idealiyle özdeşleşmesidir. İslam, insanı izâfî ve geçici olan varlıklar dünyasının ötesinde, ebedî ve mutlak olan hakikate ulaştırmayı da üstlenir. Bu ebediyete yürüyüş ideali, Gülen hareketinin bütün dâhilî ve sosyal dinamiklerinin özünde mündemiçtir. Bu, herkesçe bilinen

bir gerçekmiş gibi görünebilir. Çünkü hemen tüm dinlerin özünde de var olan bir idealdir. Ama bu ideal ve dinamik Gülen hareketinde, yalnızca soyut bir ideal olarak kalmaz. Neredeyse onun bütün dahilî ve sosyal ilişkilerini kuşatan aktif bir programa dönüşmüştür. Onun için Gülen'in insan modeli, ucu açık, sonsuza uzanan bir fedâkârlığı ve diğergâmlığı kucaklamayı gerektirir. Sonsuzluk ideali bütün dinamiklerin anlam ve öneminin sınırlarını bir kat daha genişletir. Bu anlayış Gülen hareketinde güçlü bir metafizik gerilim üretir. Zaten Gülen'in kendisi de sık sık bu metafizik gerilimden söz eder. Öyle ki, bu ilke temel bir dinamik halinde, her davranış ve girişimde yeniden ve yeniden üretilir. Bu olgu hareketin gidişatında, dünyanın dört bir yanında, bin türlü çile ve yoksunluğu o zor şartlarda göğüsleyebilen insanlarda yüksek bir gerilim hattı oluşturur. Aksi halde bu metafizik gerilim olmadan değil oralarda yıllarca kalmak, oralara geçici turistik amaçlarla gitmek dahi mümkün kılınamaz.

M. F. Gülen'in fikrî ve aktif mücadelesi ve yaşamı boyunca, gerek yazı ve makalelerinde, gerekse de söyleşi ve sohbetlerinde üzerinde ısrarla durduğu, sürekli tahşîdât yaptığı, birçok faaliyeti üzerine binâ ettiği belli kavram ve dinamikler bulunmaktadır. Pek çok yerde o, bu kavramlarla konuşmakta, mesajını ve toplumsal öğretisini onlar üzerinden dile getirmektedir. Bunlar çok özet olarak şunlardır; **vicdan genişliği, yaşatma ideali, Hakk'a ve halka adanmışlık ruhu, fedakarlık, sadakat ve vefa, tevazu ve mahviyet, kardeşlik ve tefani, maddi-manevi himmet ve hayırhahlık, Allah'la irtibat, evrad ve ezkar ile bütünleşme, gönül insanı olma, müspet hareketi esas alma...**

Diğer taraftan M. F. Gülen'in bu dinamikleri ele alış ve yorumlayış biçimi de dikkat çekicidir. *Gülen, genel İslamî tutum ve algılayışında olduğu gibi, harekete dair dinamikler konusunda da muhafazakâr sayılabilecek bir eğilime sahiptir. Ancak onun tüm fikir, düşünce ve aksiyonunu sürekli içeriden yenileyen aktif ve pratik bir algılama biçimi vardır.* Muhafazakârlığı hiçbir şekilde tutucu bir katılığı barındırmaz. Hem düşünce sistemi, hem de hareket tarzı onun yorumlarındaki canlılığı hissettirir. Temel dinamiklerin ve hassasiyetlerin genel çerçevesi aynı kalmakla birlikte, insanı şaşırtacak bir genişliği, canlılığı ve hareketliliği özünde barındırır. Aynı dinamiklere farklı zaman ve mekanlarda getirdiği yorumlarla âdetâ onların muhtevasını genişleterek dâimâ kendi kendisini yenileyen ve yeniden üreten bir sistematik oluşturmaktadır. *Hem sanatın, hem de edebî inceliğin ve eleştirinin, kısaca fikrî, felsefî ve edebî söylemin hemen tüm inceliklerine vurgu yapan geniş bir muhtevâ ve dil zenginliğini örgütleyen bir hitabeti ve tavrı bulunmaktadır.. Bu geniş yelpaze,*

onun söyleminin temel karakteristiğini etkilemeden, içeriğini sürekli yenilemekte ve geliştirmektedir. Gülen hareketinin dahili dinamiklerini ortaya çıkarmak ve bunları sistematik bir biçimde yorumlamak elbette burada zikrettiğimiz hususlarla sınırlı değildir.

Gelenek ve Modernlik Arasında

Burada Gülen'le ilgili dikkate alınması ve başlığa çıkarılması gereken önemli bir husus da, onun İslami gelenekle olan derin ve canlı ilişkisidir. Bunun şahsen çok önemli olduğu kanaatindeyim.. Zira onunla ilgili analizlerde, farklı hassasiyet noktalarından hareket edildiği için ortaya birbirinden farklı şahsiyet ve hareket değerlendirmeleri çıktığını görmekteyiz. Bu, bir dereceye kadar normal karşılanabilir. Ancak, Gülen'in uzun İslam ulema geleneğinin son halkalarından birisi olduğu unutulmamalıdır. Bu geleneğin, İslam tarihinin, İslami ilimlerin, toplumun, devletin ve hatta topyekün İslam medeniyetinin uzun asırlar taşıyıcılığını ve nesilden nesile aktarıcılığını üstlendiğini gözardı etmemeliyiz. Şüphesiz Gülen uzun bir geleneğe ve bu geleneğin asırlar boyunca ürettiği değerler sistemine tutunan bir şahsiyet, bir ilim adamı ve aksiyonerdir. O âdeta bu uzun geleneğin çağdaş bir mümessili konumundadır. Bu yüzden bazıları onu, o uzun gelenek içinde, yani konuşmaları, çıkarımları, mesele ve sorunları muhakeme ve ele alış biçimi ile geleneğe sık sık vurgu yapan biri olarak okurken, bazıları da çağdaş meselelere olan vukufiyeti, ilgisi ve getirdiği pratik çözüm ve yorumlarla tamamen modern ve çağdaş bir fenomen olarak okumaktadır. Nereden bakarsak bakalım Gülen'in İslami ulema geleneğinin bir devamı, bu geleneğin bir parçası ve mensubu olduğunu gözden ırak tutmamalıyız. Hem sade ve zahid yaşamı, hem de İslami ilimler hiyerarşisine olan vukufiyeti ve topyekün dünya görüşünü şekillendiren düşünce ve muhakeme usulü ile o, tam da bu geleneğin insanıdır. Ayrıca onun geleneksel İslami düşünce ve ilim mirasıyla ilişkisi yalnızca 'gelenekselci' diye nitelenen, bir anlamda salt entelektüel bir ilişki değildir. O, bizzat bu geleneğin yaşayan, akıl, kalp, ruh ve davranış insiyaklarına kadar yansıyan canlı bir timsalidir âdeta. Onun tutumu, çağdaş bazı fikir akımlarında olduğu gibi, modernitenin getirdiği felsefe ve hayat biçimlerinin baskısından kaçarak, geçmiş uzun geleneğin serin ikliminde kendine yeni bir sığınak arayan nostaljik bir entelektüel fenomen değildir.

O bu gelenek içinde neş'et etmiş, bugün bizim yaptığımız gibi geriye dönük gelenek okumaları şeklinde, yalnızca yazılı kaynakları ve ilimler hiyerarşisini bilmek tarzında değil, şifahi olarak aktarılan tutum ve davranışları da

geleneksel yollardan bizzat miras edinmiştir. Entelektüel hareket bir geri dönüş hareketidir, bir sığınma ve sera edinme girişimidir. Oysa Gülen'in duruşu bir varoluş hadisesidir. Herhangi bir güven bunalımına, ya da kendine, kendi geleneğine yabancılaşmanın neticesi bir arayış, bir çıkış değil. Bu yüzden Gülen'in tüm konuşmalarınının, çözüm ve önerilerinin gelenekten bir temele, bir usul prensibine oturtulduğunu görürüz. Gülen tam anlamıyla fıkhi, kelami ve sufi asıllarla konuşmakta, her sözünü bu asıllara dayandırmaktadır. Bugün ilahiyat fakülteleri dahil çok az insan bu asıllarla konuşmaktadır. Özellikle çağdaş problemler ve kavramlar mevzubahis olduğunda pek çok akademisyen, İslami asıllara müracaat etmeyi zait addetmektedir. Çağdaş düşünce, felsefe, hassasiyet ve muhakeme pratikleriyle yetinmektedir. Halbuki bu tür yeni meselelerin ele alış biçiminin, yaklaşım ve yorum keyfiyetinin dahi geleneksel usul hiyerarşisi içinde belirli kavramsal ve yöntemsel bir temeli vardır. Bu kavramsal ve yöntemsel muhakeme çerçevesi takip edilmediği takdirde, gelenekten herhangi bir meşruiyet almak mümkün değildir. Belki çağdaş bir probleme kısa vadeli pratik bir çözüm getirmiş olunur, ancak bu sözlerin ve çözümlerin uzun vadeli toplumsal bir katkısı ve güven verici bir temeli olamaz.

İster modern batılı değerler ve düşünce sistemi açısından, isterse bugünün İslam dünyasındaki parçalı düşünce ve pratik araçları açısından bakılsın Gülen, uzun asırlar boyunca bütüncül bir dünya görüşü inşa etmiş İslam ulema geleneğinin ve ilimler hiyerarşisinin çağdaş bir resmini verir bize. Hem düşünce ve disiplin hem de davranış ve yaşam olarak klasik İslami şahsiyetin bütüncül dünya görüşünü yansıtan bir aynadır Gülen. Modernite her yerde klasik, bütüncül dünya görüşlerini inşa eden eğitim ve düşünce sistemlerini dönüştürmüştür.

Modernite öncesi batı düşüncesi de bütüncül bir dünya görüşü inşa etmişti. Ortaçağda Avrupa medeniyeti, özellikle eğitim alanında birçok yönden İslam medeniyetine benzeyen dini ve bütüncül bir medeniyet idi. 19. yüzyıla gelinceye kadar hâlâ birçok batılı eğitim kurumu Orta çağ geçmişinden derin izler taşımaktaydı. Ama 19. asır pozitivist ve marksist kuramcılarının elinde batılı eğitim, ortaçağın bütün zihni ve manevi tecrübelerinden arındırılarak tamamıyla seküler bir yapıya büründürülmüş ve bu modern eğitim kurumlarında insan, din dışı, salt dünyevi bir varlık olarak tanımlanmıştı. Dolayısıyla uzun ortaçağ boyunca insanın eğitiminin en önemli yönü addedilen zihin, ruh ve ahlâkî unsurlar burada artık ya bütünüyle izafileştirilmekte, ya da tamamıyla terkedilmekteydi.. Böylece sekülerleşen insan, ortaçağ boyunca dini

düşüncenin tüm toplumsal, ahlaki ve insani temellerini yerinden eden modern eğitim kurumlarını ortaya çıkardı. Bu kurumlar artık bundan böyle, insana bütüncül bir dünya görüşü vermek yerine, parçalanmış ve bölümlere ayrılmış bir ilim ve disiplin anlayışı getirecektir.

Bugün batılı bilim ve eğitim, ciddi bir bütünlükten yoksundur. Bilgi dalları tamamıyla birbirinden ayrıştığı gibi, bilgi ile din, ahlak ve manevi idealler arasındaki bağlar da koparılmıştır. Oysa ki ortaçağ boyunca İslam dünyasında olduğu gibi batılı bilim anlayışı da, farklı bilgi dallarının ağacın ana gövdesiyle entegre edildiği bütüncül bir dünya görüşüne bağlı idi. Modern eğitim müessesesi bugün, modern dünyanın değer sistemine, toplum ve devlet anlayışına bağlı olarak seküler bir eğitim vermektedir. Buradaki eğitimin ana amacı, bilim ve teknoloji üretmek, maddi kalkınmayı, ilerlemeyi ve yeni ekonomik açılımlar sağlayacak temelleri ve imkanları inşa etmektir. Refah devleti ve toplum anlayışını sürdürecektir ve geliştirecek bilimsel, toplumsal ve siyasal araçlar ve bakış açıları üretmektir. Bilgi, teknoloji, zenginlik, refah ve güç üretmektir. Dolayısıyla bütün özgürlük tanımları, insan, eğitim ve felsefe anlayışları bu çerçevede tanımlanmaktadır. Eğitim sisteminin bu dini ve geleneksel dünya görüşü temelinden tedricen kopması, çağdaş eğitim sisteminin de en temel bunalımını meydana getirmiştir. Batıdaki kadar keskin olmasa da eğitim sistemi İslam dünyasında da sekülerize edilmiştir. Bilim ve disiplinler ise, çağdaş temayül ve gelişmelere uygun olarak birbirinden tamamen ayrılmıştır. Pek tabii bu ayrışma kaçınılmaz olarak, akademisyen tavrı olan ihtisaslaşmayı getirmiştir. Bu da klasik ilim ve bilgi hiyerarşisindeki bütüncül yapıyı ve hatta bütüncül dünya görüşünü parçalamıştır. Bugün artık İslami ilimlerin hemen bütününde az- çok söz sahibi olan o eski ulema geleneği kaybolmuştur. Çağdaş eğitim müesseseleri -ilahiyatlar dahil- belli alanlarda uzmanlaşmış akademisyenler yetiştirmektedir. Hatta aynı disiplinin bile bütününde değil, bir dalında ya da bir konusunda uzmanlaşma sözkonusu olmaktadır. Yani Gülen'in aldığı eğitimle bugünün ilahiyatçılarının aldığı eğitim bu açıdan farklılaşmıştır. Gülen o eski bütüncül eğitim sistemi içinde, yani bir ilim geleneği ve mirası içinde yetişmiştir. Bu yüzden Gülen'in hem düşünce sistemi, hem de eğitimle ilgili görüş ve projesi uzun bir geleneğe tutunmaktadır.

Diğer bir hususiyet ise, aynı zamanda geleneksel İslami eğitim sisteminin en önemli vasfı olan ilahi vahyin insan ve toplum hayatındaki merkeziliğine, insanın Allah'a kulluğuna, bilgi ile ahlak, bilim ile din arasındaki sıcak ilişkinin inşa ettiği İslami şahsiyeti, İslam dünya görüşünün diğer ilke ve değerlerine

entegre eden bütüncül bir hiyerarşiye sahip bulunmasıdır. Gülen'in bilgi ve ahlak anlayışında, bilim ve din arasında kurduğu ilişkide, geliştirdiği eğitim müfredatı ve muhtevasında, eğitimin anlam ve gayesinde, insan, varlık, toplum ve ahlakla ilgili genel görüşlerinde bu bütüncül telakkiyi bulmak mümkündür. Tüm bu açılardan bakınca Gülen, gerçekten uzun bir geleneğin günümüzdeki mümessilidir. Burada Gülen'in anlayışı, tecrübe ve birikimi, yeni toplumsal ilişkilere getirdiği yorum ve hareket tarzı üzerinden bakınca, onda geleneksel olan bir şeyleri keşfettiğimizi söyleyebiliriz. İlk bakışta yeniden kadim değerlere, medeniyet ve dünya görüşüne açılma gibi biraz da nostaljik bir anlayışa varabiliriz. Ancak daha yakından tanıdıkça Gülen'de bu gelenek vurgusunun yalnızca böyle dışarıdan tanımlanan, emaneten ve âriyeten bir gelenek inşası -ya da geleneğin yeniden inşası gibi salt entelektüel bir vurgu- olmadığı görülür. Aksine o, tabiat ve ahlak olarak, düşünce, iman ve aksiyon olarak, ruhi, manevi ve akli meleke ve insiyaklar olarak geleneksel değer sistemi içinde neş'et etmiş ve onu özümsemiş, onunla bütünleşmiş bir insandır. Kelimenin tam manasıyla o yaşayan bir gelenektir âdeta.

Geleneksel bilgi sistemine, düşünce ve muhakeme biçimine, ilimler ve disiplinler hiyerarşisine geçmiş mirası biraz kurcalayarak, az gayretle biraz da eğitimini alarak belli bir düzeyde vakıf olunabilir. Ama onu topyekün bir dünya görüşüne, tutarlı ve içten bir aksiyon hareketine, toplumsal ve ahlaki bir düşünce ve felsefe geleneğine dönüştürmek mümkün olmaz. Yalnızca zengin mirası okuyarak bu dönüşüm gerçekleşemez. Zira dönüşüm salt zihinsel bir vâka değildir. Zaman ve uzamda ilahi bir takdir, toplumsal bir sünnet, siyasi, kültürel ve sosyo-psikolojik bir dizi değişimi ve dönüşümü ihtiva eder. Geleneksel ilim ve eğitim hiyerarşisi bu sünneti her alanda gözetmekte, ilahi takdire ve kevnî sünnete tam anlamıyla inanmaktaydı. Bütüncül eğitimin gözettiği temel hususiyetlerden birisiydi bu. Mücerred okumalar entelektüel seviyesi ne kadar derin olursa olsun çok defa geleneksel mirası cansız bir bilgi nesnesine dönüştürür. Bazen ondan da öte, nostaljik bir hayranlığa götürür. Oysa Gülen, bu uzun geleneğin hem taşıyıcısı ve yorumlayıcısı, hem de onu halkalarından koparmadan ve ondaki hiyerarşik düzeni sarsmadan yeni kuşaklara aktarmaya çalışan bir kimsedir.

Bugün her düşünce ve eylemi, insani ve toplumsal her gelişmeyi, karşılaşılan her durumu, geleneksel düşünce, bilgi ve ilim mirası ve düzeni içinde yorumlayan çok az Müslüman düşünür vardır. Şüphesiz düşünce ve yorumlarını 15 asırlık geleneği atlayarak doğrudan Kur'an ve Sünnet nassları ile çağdaş

problemler ve zaruretlar perspektifinden yorumlayan pek çok Müslüman entelektüel ve mütefekkir mevcuttur. Bu düşünce ve yorumlar temelde İslami hassasiyet ve değer yargıları ile uyumlu olsalar da, uzun asırlar İslami geleneğin tarihsel ve toplumsal tecrübe ve birikiminden yoksun oldukları için -bu tecrübeye tutunmadıkları için-, topluma uzun vadeli katkılar sağlayamadıkları gibi, bütün bu tarihsel bütünlüğü gözardı etmelerinden dolayı gelenek içindeki dönüşümü gerçekleştirme yeteneğinden de mahrumdurlar. Bu yorumlar çağın düşünce itiyadına uygun olarak parçalı bir dünya ve şahsiyet görüşü verirler. Bunlardan yola çıkarak, uzun İslami geleneğin o bütüncül ve sistematik yapısına ulaşmakve nüfuz etmek adeta imkansızdır. Geleneksel değer sistemi, uzun asırlar içinde oluşmuş, farklı toplumsal, beşeri ve siyasi şartlar tarafından sınanmış, değişen ve dönüşen tarihsel gelişmelere meydan okuyarak ayakta kalmayı başarmıştır. Çağdaş yorumlar ise çok defa bu tarihsel meydan okuyuşu atlamaktadırlar

Gülen'in Söylem Biçimi

Sanırım, geleneksel âlim tipinin düşünce ve şahsiyetinde olduğu kadar, üslup ve söyleminde de bu geleneğin izlerini takip ettiğini belirtmek gerekmektedir. Buraya kadar, bugünkü akademik ve entelektüel düşünce biçiminin, biraz da ilimlerin birbirinden bütünüyle ayrışmasını netice veren çağdaş eğitim kurumlarının ürettiği bir fenomen olduğunu vurgulamaya çalıştık. Çağdaş eğitim müessesesi İslami ilimlerin tamamına az-çok dahi olsa vukufiyet kazandıracak altyapı ve araçlardan mahrumdur. Bu müessesedeki 'ilim adamı' artık, bütünü itibariyle herhangi bir disiplin de bile söz sahibi değildir. Belli bir konuda derinleşen, uzmanlaşan ve felsefi bir temel oluşturan akademisyen tavrı hakim bulunmaktadır. Akademisyen aldığı eğitim gereği yalnızca bir konuya, bir alana yoğunlaşmak zorundadır. Bu yoğunlaşma pek tabii olarak ifade ve uslupta dikey bir felsefi derinliği getirmekte ve fakat ele alınan konunun yatay olarak diğer disiplinler bütünü içindeki yerine genellikle fazla temas edilmemekte, edilse bile dolaylı ifadeler içine yerleştirilmektedir.

Bu durum bugünkü pratikler açısından fazla yadırganacak bir şey değildir. Oysa klasik ulema tavrı ve üslubu, salt felsefi kavram üreten, hitabe ve söylemini belli entelektüel kavramlar etrafında havuç gibi derinleştiren bir üslup değildir. Ulema, akademik kaygıdan önce toplumsal bir kaygı taşır. Yani ifade ve söylemlerinde toplumun geneli tarafından kolay anlaşılır, ulaşılır ve pratik hayata kolayca intikal ettirilebilen bir çerçeveyi gözetir. Bugünün akademisyen tavrının en azından birincil kaygısı bu değildir. Bu yüzden klasik

ulemanın söyleminden her zaman ve doğrudan derin felsefi kavram hiyerarşisi ve sistematığı çıkarmak mümkün olmayabilir. Ama ne olursa olsun, her zaman onların söz ve düşünceleri geniş kitlelere ve topluma daha pratik ve doğrudan katkılar sağlamıştır. Buradan ne tamamıyla klasik ulemanın yazı ve düşüncelerinde herhangi bir derinliği gözetmediği ne de bugünün akademisyenlerinin hiçbir toplumsal ve bütüncül bir kaygı taşımadığı sonucu çıkarılamaz. Amacımız çok genel olarak iki tavır ve iki üslup arasındaki farka temas etmektir. Ayrıca her iki tavırda da hem dikey hem de yatay bir üslupta yazan, konuşan ve düşünen kimseler vardır hiç kuşkusuz.

İşte Gülen'i ele alırken hiç olmazsa bu genel üslup farklılığına dikkat etmek gerekir diye düşünüyorum. Ama şunu söylemek mümkün; onun yazı, makale ve konuşmaları çoğunlukla kitleye ve topluma yönelik olduğu için, belli kavramlar etrafında kuyu kazan salt entelektüel bir kaygı taşımaz hiçbir zaman. O, kavramlarla konuştuğunda bile, bunu salt entelektüel sınırdan tutmaz (bırakmaz). Topluma ve geleceğe ilişkin mutlaka pratik bir üsluba da dönüştürür onları. Ayrıca konuşma ve yazılarında, klasik ulema geleneğinin açık izlerini ve camiiyetini görmek mümkündür. Yalnızca bir disiplinin kavram ve sınırlarıyla yetinmez. Açık ve imalı diğer tüm disiplinlerden de ödünç aldığı kavram, bakış açısı, görüş ve meseleler ile söylemini zenginleştirir. O, -klasik tavırda olduğu gibi- konuşur ve yazarken bir tebliğci gibi davranır. Açık, net ve anlaşılır olmak zorunda hisseder kendisini. Zira, aktarım ve anlatımda herhangi bir sorun ya da anlaşmazlık oluşmasına meydan vermek istemez. Bu, uzun asırlar İslam ulema geleneğinin bir mirası ve devamıdır. Öyleyse Gülen'i ele alırken bu geleneksel ulema tavrını daima akılda tutmak gerekmektedir.

Yukarıda onun fikri ve harekete dair her tavrında bir mübelliğ gibi davrandığını ifade ettik. Bu tavra, İslami literatürde 'Âlimler, Peygamberlerin varisleridir.' şeklinde varid olan bir hadis-i Nebeviye temel teşkil etmektedir. Yani bu âlimler nebilerin ilmi, irfani, sosyal miras ve misyonlarının varisidirler. İslami gelenekte âlimin böyle bir misyonu ve mesuliyetinin var olduğu kabul edilir. Öyleyse bu tür insanları tahlil ederken, uzun asırlar yaşamış ve belli hassasiyetler halinde ince bir damar gibi bütün İslam tarihinin ilim ve irfan geleneğine nüfuz etmiş böyle bir esası ve tavrı gözönünde tutmak adeta mecburidir.

Fethullah Gülen ve Ehl-i Kitap: Dinler Arası Diyalog Adına Türkiye'den Bir Ses

Kur'an-ı Kerim'de 24 defa geçen 'Ehl-i Kitap' ifadesiyle özellikle Hristiyan ve Yahudiler kast edilir. Kur'an-ı Kerim'deki bu ifadelerin siyak sibakı değişiklik arz etmektedir. Bazı ayetler Ehl-i Kitabı salih amelleri ve ahirete iman etmeleri sebebiyle överken (3/113), bazıları ise Ehl-i Kitabı Allah'ın yolundan ayrılmalari sebebiyle it'ab etmektedir (3/99). Bu tür ayetlerin bazıları Ehl-i Kitabı Müslümanlar ile aralarında müşterek bir sözde karar kılmaya davet eder (3/64). Diğer bazı ayetler ise Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki yakınlığa dikkat çeker (5/82). Müslümanlar ile Ehl-i Kitap yani Hristiyan ve Yahudiler arasındaki ilişkiler Müslümanlar arasında asırlarca tartışma konusu olmuştur. İslam'ın Ehl-i Kitapla birlikteliğe yönelik yaklaşımı doğrudan Kur'an-ı Kerim'deki şu meşhur ayete dayandırılmaktadır:

'De ki: 'Ey Ehl-i kitap! Bizimle sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım: 'Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi şerik koşmayalım, kimimiz kimimizi Allah'ın yanında rab edinmesin.' Eğer bu dâveti reddederlerse: 'Bizim, Allah'ın emirlerine itaat eden müminler olduğumuza şahid olun.' deyin. (3/64)

Hicretin dokuzuncu yılında (629) vahy edilen bu ayet, Hz. Peygamber zamanındaki en büyük birlik çağrılarında biridir. İslam hukuku kitaplarının belirli bölümleri İslam'da Ehl-i Kitabın kanuni statüsünü açıklamaya ayrılmıştır. Osmanlı Devleti gayrimüslim tebaaya, özellikle Ehl-i Kitaba karşı anlayış ve hoşgörünün enfes bir örneğini sergilemiştir. Günümüz dünyasında bu mesele daha fazla önem kazanmıştır, zira dinler arası diyalog ve hoşgörüye muazzam bir ihtiyaç vardır. Biz bu makalede Çağdaş Türk din ve fikir adamlarından biri olan Fethullah Gülen'in fikirleri üzerinde durmayı amaçladık. Modern dünyada Müslüman-Hristiyan diyalogu söz konusu olduğunda, kendisinin fikirleri çok büyük önem arz etmektedir.

1980'li yılların başlarından beri dinler arası anlayışın öncülerinden olarak bilinen Gülen, İslamın dinler arası diyaloga yaklaşımının temelini ortaya koymuştur.^[1]

Bu başarının tam önemini takdir edebilmek için, Gülen'in konuya bakış

açısını iyi anlamak gerekmektedir. Dolayısıyla bu makalede önce bu mühim İslam düşünürü batılı okuyuculara tanıtılacak, daha sonra da kendisinin modern çağda günümüzün başlıca dinlerinin yüzleşmesi konusundaki fikirleri ortaya konulacak, özellikle de Müslüman-Hıristiyan diyalogu üzerinde durulacaktır.

Düşünen Bir Vaiz

1960'lar ve 1970'lerde Edirne, İzmir ve İstanbul'daki Cuma vaazlarını dinleyemeye gelenlerin sayısı giderek artıyordu. Genç bir gezici vaiz İslam'ın geleneksel değerlerini, dinleyicilerin birçoğunun devam etmekte olduğu üniversitelerde verilen bilim ve kültür eğitiminin önemini bilincinde olan bir söylemle anlatıyordu. Gülen'in kendisi geleneksel medrese eğitiminden geçmişti. 11 Kasım 1938 Erzurum doğumluydu. Latif Erdoğan'ın onun biyografisini yazdığı 'Küçük Dünyam' kitabında belirttiği gibi, daha gençliğinde yeni Türk kimliğini benimsemiş olmakla beraber, Hazret-i Peygamberin ashabının hayat tarzını modern hayata tatbik etmenin yollarını arıyordu.^[2]

Onun bu çizgisinde Erzurum'da tasavvufi çevrelerle yakın irtibatta olan babasının yanı sıra, yirminci yüzyılda giderek artan bir ilgiye mazhar olan Bediüzzaman Said Nursi'nin talebelerinin dindarlık anlayışı ve dualarının da rolü büyüktür. Aslında yirmili yaşlarının başlarında Gülen, Said Nursi'nin eserlerini okumaya başlamıştı ve bu tecrübe onun kendi düşüncelerini geliştirmesinde küçümsenemeyecek bir yere sahiptir.

İlk Kur'an hocası annesi Rafia Hanım olup, mahalli ilkokula devam etmenin yanı sıra, Kadiri tarikatına mensup Muhammed Lütfi Efendi'den ders almıştır. Bu zatın biyografisi hakkında fazla bilgi sahibi olmamamıza rağmen Gülen için ilham kaynağı olduğu aşikârdır. Onda tüm hayatını İslami değerleri yaşamaya adanmış fikrini uyandıran Muhammed Lütfi Efendi olup, hâlâ kuvvetli bir hafız olan Gülen, Kur'an-ı Kerim'i onun hocalığında hıfz etmiştir. Nakşibendi tarikatıyla birçok kanaldan irtibatı bulunan babası Ramiz Efendi'nin de Gülen'in üzerinde büyük etkisi vardır. Onun ilk Arapça hocası olan babası, oğlunun klasik İslam düşünürlerinin dünyasının daha derinine inmesine vesile olmuştur. Hasan Basri, Haris el-Muhasibi, İmam-ı Gazali ve Mevlana Celaleddin-i Rumi gibi eski İslam büyüklerinin fikirlerine ek olarak Ahmed Faruki Sırhindi ile Şah Veliyullah Dıhlevi gibi çağımıza daha yakın Hintli yazarlar ile Victor Hugo, William Shakespeare ve Honore de Balzac gibi yazarları da okumuştur.

Gülen için Ahmed Sırhindi'nin yazdıkları önemliydi, zira bu yazar İslâmı Hz. Peygamberin hakiki ruhuyla yaşama hususunu vurguluyordu. Sırhindi,

Nakşibendi geleneğinden geliyordu. Mektuplarının ve diğer yazdıklarının çoğu eski Nakşibendi hocaların daha ezoterik metotlarından ziyade, bu geleneğin manevi öğretisinin Peygamber yoluna sebatla bağlılığa önem vermekle yenilenmesine yönelik idi.^[3] Hatta Gülen uzun süre boyunca bu kıymetli alimlerin kitaplarını, mesela Sirhindi'nin başyapıtı Mektubat'ı kendi öğrencilerine okuttu. Sirhindi tasavvuf geleneğini terk etmek yerine, onu yaşadığı zamana göre yenileme yoluna gitmişti. Bu fikir Gülen'in ilgisini çekmişti. Sirhindi'nin öğretilerini birebir takip etmiyorlardı, zira asıl ilham aldıkları yönü onun Hz. Peygamberin sünnetini ihya etme hususunu her nevi terakkide esas kabul etmesiydi.

Bu bağlamda, Sirhindi'nin eserlerinde incelediği başka bir konu da kardeşlik (hillet) düsturuydu. Yohanan Friedmann bu kavramın Sahrindi için esas teşkil ettiğini açıklıyordu. Friedmann'a göre Sahrindi her bir müminin diğerine Hz. İbrahim'in Hz. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem arasındaki gibi bir manevi bağla ve tasavvuftaki 'hillet' düsturuyla bağlı olması gerektiğini düşünüyordu. Daha sonra Friedmann şöyle devam ediyordu: 'Aşkın en yüksek tezahürü olan bu dostluk dünyasının yaratılmasına ve varlığının devam etmesine vesile olan temel etkindir. Esasen bu Halilullah ünvanı Hz. İbrahim'e aitti. Hz. İbrahim bu yüce makama ulaşınca herkese imam olmuştu. Hz. Muhammed'e de (sallallahu aleyhi ve sellem) onun yoluna tâbi olması emredilmişti.'^[4] Aşağıda bahsedileceği üzere bu düşünce zamanla, Hz. İbrahim'in dinine tâbi olan herkesle, İslam ümmeti haricinde olan Ehl-i Kitapla bile bir bağ kuran, içlerinde Bediüzzaman Said Nursi ve Fethullah Gülen gibi manevi liderlerin de bulunduğu birçok mühim şahsiyete ilham kaynağı olacaktı.

Gülen'in, Şah Velıyullah Dıhleві'den geleneksel İslam mistisizminin (tasavvufun) modern dünyadaki rolününe dair bilgi edindiği de söylenebilir.^[5] Bilhassa Şah Velıyullah, Müslüman düşünürlerin geçmişin tasavvuf üstadlarından öğrendiklerini geleneksel İslami öğretilerle yoğurmaları gerektiğini ısrarla vurgulamıştı. Diyordu ki: 'Kur'an ve sünneti bilmeyen mutasavvıflar ve mistisizme ilgi duymayan alimler; dinin haydutları, hırsızlarıdırılar.'^[6]

Daha yakın zaman itibarıyla, Gülen'in yetiştiği tasavvufi çevrelerde, Bediüzzaman Said Nursi'nin kitapları yaygın şekilde okunuyordu.^[7] Bediüzzaman'ın eserleri, özellikle de Risale-i Nur yirminci yüzyılın ortalarında Buhari ve Müslim'in hadis klasiklerinden sonra en çok okunan eserler haline

gelmişti. Gülen, ilk defa 1950'lerin ortasında memleketi Erzurum'da Bediüzzaman'ın talebeleriyle tanıştıktan sonra risaleleri okumaya başlamıştı. Bu talebeler yeni gelişen Risale-i Nur hareketinin belkemiğiydi. Gülen bu harekete resmiyette katılmayıp, dolayısıyla da tam anlamıyla Bediüzzaman'ın takipçisi olmamakla beraber, yine de onun fikirlerini özellikle de 1960'ların başlarında Edirne'de vaizliğe başladığında kendi vaazlarına yansıtmaya başlamıştı.

İslam ve Dünya Dinleriyle Diyalog

Modern Türkiye'de bazı ileri gelen din adamları değişik dinlerin mensuplarıyla hoşgörü ve diyalog ilişkisi içine girme fikrine ön ayak oldu. Osmanlının millet sistemi tecrübesi, dinler arası ilişkiler adına geride bugünkünden daha iyi uyumlu ve kayda değer hatıralar bırakmıştı. Osmanlı halkı içinde sadece Müslüman tebaa değil çok sayıda Hristiyan ve Yahudi azınlık gruplar, hatta bir miktar Zerdüş't bile vardı. Modern milliyetçi fikirler ortaya çıkana kadar Osmanlı zamanındaki Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler yirminci yüzyıla nazaran daha uyumlu ve verimli bir tarzda yaşamayı başarmışlardı. Bu karşılıklı kabullenme anlayışının kısmen de olsa Ahmed Yesevi, Yunus Emre, Hacı Bayram Veli ve Sultan Fatih'in hocası Akşemseddin gibi Türk tasavvuf büyüklerinin öğretilerinden gelen bir miras olduğu söylenebilir.^[8] Bütün bu gönül insanları dinler arası hoşgörü hatta bir dereceye kadar dinler arası diyalog fikrini benimsemişlerdi. Gülen bu Sufi geleneğinin modern temsilcilerinden biriydi. Düşünceleri incelendiğinde görülecektir ki o günümüzde hem önemli farklılıkları bulunan Müslüman cemaatlerin birbiri arasında hem de Müslümanlarla diğer dinlerin mensupları arasında diyalog ve hoşgörünün tesisi için çabalayan az sayıda din adamından biridir. Gülen'in dinler arası diyalog öğretisinde göze çarpan husus, onun bu fikirlerini İslami temellere dayandırmasıdır. Bir Kur'an talebesi olarak hemen her sûrenin başında yer alan besmeleyi hareket noktası olarak almıştır. Bu lafızda Allah'ın (c.c.) vasıfları 'Rahman ve Rahim' şeklinde geçer. Gülen bu lafzın Kur'an-ı Kerim'de yüz on dört kere tekrar ediliyor olmasının çok ciddi üzerinde durulması gereken bir husus olduğunu düşünmektedir. Ona göre, Rabbimiz diğer hikmetlerin yanı sıra Müslümanlara diğer insanlarla ve tabiatla olan ilişkilerinde merhametli olma mesajını vermektedir. Bir makalesinde Gülen şunları söylemektedir:

Merhamet varlığın ilk mayasıdır. Onsuz, her şey bir bulamaç ve kaostur. Her şey merhametle var olmuş, merhametle varlığını sürdürmekte ve merhametle nizam içindedir...

Bu âlemde her şey, ama her şey, merhamet düşünür, merhamet konuşur ve merhamet va'd eder. Bu itibarla ki, kâinata, bir merhamet senfonizması nazarıyla bakılabilir. Ayrı ayrı ses ve soluklar; tek ve çift bütün nağmeler, öyle bir ritim içinde akıp akıp gider ki, bunu görmemek ve anlamamak kabil değil. Ve sonra bütün şu parça parça acıma ve şefkat etmelerin arkasında, bu esrarlı koroya hükmeden, her şeyi çepeçevre sarmış geniş rahmetin sezilip hissedilmemesi...

Veyl olsun bunlardan bir şey anlamayan talihsiz ruhlara!...

Bütün bu olup bitenler karşısında insan, şuur ve iradesiyle; idrak ve düşüncesiyle 'konsantre' olarak bu engin rahmeti kavrama ve soluklarıyla ona kendi nağmesini katma sorumluluğu altındadır.

İçinde yaşadığı topluma, insanlığa hatta bütün canlılara, bir insanlık borcu olarak merhamet etme mükellefiyetindedir. O, bu yolda merhamet ettiği nisbette yücelir; gadre, zulme, insafsızlığa düştüğü ölçüde de horlaşır, hakirleşir ve insanlığın yüzkarası olur.^[9]

Gülen'in bahsettiği merhamet anlayışı en iyi şekilde gazeteci Eyüp Can'a verdiği röportajda kullandığı ifadelerden anlaşılmaktadır. Onun merhameti Irak'taki kimyasal silah kurbanlarının haline üzülp hastalanmaktan, bir böcek gibi küçücük bir canlının bile hayat hakkına saygı göstermeye kadar uzanan derin bir hassasiyet içermektedir. Yetiştigi gelenegin ona aşladığı anlayış ne kadar küçük olursa olsun, her canlının kendi diliyle Rabbinin tesbih ettiği ve dolayısıyla saygı ve merhamet görmeye layık olduğu yolundadır.

Aslında tabiat hakkındaki klasik tasavvuf öğretisiyle, Gülen'in bu günkü bakış açısının benzerlik gösterdiği söylenebilir. Mesela denilir ki, Yunus Emre ve diğer müridlerden mürşidlerine bir demet çiçek getirmeleri istenir. Mürşid, yerine geçecek birini tayin etmek istemektedir ve onları bir nevi teste tabi tutmuştur. Akşam üzeri herkes bir demet çiçekle gelirken, Yunus eli boş gelir. Mürşidi neden böyle yaptığını sorunca, Yunus, ne zaman bir çiçeği koparmak için elini uzatsa, ondan Allah zikrini işittiğini ve yapamadığını söylemiştir. Bu meşhur hikaye, Gülen'in de benimsemiş olduğu şekliyle tabiata tasavvufi yaklaşımı gayet iyi özetlemektedir.

Gülen'in merhamet anlayışının geleneksel tasavvuf öğretisiyle paralellliğini ifade ettikten sonra, şimdi de onun eserlerinde rastladığımız 'sevgi' kavramına odaklanabiliriz. Tasavvuf geleneğinde aşk söz konusu olduğunda Gülen Esmâ-i Hüsnâ'dan biri olan 'Vedûd' ismi üzerinde durmaktadır.^[10] Ayrıca, sevgi insanı olma suretiyle Müslümanların bu ilahi ismi yaşayışlarıyla dışarı yansıtılmalarının

icab ettiğini îma etmektedir. Aslında Gülen'in selefi diyebileceğimiz Said Nursi sevgiyi kendi felsefesine esas olarak almıştı. Gülen 'Kâinatta sevgiden daha güçlü bir silah yoktur.' demektedir.^[11]

Gülen'in sevgi anlayışı aşağıdaki alıntıda açıkça görülmektedir:

Sevgi, dünyaya gelen her varlıkta en esaslı bir unsur, en parlak bir nur, en büyük bir kuvvettir ve bu kuvvetin yeryüzünde yenemeyeceği hiçbir hasım yoktur. Sevgi, evvela bütünleşebildiği her rûhu yükseltir ve ötelere hazırlar. Sonra da bu ruhlar sonsuzluk adına doyup duydukları şeyleri bütün gönüllere hâkim kılmanın kavgasını vermeye başlarlar. Bu yolda ölür ölür dirilir; ölürken 'sevgi' der ölür, dirilirken de sevgi soluklarıyla dirilirler.^[12]

Açıkça görüldüğü üzere, sevgi ve merhamet Gülen'in öğretisinin temel prensipleridir. Güçlü bir sesle ifadesini bulan hoşgörü, affedicilik ve tevazu merkez aldığı İslami değerlerdir. Bunlar birbirine bağlıdır ve biri diğerini gerektirir. Daha sonraki bir makalesinde de şunları söylemiştir:

İnsanlara karşı müsamaha yolunu tıkayanlar insanlığını yitirmiş canavarlardır... Affın ve hoşgörünün, yaralarımızın büyük bir kısmını saracağına inanıyoruz. Elverir ki bu semavi silah, dilinden anlayanların elinde olsun. Yoksa şu ana kadar, tedavi deyip de sürdürdüğümüz yanlış muâleceler, karşımıza pek çok komplikasyonlar çıkaracak ve bizi şaşkına çevirecektir.^[13]

Gülen bu mülahazalarının köklerini yine İslam Peygamberinin öğretisinde bulur. 'Kim mütevazı ise, Allah (c.c.) onu yüceltir; kim kibirli ise, Allah (c.c.) onu alçaltır.'^[14] İslam etiğinin kalbinde bulunan bu düşüncede, Gülen dinler arası diyalogun dayanağını bulmaktadır. O, diyalogun İslam etiğinin yaşanmasının tabii sonucu olacağına inanmaktadır. Kendi üstünlüğüne inanan birisi asla diyalog yolunu seçmez. İçten tevazu gösterenler için ise tam tersi geçerlidir. Böyle bir insan meseleleri diyalog yoluyla halletmeye daha açıktır.

Şubat 1997'de Papa ikinci John Paul ile görüştüktan sonra, bir grup radikal genç tarafından bu görüşmenin kendisini küçük düşürdüğü söylenerek şiddetle tenkit edilmişti. Gülen cevaben, tevazunun Müslüman sıfatı olduğunu söyleyerek Hz. Mevlana ile bir Hristiyan rahip arasında cereyan eden hadiseyi hatırlattı. Menkıbeye göre bir rahip Mevlana'yı ziyaret eder ve saygısından ötürü elini öpmek ister. Lakin Mevlana daha atik davranır ve rahibin elini öper. Bu hareketi neden yaptığını açıklarken de mahviyette bile daha önde olmak için böyle yaptığını söyler. Dolayısıyla Gülen'e göre diğer dinlerin temsilcileriyle

diyalog İslam'ın uzun süredir ihmal edilen değerlerinden birisidir.

Yine bununla alakalı olarak Hz. İsa'dan alıntı yapar. Zina eden bir kadını yakalayıp getirirler ve ona ne yapmaları gerektiğini sorarlar. Hz. İsa onlara 'İlk taşı hiç günahı olmayan atsin.' der. Böyle diyerek o, insanlara kendilerini başkalarından üstün görmemeleri gerektiği mesajını vermiştir. Kibir yerine tevazu esas alınmalıdır.

Fethullah Gülen ve Dinler Arası Diyalog

Vatikan açısından Türkiye büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple, 1979'da Papalık makamına gelince, Papa ikinci Jean Paul'un ziyaret ettiği ilk yabancı ülke Türkiye olmuştu. Fethullah Gülen'in 1997'de Papa'yı ziyareti, bilhassa Türkiye'de, Müslüman/Hıristiyan diyalogu açısından çok önemli bir adımdı. Fakat aynı zamanda bu, Gülen'in bakış açısına karşı çıkanların hemen hepsinin fikirlerinin gündeme taşınmasına yol açtı. Söz konusu ziyaret dinler arası diyalogun çatışmaları önlemesi gereken bir zamanda yapılmıştı. Samuel Huntington'un 'medeniyetler çatışması'^[15] senaryosu güçleniyordu, ama Gülen buna rağmen arada diyalog kurulması için çaba gösterilmesi gerektiğinin idrakindeydi. Bu görüşme vesilesiyle Gülen ve arkadaşları Türkiye'de halktan geniş çapta destek gördü. Öte yandan birbirine zıt iki grup tarafından sert eleştirilere maruz kaldı: din karşıtı çevreler ve küçük bir radikal İslamcı grup. İki tarafın da Gülen'e yüklenme sebepleri farklıydı.

Radikaller tarafından eleştirilen başka bir husus onun bir sinekten bile bahsedip, İslam devleti kurmaktan hemen hemen hiç bahsetmemesiydi. Gülen'i sevenlerden biri olan Ali Ünal bununla ilgili olarak şunları söylemektedir:

Evet, Kur'an-ı Kerim de Rabbimizin varlığına delil olarak sinekten, örümcekten ve karıncadan bahseder ve bu isimde sûreler vardır. Ama Kur'an-ı Kerim'de İslâm devleti bahsi yoktur.^[16]

Katı laik çevreler ise mutlak yetkisi olmadan böyle bir işe kalkıştığı için ona kızıyorlardı.^[17] Onlara göre, devlet tarafından görevlendirilmediği için, kendi kendine Papa II. Jean Paul ile görüşmeye hakkı yoktu. Bu durum hükümetin her nevi şahsi teşebbüsü tamamen kontrol üzerinde bulundurmak istemesinden kaynaklanıyordu. Dolayısıyla bu laik gruba göre Gülen, dinler arası diyalog adına yabancı liderlerle görüşmek için bile resmi izin almalıydı.

Radikal İslamcıların ise tepkisi biraz farklıydı. Gülen'in ziyaretini bir nevi 'küçük düşme' olarak görüyorlardı. Bir Müslüman bir gayrimüslimin ayağına

gitmemeliydi. Ayrıca böyle çaplı bir dini liderin Katolik ruhani liderini ziyarete gitmesi, bir yere kadar, bazı Müslümanların Hristiyan olmasına sebep olabilir. Gülen'in bakış açısından gerçek İslam imajı bu değildi. Zira İslam dini en baştan beri diğer dinlerin mensuplarıyla diyalogu desteklemiş ve bunu hayata geçirmiştir. İnsanların kafasından bu yanlış imajı silmek önemliydi, zira diğer dinlerin mensuplarıyla irtibatın Müslümanların din değiştirmesine yol açacağı endişesi tamamen asılsızdı. Gülen'e göre bu tutum İslam dinine olan güvensizlikten kaynaklanmaktadır.^[18]

Kendisinin ifade ettiği üzere, insaniyet bilgi ve bilim çağına girmiştir. Gelecekte bilim dünyada daha da fazla söz sahibi olacaktır. Dolayısıyla bilimsel hakikatlerin hükümlerini desteklediği İslam gibi bir dinin mensupları bu tür diyaloglardan çekinmemelidir. Gülen'e göre, diyalog fuzuli bir çaba değil, bir mecburiyettir. O, diyalogun dünyamızı barışın hüküm sürdüğü daha güvenli bir yer haline getirmenin yeryüzündeki Müslümanların vazifelerinden biri olduğunu düşünmektedir.^[19]

Aslında Gülen'e karşı çıkan bu iki grup Türkiye toplumunun küçük bir kesimini teşkil eden marjinal gruplardır. Çoğunluk bu ziyareti destekliyor ve olumlu sonuçları olacağına inanıyordu. Bu çabaların bir meyvesi Gazeteciler ve Yazarlar Vakfının düzenlediği bir dinler arası diyalog konferansı şeklinde tezahür etti. İbrahimi dinler sempozyumu adı verilen bu konferans Hz. İbrahim'in doğduğu yer olduğuna inanılan Urfa'da yapılmıştı. Bir diğer potansiyel netice de yine aynı şehirde, Fethullah Gülen ve Papa ikinci Jean Paul'un desteklediği dinler arası diyalog cemiyetinin halen tasarlamakta olduğu bir dinler arası diyalog üniversitesinin kurulması fikriydi. Gülen'in Papa'yı ziyareti çeşitli çevrelerde meyvelerini vermeye devam etti.

Kısa bir zaman önce Gülen'in fikirlerinden ilham alan Chicago merkezli bir organizasyon, Chicago'daki çeşitli dini cemaatlerden otuz kadar temsilciyi yine bir dinler arası diyalog konferansı için Türkiye'ye davet etti. Yine bu ziyaretin meyvelerinden biri, Türkiye'deki Vatikan temsilcisinin Müslüman-Hristiyan ilişkilerini geliştirme adına aktif faaliyet göstermesiydi.

Gülen'e göre Müslüman-Hristiyan diyaloguna olan ihtiyaç aşikârdı, çünkü din ve bilim arasında yeniden iyi ilişkiler kurmak gerekiyordu. Batıda yüzyıllarca bilim dinin düşmanı olmuştu ve Hristiyanlık bundan çok çekmişti. Müslüman-Hristiyan diyaloguyla her iki dinde bilim ile olan ilişkilerini tekrar düzeltebilecekti. Gülen diyor ki: 'Eğer Müslüman-Hristiyan diyalogu kurmak

için başka neden olmasaydı, en önemli sebep olduğu için, sadece bu bile diyalogu başlatmaya yeterdi.'^[20]

Gülen Müslümanları öz eleştiriye davet etmekte ve İslam dinini bir ideoloji haline getirmemeleri gerektiğini belirtmektedir. İslamı ideoloji haline getirmek, onun siyaset sahnesine çıkmasına sebep olmakta ve Müslümanların diğer dinlerin mensuplarıyla diyaloga girmelerine engel olmaktadır. 'İdeolojiler birleştirici olmaktan ziyade bölücüdür. Bu sosyal ve tarihi bir gerçektir.'^[21]

O, İslam'ı zihniyette, kalpte ve günlük hayatta yaşanan bir din olarak görmekte; bencil partcilik, şahsi veya milli nefret ve düşmanlık duygularına araç olmaması gerektiğini düşünmektedir.

Halife Ömer bin Abdülaziz devrinde yaşanan bir hadiseyi örnek vererek, Müslümanların dayanak noktasının İslam esasları olması gerektiğini ifade etmektedir. Emevi idarecileri Müslüman olan gayrimüslimlerden de cizye alıyorlardı ve onların vergiden kurtulma amacıyla din değiştirdiklerini iddia ediyorlardı. Ömer bin Abdülaziz halife olunca bu uygulamayı kaldırdı. Eyüp bin Şurahbili Eşbahi, bu konuda istisna kabul edilmeyi isteyince Halife ona şöyle bir mektupla cevap verdi: 'İslamı kabul eden eski gayrimüslimlerden vergi almayacaksınız. Allah-u Teala Hz. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemi vergi toplayıcı olarak değil, insanlığa rehber olarak göndermiştir.' Gülen, 'Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz' hadisinden misal vererek, bu hadisi şerifteki hüküm ancak diğer dinlerin temsilcileriyle aramızda sevgi ve diyalog olmasıyla gerçekleştirilebilir demektedir.'^[22] O, diyalog fikrini şu ayet ekseninde tanımlamaktadır: Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık... (Hucurat, 13).

Gülen'in eserlerinde diyalogun dini temelleri ele alınarak, İslamın Hristiyanlarla diyaloga açık yönü nazara verilmektedir. Ona göre, diğer semavi dinlere ve peygamberlerine inanmanın yanı sıra İslam dini Müslümanların onlara saygı göstermesini de gerekli kılmaktadır. Bir Müslüman Hz. Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme olduğu gibi Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. İsa ve diğer peygamberlere de iman eder. Gülen'in gözünde Kur'an-ı Kerim'de zikredilen peygamberlere inanmamak, bir insanı İslam dairesinin dışında bırakmak için yeterlidir.

Gülen'in Türkiye'deki azınlık liderleriyle iyi ilişkiler içinde bulunması tarafsızlık ve açıklık hususundaki olumlu şöhretine katkıda bulunmaktadır.

Milletler arasında barışı sağlama adına çabaları hakkında bir fikir vermek için iki örnek kâfidir. Birincisi, gerek Türk gerekse Yunan politikacılarının tutumları Türkiye'deki Rumların durumunu neredeyse günlük olarak etkilemektedir. 1980'lerin sonunda Gülen diyalog faaliyetlerini başlattığında Türkiye'deki Rumlar için bir ümit, bir garantör haline gelmişti. Yahudi ve Hristiyan azınlıklar Gülen'e büyük destek veriyordu. Rum-Ortodoks lideri Bartolomeos ile de iyi ilişkiler kurmuştu. İkincisi de şiddetli muhalefete rağmen Ermenistan'da bir eğitim programı başlatmak için çalışmasıydı.

Bazı Türk işadamlarını Ermenistan'ın başkenti Erivan'da ülke gençlerini okutmak için bir okul açmaya teşvik etmişti. Diğer bir grup işadamı ise, Gülen'in tavsiyesiyle Moskova'da okul açmıştı. Bugün benzeri bir teşebbüs Yunanistan'da yapılmaktadır. Gülen'in çabaları onun düşmanlıkları ortadan kaldırmak için milletler ve kültürler arasında bir köprü kurmak istediğini göstermektedir. Kendisi Türkiye'de bile ancak iyi eğitilmiş Türklerin insanlığın gelişimine katkıda bulunabileceğine inanmaktadır. Ona göre, faaliyetleri milliyetçi değildir. Yapılan faaliyetlerin bütün insanlığın iyiliği için olduğunu ve sadece Türkiye ile sınırlı kabul edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Kendisi bir nevi 'medeniyetler diyalogu' arayışındadır. Etnik veya dini kökenleri ne olursa olsun, bütün insanları Allah'ın kulu olarak görmektedir. Ona göre İslam dini bütün insanlara aynı ölçüde değer vermekte ve onları 'Rahman'ın kulları' olarak adlandırmaktadır. Peygamberlerin ırk, milliyet, memleket veya meslek itibarıyla üstünlüğü reddetmeleri İslam dininin evrensel yönünü gösterir. İslam peygamberi Arap'ın Arap olmayana üstünlüğü olmadığını söylemiştir.^[23]

Gülen gruplaşma meylinin insanın tabiatında olduğu görüşündedir. Amacımız bu fitri meyli zararsız, hatta faydalı hale getirmek olmalıdır. Bu meylin tezahür edebileceği müspet bir kanal olmazsa menfi yönde gelişecektir. Bu durum bilhassa cehalet, medeniyetsiz davranış ve aşırılık gibi hastalıklarla körüklendiğinde toplumlar birbiriyle şiddetle ve durmaksızın çarpışacaktır. Öte yandan, ilim, irfan ve hoşgörü yayıldıkça toplum barış çizgisine, anlayış ve mutabakata daha fazla yaklaşacaktır.^[24]

Sonuç olarak, bazı radikal İslamcılar tarafından diyalog çabaları yüzünden eleştirilse bile, Kuran-ı Kerim'in öğretisi Ehli Kitap ve diğer geleneklerin temsilcileriyle yakınlaşma hususuna fazlasıyla dayanak sağlamaktadır. Şahsi hayatında gayet dindar bir Müslüman olan Gülen, bu meseleyi İslam öğretisinin temel bir unsuru saymaktadır. Özellikle nefretin yaygın olduğu ve medeniyetler çatışmasının öngörüldüğü bir zamanda Gülen'in çabalarının çağdaş insanlık için

hayati bir önem taşıyacağı görülmektedir.

- [1.] Selçuk Camcı & Kudret Ünal (eds.), *The Climate of Tolerance and Dialogue in the Speeches and Writings of Fethullah Gülen* (İzmir: Merkür Yayınları, 1998)
- [2.] L. Erdogan, *Küçük Dünyam* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995), s. 46
- [3.] See Y. Friedmann, Shaykh Ahmad Sirhindi; an Outline of his Thought and a Study of His Image in the Eyes of Posterity (Montreal & London, 1971); J. G. J. ter Haar, *Follower and Heir of the Prophet; Shaykh Ahmad Sirhindi (1564-1624) as Mystic* (Leiden: Het Oosters Instituut, 1992)
- [4.] Friedmann, Shaykh Ahmad Sirhindi, s. 18-19
- [5.] Bkz. J. M. S. Baljon, *Religion and Thought of Shah Wali Allah Dihlawi 1703-1762* (Studies in the History of Religions, XLVII; Leiden: E. J. Brill, 1986)
- [6.] Baljon, *Religion and Thought of Shah Wali*, s. 78
- [7.] Şerif Mardin, *Religion and Social Change in Modern Turkey; the Case of Bediuzzaman Said Nursi* (Albany, N.Y.: State University of New York Press, 1989); Şükran Vahide, *Bediuzzaman Said Nursi; the Author of the Risale-i Nur* (İstanbul: Sözler Yay., 1992). *The Muslim World* 79, nos. 3-4, (July-October, 1999)
- [8.] Bkz. Annemarie Schimmel, *The Triumphal Sun; a Study of the Works of Jalaladdin Rumi* (Albany: State University of New York Press, 1993), s. 10
- [9.] M. Fethullah Gülen, *Yitirilmiş Cennete Doğru*, Nil Yayınları, 2002, s. 53-55
- [10.] M. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, (İzmir: Nil Yayınları, 1994), s. 215
- [11.] Bediüzzaman Said Nursi, *Divan-i Harbi Örfi, Risale-i Nur Külliyyatı*, II, s.1930
- [12.] *İbid.*, p. 59
- [13.] M. Fethullah Gülen, 'Müsamaha', *Sızıntı Dergisi*, Mart 1980, sayı 14
- [14.] M. Fethullah Gülen, *Key Concepts in the Practice of Sufism* (Fairfax, Va.: The Fountain, 1999), s. 76
- [15.] Samuel P. Huntington, *Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Touchstone, 1997)
- [16.] Bkz. Mehmet Şevket Eygi, 'Papalıkla Gizli Anlaşma', *Milli Gazete*, 02. 26. 2000
- [17.] Bkz. Necip Hablemitoglu, *Yeni Hayat*, sayı 52
- [18.] M. Fethullah Gülen, *Hoşgörü ve Diyalog İklimi*, İzmir (Merkür Yayınları: 1998) s. 37
- [19.] *İbid.*, s.38
- [20.] *İbid.*, s.31
- [21.] *İbid.*, p.23-26
- [22.] *İbid.*, p.38
- [23.] İbn Hanbal, *al-Musnad*, c. V, 441
- [24.] *İbid.*, s.72-73

Zeki Sarıtoprak, John Carroll University, Cleveland, Ohio.

Sidney Griffith, The Catholic University of America, Washington, D. C.

Zeki Sarıtoprak & Sidney Griffith, *The Muslim World*, Temmuz 2005 Özel Sayısı

Çağdaş Türkiye'de Devlet, Hukuk, Sivil Toplum ve İslam Yaklaşımları

Sivil İslam: Gülen ve Teşvik Ettiği Hareket

Fethullah Gülen İslami konularda fikirler ortaya koyan, yazılar ve şiirler yazan bir düşünce ve ilim adamıdır. O Türkiye'deki pek çok insana, modern bilimlerle, ahlaki ve metafizik düşüncenin uzlaştırılarak birlikte ele alındığı eğitim müesseseleri kurma konusunda ilham kaynağı olmuştur. Onun gayretleri Gülen Hareketi diye isimlendirilen salt inanç yörüngeli, sınırları son derece açık ve belirlenmesi zor bir kolektif gönüllü oluşumu netice vermiştir. Gülen'in, sayıları milyonları aşan takipçi ve sevenlerinin hacim ve boyutunu tam olarak kestirmek güçtür. Fakat ülkedeki en geniş katılımlı sivil hareket olduğu hemen herkesçe kabul edilmektedir. Ve Gülen şimdilerde Türkiye'deki kanaat önderlerinden biri olarak tanımlanmaktadır.^[1]

Gülen'in söylemlerinin şu ana kadar Türkiye'nin ve içinde bulunduğu bölgenin geleceğinin şekillenmesinde ciddi etkilerinin olduğu ve gelecekte de olmaya devam edeceği ortadadır. Onun söylemlerinin dönüştürücü etkisi öncelikle ve esas olarak onun adıyla anılan hareketin içinde gözlenebilir. İkinci bir esas olarak, bu dönüşüm daha geniş sosyal çevrelerde etkisini daha uzun bir süreçte (*la longe duree*) gösterecektir. Türk toplumunda belli konularda bir değişim görülmektedir ve bu değişim Gülen'in son 30 yılda savunduğu söylemler doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Gülen, farklılığı ve çoğulculuğu eşyanın tabiatının bir yönü olarak görmektedir. O bu farklılıkların kabul edilmesini ve açıkça üzerinde durulmasını salık vermektedir. Onun inandığı yaklaşıma göre, inancı medeni dünyada yayabilmenin yegane yolu ikna metodundan geçmektedir. Hoşgörü ise bu bakış açısındaki sihirli kelime ve uygulama olarak kendisini göstermektedir.^[2]

Gülen'in katiyetle inanıp ifade ettiğine göre Türk Milleti İslamı kendine has bir üslupla yorumlayıp hayata geçirmiştir ve bu üsluba da Türk İslamı adı verilebilir.^[3] Gülen bu konudaki görüşlerini aşağıda açıkça ifade etmektedir:

Hanefi anlayışı ve İslam'ın Türk usulü yorumu İslam coğrafyasının dörtte üçünde hüküm fermadır. Bu anlayış bana çok sevimli ve sıcak gelmektedir. Siz

isterseniz buna Türk İslamı diyebilirsiniz. Ben bunda dinin esasları yönüyle ciddi bir sakınca görmediğimden, bunun herhangi bir kimseyi kıracağını da sanmıyorum.^[4]

Türk Milleti, yoruma açık olan kısımlarda İslam'ı yoruma tabi tutmuştur... ve İslam geniş bir alanda hüsn-ü kabul görmüş ve büyük devletlerin dini olmuştur. Bu sebeple, Türkiye Müslümanlığı ifadesi uygundur. Meselenin bir başka yönü de, Kur'an ve Sünnet'e ciddi adanmışlığın yanında, Türk insanı her zaman İslam'ın ruhi yönü olan tasavvufa açık yaşamıştır.^[5] Türk İslamı, Kur'ân ve Sünnet'te tarifi yapılan değişmez temel prensiplerden oluşurken, bir yandan da Türk Tarihi boyunca tasavvufu birlikte İslam'ın yoruma açık yönlerinin ele alınması ile oluşan form ve şekillerini içine alır... Bu nedenledir ki Türk İslamı hemen her zaman daha geniş, daha derin, daha hoşgörülü ve kuşatıcı olarak sevgi üzerine bina edilmiştir.^[6]

Gülen, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'ne göndermede bulunarak, onlarda bulunan dini çoğulculuk pratiğine dikkatleri çekmektedir:

İslam Alemi, Yahudilerle ilişkilerinde iyi bir örnek sergilemiştir, hemen hemen hiçbir ayrımcılığa rastlanmamıştır ve soykırımlar da olmamıştır. Bununla birlikte, İspanya'dan sürüldüklerinde Osmanlı Devleti'nin onları kucaklaması misalinde görüldüğü gibi, Yahudilere başları sıkıştığında her zaman dost ve yardım eli uzatılmıştır.^[7]

Bu zamanlarda yasal manada çoğulcu bir sistem var olmuştur. Gülen, ülke içindeki Müslümanlar söz konusu olduğunda da kanundan ve kültürel çoğulculuktan yana tavır koymuştur. Bu bağlamda, mesela Gülen, 'Aleviler kesinlikle Türk kültürünü zenginleştirmektedirler.' diyerek Alevileri kendi kimliklerini muhafaza edebilmeleri için sözlü kültürden yazılı kültüre geçmeleri konusunda teşvik etmiştir.^[8] Aynı tonda Gülen şöyle demektedir:

Alevilerin toplantı ve ibadet yerleri desteklenmeli ve korunmalıdır. Bizim tarihimizde, pek çok yerde, bir sinagog, bir kilise ve bir cami yan yana durmuşlardır.^[9]

Gülen'e göre, demokrasi birtakım eksikliklerine rağmen günümüz şartlarında yürütülebilecek yegane politik sistemdir ve insanlar demokratik kurumların modernize edilerek geliştirilmesi gayretine giderek, bireysel hak ve özgürlüklerin saygı duyularak korunduğu, ve fırsat eşitliğinin herkes için aynı olduğu bir toplumun inşasının yalnızca bir rüya olmadığını ortaya

koymalıdır. Zira, insanoğlu henüz demokrasiden daha iyi bir idari sistem oluşturamamıştır.^[10]

Keza, Gülen demokrasinin günümüzde politik ve idari bir sistem olarak dünyaya bırakılan tek alternatif olduğunu ileri sürmektedir. Onun anlayışında demokrasi güncel haliyle ulaşılmış ideal son nokta değil, fakat 'sürekli geliştirilen ve yeniden gözden geçirilen bir mahiyet arz etmektedir'.^[11]

İfadelerine göre 'demokrasi geri dönüşü olmayan geliştirilip olgunlaştırılması şart olan bir süreçtir... Bir gün demokrasi çok yüksek bir seviyeye ulaşacaktır. Fakat bizler zamanın yorumunu beklemek durumundayız'.^[12]

Benzer bir üslupla devam ederek:

Demokrasi zamanımızı geliştirdi. Aynen pek çok farklı aşamalar geçirdiği gibi, kendini ispat etmek için gelecekte de başka aşamalardan geçecektir. Süreç boyunca, o doğruluk ve gerçeğe dayanarak daha insanî ve adil bir sisteme dönüşecektir. Eğer insanoğlu varlığının ve ruhi ihtiyaçlarının manevi boyutları ihmal edilmeden ve insan hayatının sadece bu ölümlü hayatla sınırlı olmadığı, bütün insanların ebediyete ciddi iştiağ duydukları unutulmadan bir bütün olarak ele alınacak olursa, demokrasi mükemmellik zirvesine ulaşabilir ve insanlığa daha çok mutluluk getirebilir. İslam'ın eşitlik, hoşgörü ve adalet prensipleri demokrasinin bu zirveye ulaşmasında ona yardımcı olabilir.^[13]

Gülen bu perspektifler doğrultusunda İslami bir yönetim ve demokrasi arasında bir zıtlık görmemektedir:

İslam fertleri ve toplumları kendi kaderlerinden sorumlu tuttuğundan dolayı, insanlar kendi idarelerinden sorumlu olmak zorundadırlar. Kur'an topluluklara 'Ey insanlar!' ve 'Ey iman edenler!' şeklinde hitap etmektedir. Modern demokratik sistemlere bırakılan vazifeler İslam'ın topluma yüklediği ve önem derecelerine göre 'mutlak ihtiyaç, izafi olarak ihtiyaç ve yürütülmesi tavsiye edilebilir' diye tasnif ettiği şeylerdir. İnsanlar bu vazifeleri eda etmek maksadıyla lüzumlu müesseseleri kurmada birbirleriyle işbirliğine giderler. Hükümetse bu müesseselerden müteşekkildir. Yani, İslam içtimai sözleşme üzerine müesses bir hükümet tavsiye eder. İnsanlar yöneticileri seçerler ve meseleleri müzakere etmek için kurullar oluştururlar. Ve aynı zamanda, toplumun tamamı bir bütün olarak, idareyi denetleme işine iştirak ederler.^[14]

İslam Gülen için uygulamaya geçirilecek politik bir proje değildir. Aksine o,

adil ve ahlakî bir toplumun ortaya konabilmesi için elzem bir söylemler ve uygulamalar hazinesidir. Bu doğrultuda Gülen şöyle demektedir:

İslam değişmez belli bir yönetim şekli veya onu şekillendirme adına belli usuller vaz etmez. Bunun yerine, İslam yönetimin tip ve şeklini zamana ve şartlara göre belirlemeyi insanlara bırakarak, bir yönetimin genel karakterini belirleyen temel prensipleri ortaya kor.^[15]

Kendisi dinin politikaya alet edilmesi konusunda eleştirel bir tutum sergilediğinden, Türkiye'deki politik İslam yaklaşımlarını, politikalarını, uygulamalarını, retorik ve söylemlerini ciddi biçimde tenkit etmektedir. Yani Gülen herkesi seçimlere katılarak oy kullanmaya teşvik ederken, hiçbir zaman bir parti veya adayın adını telaffuz etmemektedir. Dürüstlük, gerçek demokrat olma, işe ehil olma, sosyo-politik şartlar gibi diğer temel dinamikleri ortaya koymakla yetinmektedir. Bir insan herhangi bir partide bu türden adaylar bulabilir. Günün sonunda, her seçmen bu şekilde davranırsa, seçilen bütün adaylar parti farkı gözetilmeksizin Gülen'in ideallerine uygun kimseler olacaktır. Dahası, onun partiler üstü söylemi toplumu oluşturan her kesim tarafından kabul görmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, Gülen Anadolu İslamı veya Anadolu Tasavvufu diye isimlendirilebilecek hoşgörüyü ve Türk modernliğine özel bir vurgu yapan bir yaklaşımı savunmaktadır. İslam'ın modern dünyayla bir karşıtlık içinde olmadığını da vurgulayan bu söylem, İslam'ın Suud ve İran tarafından ele alınan şekillerine veya imajlarına bir alternatiftir.

Onun söylemi, her ne kadar kendisi İslam'ın zaten ılımlı olduğunu ifade ederek bu tanımlamayı şiddetle reddetse de, bir tür 'ılımlı İslamı' temsil etmektedir.

New York Times gazetesinin sorularına yazılı olarak verdiği cevaplarda 'bir İslami rejim kurma gayretinde olmadığını, fakat idarenin etnik ve ideolojik farklılıklara ayrımcılık için bir sebep olarak değil de, bir kültürel mozaik olarak yaklaşması için harcanan çabaları desteklediğini' ifade etmiştir.^[16]

Demokratik Sol Parti'nin lideri olarak başbakan olduğu dönemde Bülent Ecevit, Gülen'i ve faaliyetlerini desteklemiştir. Pek çok ortamda bu faaliyetleri açıkça övmüş ve yüceltmıştır. 2000 yılında Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'na katıldığında, konuşmasında dünyanın değişik yerlerinde eğitim veren Gülen okullarının önemine vurgu yapmış ve bu okulların Türk

kültürüne nasıl destek olduklarının altını çizmiştir.^[17] Ofisinde Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın temsilcilerini kabul ettiğinde, kendisinin bu okulların Türk kültürünü 600 yılda Osmanlı Devleti tarafından ulaşılamayan sınırlara kadar ulaştırdığına inandığı için bu okulları desteklediğini yeniden ifade etmiştir.^[18]

Pek çok ilim adamı 'Gülen'in insanların manevi ihtiyaçlarına hitap etmeyi, kitleleri terbiye etmeyi ve karışıklık zamanlarında istikrara katkıda bulunmayı amaçlayan kadim tasavvuf geleneğinin devamı niteliğinde olduğu' konusunda hem fikirdirler. Gelmiş geçmiş tasavvuf ehlinin çoğu gibi (13. yy.'ın zirve ismi Mevlana da dâhil), Gülen'in de politik bir güç elde etme peşinde olduğu şüphesine düşülmüştür. Halbuki bu apolitik duruşta meydana gelebilecek en ufak bir değişiklik evvela Gülen'in adıyla anılan harekete zarar verecektir.^[19] Her ne kadar Gülen hemen her fırsatta politik hedefleri olmadığını, dinin politikaya alet edilmesine şiddetle karşı olduğunu, onun yaklaşımında temel vurgunun bireye olduğunu ikrar etse de; Gülen'i ve hareketini devlete karşı potansiyel bir tehdit olarak göstermek isteyen çevreler halen bulunmaktadır.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, Gülen farklılığı ve çoğulculuğu tabii bir hal olarak görmektedir; ve bu farklılıkların kabul edilip açıkça üzerinde durulmasını istemektedir. Bu bağlamda kendisi dinler arası diyalog çalışmalarının da kararlı bir destekçisidir. Kur'an'da bazı Yahudi ve Hristiyanların 'hakikat'e karşı düşmanlıklarını ve inatçılıklarını ifade etme adına istimal edilen üslubun bütün dönemlerdeki her bir Yahudi ve Hristiyan için kullanılması gerektiğini gösteren bir kural olmadığını söylemektedir;

Geçmiş dönemlerde, belli Hristiyan ve Yahudilerin apaçık gerçek karşısında gösterdikleri inat, ayak direme ve düşmanlığı ifade için Kur'an'ın kullandığı aynı üslup, bugünün Yahudi ve Hristiyanları için de kullanılacak diye bir şart, bir mecburiyet olamaz. Bu tür ayetlerde sübût-u kat'iye arandığı gibi, delâlet-i kat'iye de aranmalıdır. Yani, bu ayetlerin Kur'an ayeti olduğu kesindir. Fakat o ayetlerin ilk günden bu yana her Yahudi ve Hristiyanı içine aldığı kesin değildir.^[20]

Onun görüşüne göre, bir mümin her türlü düşünce ve sistemle muhavere içinde olmak zorundadır; Mevlânâ'nın pergel metaforunda ifade ettiği gibi 'bir ayağı inancın merkezinde sabit kademken, diğer ayağıyla diğer milletlere mensup insanlara ulaşmalıdır.'^[21] Bu maksatla Gülen 1994 yılında toplumun bütün kesimleri arasında diyalog ve hoşgörüyü teşvik eden Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın kurulmasına öncülük etmiştir.

Gülen, küreselleşmenin doğurduğu tehdit ve fırsatlara karşı politikalar üretme konusunda da hayli pratik ve atik bir tutum sergilediğinden, onun başlattığı diyalog çabalarının bu yönden de ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Kendisi Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğine de sıcak bakmaktadır.^[22] İfadelerine bakıldığında 'Avrupa ve Türkiye karşılıklı bir mutabakata ulaşırlarsa, gelecek daha ümit verici olacaktır. Bu ise ancak bir gözü kendi dünyalarında diğer gözü ise tüm genişliğiyle dünyanın geri kalan kısmında olan zeki insanlarla olabilecek bir şeydir';^[23] demektedir.

Gülen Türk insanlarını Türkiye'nin şerefli temsilcileri ve büyükelçileri olma adına yabancı ülkelere göç etmeye teşvik etmektedir. Gülen'in söyleminde gerçekçiliğin payı büyüktür. O sık sık uluslar arası arenada Amerika Birleşik Devletleri'nin halihazırdaki lider konumuna işaret etmekte ve bu ülkenin diğer anti-demokratik büyük ülkelere kıyasla daha iyi bir alternatif olduğunu ifade etmektedir.^[24]

Gülen'in Söyleminin Etkisi

Gülen'in söylemi sadece retorik düzeyde kalmayıp, pratikte, bütün sevenlerini de çerçevesini çizdiği idealleri gerçekleştirmeye teşvik etmektedir. Gülen'i entelektüel bir lider olarak benimsedikten sonra, sevenleri kendilerini Onun söylemine adapte ederek, onun görüşlerini takip etmektedirler.

Gülen'in takipçileri pek çok vakıf müesseseleri kurmuşlardır; hatta bazı sempaticanların eğitim hizmeti veren şirketleri vardır.^[25] Özellikle Türkiye'nin dışında Gülen'in mesajlarını takip eden iş adamları eğitim alanında çok aktiftirler. Bu iş adamları '50'den fazla ülkede sayıları 300'ü aşan okul açarak geniş bir eğitim sistemi'^[26] inşa etmişlerdir.

Gülen hareketi genel olarak ılımlı olarak nitelenmektedir, ve aynı zamanda 'politik olarak katılımcı ve kolektif kimliğini oluştururken şahsi hedeflerini gerçekleştirebilme adına da kendi kendine hareket edebilen ferdin etrafında merkezileşmiş bir dünya görüşünü benimsediği için modern olarak da kabul edilebilmektedir. Bu bağlamda hareket yerel ağları ve müesseseleri, demokrasinin, insan haklarının ve pazar ekonomisinin küresel söylemleri ile ilişkilendirerek şekillendirmenin yollarını araştırmaktadır'.^[27] İslam ile akıl, bilim ve modernite arasındaki bağlara işaret ederek ve Doğu ile Batı arasında öteden beri var olduğu iddia edilen çatışmayı reddederek, Gülen hareketi her seviyede eğitimi teşvik etmekte ve her geçen gün artan sayıda Türk insanına bu

anlayışı benimsetmektedir.^[28]

Hareket, etnik, ideolojik, dini ve kültürel geçmişleri ne olursa olsun, bütün bilim adamlarını ve entelektüelleri bir araya getirmeye çalışmaktadır. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı aynı zamanda belli konularda bir think-tank kuruluşu gibi çalışmaktadır. Abant Platformu Türkiye'nin problemlerine her kesimden bilim adamlarını ve düşünürleri bir araya getirerek çözüm bulma teşebbüsünün bir sonucudur. Bu platform yakın Türkiye tarihinde bu türden yegâne oluşumdur ve platformda düşünürler laiklik, sekülerizm, din ve akıl ilişkileri gibi hayli netameli konularda fikir birliğine varabilmekte ya da varamayabilmektedirler. Vakıf Abant kongrelerini yıllık olarak organize etmektedir ve her kongre bir deklarasyonla sonuçlanmaktadır. 1998'te konu 'İslam ve laiklik' iken, 1999'da 'din ve devlet ilişkileri', ve 2000 yılında 'hukuki yönetim çerçevesinde demokratik ülke' olmuştur.

1998 Abant Deklarasyonu laikliğin anlamını Anglo-Sakson kültürlerde uygulandığı şekliyle yeniden tanımlama gayretine girmiştir. Dahası, deklarasyon, İslami teolojiyi modern problemlere mukabele etme konusunda yeniden yorumlamaya tâbi tutmuştur. Deklarasyonda vahiy ve aklın çelişmediği; fertlerin kendi sosyal hayatlarını düzenlemek için akıllarını kullanmaları gerektiği, devletin toplumda kabul gören inanç ve itikatlara karşı tarafsız olması lüzumu, devletin hükümet etme usulünün herhangi bir dini geleneğin baskın görüşüne dayandırılmayacağı; laikliğin ferdi hürriyet ve hakları genişleterek hiçbir ferdi kamusal alandan dışlamaması gerektiği konularına yer verilmiştir.

Gülen'in söylem ve faaliyetleri tanınmış pek çok düşünce adamı ve gazeteciden destek görmüş ve görmektedir. Bunlar arasında Mehmet Altan, Ali Bayramoğlu, Mehmet Barlas, Etyen Mahcupyan, Mehmet Ali Birand, Gülay Göktürk, Taha Akyol, Cüneyt Ülsever ve Cengiz Çandar sayılabilir. Bu zevatın ortak özelliği Türkiye'nin problemlerine ancak bir konsensusa ulaşılabilirdiği takdirde çözüm bulunabileceği görüşünü paylaşmalarıdır. Bundan da öte, öteden beri 'radikal İslamcı' olarak damgalanan bir kısım bilim adamları şimdilerde tam manasıyla Gülen'in düşünce ve aksiyonunu desteklemektedirler.

Hareketin okulları pek çok ülkede yegâne Türk varlığı olma özelliğine sahiptir ve bu durum Türk entelijensiyası tarafından da bilinmektedir. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı'nın yöneticisi ve Londra eski büyükelçisi Özdem Sanberk okullara liberal demokrat Türk entelektüel yaklaşımını özetlemektedir: 'Stratejik manada konuşacak olursak, okullar devlet tarafından

desteklenmesi gereken bir gelişmedir, çünkü siz ancak bu sayede bu ülkelerde bir Türk varlığından söz edebilirsiniz.^[29] Dikkat edilmesi gereken şey şudur ki, hareket bu okulları açınca dek ne devlet, ne think tank kuruluşları, ne araştırma merkezleri, ne de akademisyenler bu türden bir uluslararası projeden teorik olarak bile söz edememişlerdi.

İhsan Yılmaz, Hukuk ve Sosyal Bilimler Fakültesi, SOAS, Londra Üniversitesi

-
- [1.] Enis Berberoğlu, Hürriyet, 10 Ağustos 2000
 - [2.] Ünal, Ali ve Alphonse Williams, Advocate of Dialogue: Fethullah Gülen, ('Diyalog Müdavimi: Fethullah Gülen'). Fairfax, VA: The Fountain, 2000, s. 254-268
 - [3.] A.g.e., s. 54-58
 - [4.] A.g.e., s. 52
 - [5.] A.g.e., s. 56
 - [6.] A.g.e., s. 43
 - [7.] A.g.e., s. 243
 - [8.] A.g.e., s. 67-70
 - [9.] A.g.e., s. 67-70
 - [10.] Yılmaz, İhsan, Muslim laws, politics and society in modern nation-states ('Modern Ulus Devletlerinde İslam toplumu, kanun ve nizam'). Aldershot: Ashgate, 2005, 8. Bölüm
 - [11.] Gülen, Fethullah, 'A Comparative Approach to Islam and Democracy' ('İslam ve Demokrasiye Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım'), SAIS Review, Cilt XXI, No. 2 Yaz-Güz 2001, s. 133-138, 134
 - [12.] Bkz. Ünal ve Williams, a.g.e., s.150
 - [13.] A.g.e., s.137
 - [14.] Bkz. Gülen, Fethullah, 'A Comparative Approach to Islam and Democracy' ('İslam ve Demokrasiye Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım'), a.g.e., s. 135-136
 - [15.] A.g.e., s. 134
 - [16.] Douglas Frantz, New York Times, 25 Ağustos 2000
 - [17.] Zaman, 23 Şubat 2000
 - [18.] A.g.e
 - [19.] Altınoğlu, a.g.e., s. 102
 - [20.] Ünal ve Williams, a.g.e., s. 260
 - [21.] A.g.e., s. 206
 - [22.] A.g.e., s. 189
 - [23.] A.g.e., s. 58
 - [24.] A.g.e., s. 192
 - [25.] 'Europe: Islamic evangelists' ('Avrupa: İslami evanjelistler'), The Economist, 8 Temmuz 2000
 - [26.] Pope, Nicole, 'An Ottoman empire of the mind' ('Fikirde Osmanlı İmparatorluğu'), 1998
 - [27.] Yavuz, Hakan, 'The assassination of collective memory: The case of Turkey' (Toplumsal hafızanın katli: Türkiye çalışması'), The Muslim World, 89:3-4, 1999, s. 195
 - [28.] Eickelman, Dale F., 'Inside the Islamic Reformation' ('İslami Reform Hareketinin İç Yüzü'), Wilson Quarterly 22, No. 1, 1998 Kış sayısı, s. 82
 - [29.] Douglas Frantz, New York Times, 25 Ağustos 2000.
- İhsan Yılmaz, The Muslim World, Temmuz 2005 Özel Sayısı

Gülen'in Başarısı: Teslimiyet ve Hoşgörüyü Birleştirme

"Vicdanın ziyası, ulûm-u diniyedir, aklın nuru funun-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecelli eder." (Said Nursi)

Max Weber, meşhur *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*^[1] analizinde modern sosyo-ekonomik -ekonomik düzenin temellerinin iki zıt kuvvetin terkibiyle oluştuğunu ileri sürer: ekonomik kazanç ve dini takva. Bu birleşimin sonuçları tabiatta ve küresel planda önceden kestirilememiş ve önce Batı Avrupa ve sonra dünyanın birçok yerinde toplum ve kültürün değişmesine sebebiyet vermiştir. Başka bir yerde de ileri sürüldüğü üzere, Weber'in anlayışı bir kültürel değişim teorisine işaret eder: Karşıt istidatlar ya da kültürel temalar mantığın ötesinde kaynaşınca, bu süreç yeni paradigmaların, hareketlerin, kurumların oluşumlarına yön veren enerjiyi açığa çıkarır. Bir Türk bilgisi Fethullah Gülen'in koyu imani teslimiyeti ve hoşgörüyü birleştirmesi İslami diyalogun bir paradigması şeklinde sonuç verir. Ruhi teslimiyet ile iman geleneğini beslemesi amacıyla kurulan hareket, günümüzde gayri Müslim inananlara hatta inanmayanlara dahi ulaşmaktadır.

Emile Durkheim'in dinin doğası üzerine yaptığı çalışmada gösterdiği gibi, inanç genellikle toplumsal organizasyon ile ilişkilidir. Bir inanç sisteminde imanın dışavurumu eşzamanlı olarak toplumsal grubun sağlamlığının bildirisi hükmündedir. Belirli bir dini inanç sistemi, kabile, etnik grup ya da halkların oluşturduğu toplumsal organizasyondan doğar ve aynı organizasyon ile var olmaya devam eder.^[2] Bazı dini inançların ve uygulamaların toplumca inşası ve meydana geldikleri toplumsal kurumlar ile yakından bağlantılı olduğu gerçeği dini inançların, ritüellerin, kurumların şiddet ve hoşgörüsüzlük hesabına kullanılmasına imkan tanımaktadır. Yirminci yüzyıldan beri yeni yıkım teknolojilerinin gelişmesi insanlığı kirletmeye devam eden çeşitli kutsal(!) savaşlara ve terörist saldırılara geçerlilik kazandırmaktadır.^[3]

İnanç sistemleri insanların kainatı anlaması, dünyadaki kötülüğün yayılmaması ve sonuç olarak karmaşık bir ortama dönüşmemesi için kişinin kendisine bakışının tasarlanmasına ve bireyin başkalarına nasıl davranması gerektiğine dair paradigmlar sağlar. Birçok üst düzey siyasetçi, ortak kimlik ve otorite kavramlarını, güçlerini eşyanın tabiatından aldıklarının kabul edilmesi ve böylece Tanrı vergisi ve tabii görünmesi için daha geniş bir dünya görüşüne

bağlarlar. Bu teoriye göre, birey, toplumsal düzen ile ancak kendi iç hayatını tehlikeye atarak mücadele edebilir ve kötünün toplumsal yapılanması belirli güç odaklarının düşmanlarını evrensel ve kutsal yetkiye sahip mâlum siyasi otoritenin müttefikleri olarak nitelendirir.^[4]

Dini organizasyonların tarihi karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, şaşırtıcı olan, bir yandan birçok dini öğretinin evrenselliği, diğer taraftan ise dini hissiyatın belirli rejimleri desteklemeye meyletmesidir. Örneğin görünürde bütün dini gelenekler, daha az radikal, iyi ruh halinin önde gelen gerekliliği olarak başkaları için yaşamının, bir tür 'düşmanını sev' ahlakına sahiptir. Yine de, zamanla, dünya çapında inanç gelenekleri dinin evrenselliği nispetinde belirli rejimlerin siyasi emellerine hizmet etme zorunluluğunda kalmışlardır.

Son bin yüzyıl insanlık tarihi, dini kurumlar ve onların siyasi otoriteleri tarafından hazırlanan -ilk Hıristiyan pasifist hareketlerinden, Roma imparatorluğuna, oradan, devlet terörü ve suikast bombardımanlarına kadar her şeyi Tanrı'nın isteği şeklinde paklama çabalarına dair- söylemlerle doludur.

Dini teslimiyet ve hoşgörünün birleşimi, dünyanın maneviyat elçilerinin öğretilerinde az rastlanır şeyler değilse de, bu durum ne meşhur gazetelerin veya dünyada kaydedilen diğer yayınların sayfalarında ne de CNN ve onun yandaşlarının ekranlarında nadir de olsa yer alabilmiştir.

Bu makalenin amacı Fethullah Gülen'in hangi seviyede bu farklı kavramları teori ve uygulamada birleştirdiğini keşfetmektir. Buna, onun dini teslimiyetine kısa bir bakışla başlayacağız ve sonra onun hoşgörü ve diyalog önerisinin tabiatını tartışmaya geçeceğiz.

Gülen'in Dini Teslimiyeti

Bir Anadolu köyünde İslami geleneğin içinde ciddi manevi arzu ve iştiağı olan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Gülen'i ebeveyni, hayata dair şumullü bir manevi bakış ile büyütmüşlerdi. Gülen, annesinin 'Bütün köy kadınlarına ve kendisine, Kur'an okumanın bile yasak olduğu bir dönemde Kur'an öğrettiğini' hatırlar.^[5] Çocukluğunun geçtiği kırsal çevrenin, onun erişkinlik dönemine imza atacak bir dua ve tefekkür iklimini ona bahsetmiş olması muhtemeldir. 'Nezih bir sessizlik ve sükun eski köylere devamlı bir surette hakimdi' der.

Sabah güneşi koyun ve kuzuların meleşmeleri böcek ve kuş sesleri tatlı memnuniyet dalgaları halinde kalplerimizi okşar, ve bu sesler tabiatın derin,

içsel korosuna dahil olurlar...

Bu dünyada -diğer dünyaya yan komşusu olarak- namaza çağrı, dua ve münacatlar, ötelerin dili bizi başka bir konsere davet eder, ve bizi daha derin, daha manevi bir atmosfere götürür.^[6]

Kur'an'ı küçük yaşta ezberlemiştir, ve 'dört yaşında namaza başladığını ve o zamandan itibaren bir daha asla bırakmadığını' belirtir.^[7] Kendini erkenden ibadete, tefekküre, dini yazı ve öğretimine dayanan basit bir hayat tarzına adamıştır. Aile yaşamından uzak durarak, münzevi bir yol seçmiştir, yaşamını hiçbir mal varlığı olmayacak şekilde ibadet ve dini meşguliyetlere adamıştır. Her yerde bulunan eserleri modern dünyanın iman konusuna yönelttiği sorulara cevaplardan İslami ilimlere dair temel dini başlıkları içeren geniş bir yelpazeyi teşkil eder.

Gülen'in çalışmaları Türkiye'de fazlasıyla laik bir çerçevede gayet dini olması ve çokça politize olmuş bir çevrede apolitik tavrıyla kaydadeğer niteliktedir. Bu milli çerçevede -aynı zamanda İslami ve diğer dini söylemlerin şiddetli münakaşalara vardığı ve diğerlerinin dinsiz ve hain ilan edildiği uluslararası çevrede- Gülen, dini olanla seküler olan arasında ve dini olanla dünyevi olan arasında sufilikten ilham alan insanlık sevgisi ve İslam'ın 'modernlik, demokrasi ve gelişmelerle' uyumlu olduğu üzerinde vurgu yaparak gidip gelmeyi becermiştir.^[8]

Gülen'in Hoşgörü Taraftarlığı

Peygamber (s.a.s.), hakiki Müslümanı sözleri ve eylemleri ile kimseyi incitmeyen, evrensel barışın en güvenilir temsilcisi olarak tanımlamıştır.^[9]

Fethullah Gülen'e göre, başkalarına hoşgörü ile yaklaşmak ve hakiki dinler arası diyalog sadece basit, hoş cennetvari gelecekte gerçekleştirilecek bir ideal değil, tam olarak Müslüman olmanın asli gerekliliğidir. O, gerçekten de dinin asli tabiatının bunu gerektirdiğini vurgular.^[10]

Fethullah Gülen'in hoşgörü anlayışının, kavramın sıradan anlamının ötesine geçmesi mümkündür. Gülen'e göre, kişi İslam'dan önce gelen peygamberlere inanmadıkça Müslüman sayılamaz: 'Bir Müslüman olarak ben, bütün peygamberler ve kitapları tarihte farklı toplumlara gönderilmiş olarak kabul ediyorum ve buna Müslüman olmanın bir gerekliliği olarak iman ediyorum.' Bununla Gülen açıkça, Batıdaki -Musevilik, Hristiyanlık ve İslam- dinlerarası

diyaloğun geleneksel odağını belirtmekle kalmamakta, diğer dünya dinlerini de kapsayan bir bakış sunmaktadır.^[11]

Peygamber döneminden beri Müslümanlar Yahudi ve Hristiyanlık dinlerine mensup olanların İslama (önceki iki tahrif olmuş dinin tamamlayıcısı statüsünde olması itibariyle) inananların yanında özel bir konuma sahip olduklarını vurgularlar. Gülen, bu fikri, dini 'Tanrı'nın af ve mağfiret senfonisi'^[12] olarak tanımlamasıyla daha da ileri götürür. Bu tabi ki, senfoniye oluşturan nota ve enstrümanlar topluluğunun uyum içinde bir birlik teşkil etmesi ile mümkündür.

Teslimiyet ve Hoşgörü: Barışçıl Bir İslam Tanımlaması

'İyilikleri iyi oldukları için alkışlayın, inanan gönülleri takdir edin, inananlara nazik davranın. İnanmayanlara öyle yumuşak olun ki haset ve kinleri eriyip gitsin. Mesih gibi, ölüleri nefesinizle diriltin.' (Fethullah Gülen)

Teslimiyet ve hoşgörüyü kaynaştırma süreci, İslam'ın, barikatlar kurarak kurumsal formül ve dogmalarını kendisininmiş gibi kabul etmeyenlere karşı savaştan bir din gibi değil, aksine hoşgörüyü savunan barışçıl bir gelenek olarak tanımlanmasını gerektirir. Gülen, sadece inananlara kibarca ve inanmayanlara nezaketle yaklaşmayı savunmamakta, bunu açıkça yerine getirmektedir.

Son tahlilde, dinin yaptığı, bireysel ruhları daha ulvi değerleri itina ile yaşaması için daha yüksek bir mevkiye taşımaktır. Gülen'in dediği gibi,

Mensupları inançlarını günlük yaşama nasıl uygularsa uygulasin, genel kabul gören, sevgi, saygı, hoşgörü, affetme, merhamet, insan hakları, barış, kardeşlik ve özgürlük gibi değerlerin tümü dinin kendisi tarafından yüceltilen değerlerdir. Bu değerlerin çoğu Musa, İsa ve Muhammed'in (s.a.s.), yanı sıra Buda, hatta Zerdüş, Lao Tzu, Konfüçyüs, ve Hind kıtası Peygamberlerinin getirdiği mesajlarda en fazla önceliği olanlardır.^[13]

Gülen'in İslam tanımının, bu makalenin sonuna doğru da inceleyeceğimiz birçok bileşeni vardır, bunlardan İslam geleneğinin manevi yönünü nazara veren Sufi geleneği, diyaloğun teori ve uygulaması, mütedeyyin yaşam tarzı ile ilahi huzur kazanılması, terör ve şiddetin kınanması ve dünyada manevi ve toplumsal değişim amaçlı bir hareket seferberliği kayda değer olanlarıdır.

Sufi Çözüm

Gülen'in teslimiyet ve hoşgörüyü birleştirebilme yeteneğinin anahtarlarından

biri, İslam'ın manevi yönü ya da iç yaşamı diyebileceğimiz tasavvufa olan vurgusudur. Gülen'in İslami geleneğe bakışında Sufizmin değeri büyüktür, bu aynı zamanda genellikle Türk İslam'ının da özelliklerindendir.

İslam'ın birçok katmanı olduğu görülür -kurumsal, siyasal, şahsi, manevi vb.- Manevi olanı en önemlisi olarak gösterilir ve bu yaygın tasavvuf geleneği ile eş tutulur. Bu katmanlardan dolayı, inancın kurumsal yönünün dışta bıraktığı başkalarına karşı açık olmaya tasavvuf yönlendirmektedir. Sınırlar çizme ve farklılığı vurgulama kurum görevi iken, farklılıkları ortadan kaldıran yüce gönülleri açık tutma tavrı manevi geleneğin görevidir. Manevi tecrübelerin yüksekliği sayesinde aydan dünyaya bakıldığında sınırların görünmez olduğu gibi farklılıklar ortadan kalkar. Gülen'in yaygın yazılarında ve inançla ilgili derslerinde nazara verdiği İslamın bu yönüdür.

Gülen'e göre manevi pratik ve ahlaki ritüeller, dogmalardan daha önemlidir ki onun bu tavrı diğer inanç gelenekleriyle diyaloga kapı açar. Müminin temel sıfatı olarak sevgi üzerine sufi vurgu, odağını kurum ve ritüelden Tanrı ve başkaları için aşka yönlendirir. Gülen, 'Aşkın her varlığın en temel unsuru ve bütün zorlukları aşabilecek büyük bir güç ve en parlak ışık olduğu' konusunda ısrarlıdır. Bu yakıcı tutkudan bütün bir evren için itikadi farklılıkları en aza indirgeyecek bir şefkat hissi doğar. Eğer iman etmiş bir kişinin özelliklerine sahipsen, 'Hristiyan, Yahudi, Budist ya da başka bir itikattan... Sen bir mümin sıfatı taşımaktasın.'^[14]

Sufi geleneğinde olduğu gibi, Gülen, 'inananlar coşkun aşk insanlarıdır, aslında, bir cazibe merkezidir' der. Gülen, kişinin başkalarına açık olurken kendi geleneğinde nasıl kök salabileceğini meşhur şair Mevlana'nın metaforu ile açıklar:

Mevlana'nın ifadesini kullanacak olursak, böyle bir insan bir ayağı iman ve İslam'da sabit kadem iken diğer ayağı diğer milletlerle olan bir pergele benzer. Eğer bu görünüşte ikili olan durum Allah'a inanan biri tarafından gerçekleştirilebilirse ne mutlu ona. Kendi iç dünyasında öyle derin ve öyle sevgi dolu... Allah ile o kadar münasebet içinde; ama aynı zamanda toplumun aktif bir üyesi.^[15]

Mevlana esintili, bir ayağın kendi iman geleneği içinde ve diğerinin başkalarının imanı arasında serbestçe gezinmesi ikilemi Fethullah Gülen'in diyalog üzerine vurgusunun hareket noktasıdır.

Diyalogun Teorisi ve Uygulaması

'Günümüzde dinler arası diyalog bir zorunluluktur ve onu kurmanın ilk adımı geçmiş i unutmak, tahrik edici tartışmaları önemsememek, tahrik edici noktalardan çok daha fazla olan ortak noktaları nazara vermektir.' (Fethullah Gülen)

Gülen'in İslam anlayışı hoşgörü ile başlar ve o kadarla kalmaz. Zira hoşgörünün bu denli savunucusu olmasından daha da şaşırtıcı olan, yaşamını bu prensibe ne kadar bağlayabildiğidir. Aslında İslam'ı barış için bir zorunluluk olarak tanımlama çabalarına bu kadar dikkat çeken, diyalogun uygulanmasındaki net tavırlarıdır. En önemlisi, Türkiye'deki Ortodoks Kilisesi Lideri Barthalemeos, ve Türkiye'nin Hahambaşısı David Aseo gibi Hristiyanlar ve Yahudilerin yanı sıra seküler entelektüeller ve sivil liderlerle diyalogu da ilk o başlatmıştır. Sonuç olarak, kendi milli sınırlarını aşarak Katolik Papa II. John Paul ve İsrail'in Sephardic Hahambaşısı Eliyahu Bakshi Doron ile ünlü buluşmaları da o gerçekleştirmiştir.

Eğer onun düşüncesinde diyalogun 'farzlarının' aşk, merhamet,^[16] hoşgörü, affetme olduğunu bilirse, Gülen'in diyalog konusunda bu kadar ün kazanmasının ve bunu korumasının sebebini anlamak zor olmaz. Bu ilkeler Gülen'in diyalog metodunun temellerini teşkil eder. 'Her varlığın temel unsuru, bütün zorluklara dayanabilecek ve onları aşacak büyük güç, en parlak ışık'^[17] olduğunu söylediği aşkla başlamaktadır. Sonra 'kâinatın bir merhamet senfonisi olarak değerlendirilebileceğini' ve 'insanın bütün yaşayan canlılara insanlığının gereği olarak merhamet göstermek zorunda olduğunu'^[18] öne sürerek merhamete geçmektedir.

Bu nihai farzları, hoşgörü -başkalarının yanlışlarına gözlerimizi kapatabileceğimiz kadar geniş- ve affetmedir ki bu ikisi 'yaralarımızın çoğunu saracaktır'.^[19] Bunlar Gülen'in Kur'an'dan çıkardığı prensiplerdir. O, Kur'an'ın inananlara anlamsız ve kötü kelimelere ya da davranışlara aynı şekilde karşılık vermemelerini ve Peygamberin (s.a.s.) yaptığı gibi şiddetli düşmanlarına bile hoşgörü ve affetme ile karşılık vermeyi ve haysiyetle yanlarından geçip gitmeyi emrettiğini belirtir. Bu bağlamda, onun İslam'a teslimiyetine rağmen değil, aksine onun bir sonucu olarak başkalarına hoşgörülü olmayı savunduğu ortaya çıkmaktadır.

Terörizmin Kınanması

'Müslümanlar terörizmden her yönüyle uzak duran, nefretin ve düşmanlığın her türlü duygusundan kendilerini temizlemiş, aşkın ve şefkatin koruyucularıdır.'^[20]

Müslümanlığın bir özelliği ve maneviyatın simgesi olan insanlığa duyulan aşka Gülen çok fazla önem verir ve terörizmi açıktan açığa kınamak ve İslam'ın her türlü hareketini terörizmden uzak tutmak noktasında hiç tereddüt etmez. Gülen, 'Allah'ın elçisi evrensel merhametin dini İslam'ı öğütlemiştir.' der. 'Ancak kendini hümanist ilan etmiş bazı kişiler bu dini 'kılıçların dini' diye adlandırır. Bu tamamıyla yanlıştır.'^[21]

Tavrını açıkça ortaya koymak için Gülen, Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan 11 Eylül saldırılarından sonra Washington Post'a yazdığı mektupta terörizmi ciddi bir biçimde lanetlemiştir. Ve davasını şöyle ortaya koymuştur:

Her kim tarafından ve her ne amaçla yapılırsa yapılsın terörist eylemlerin barışa, demokrasiye, insanlığa ve bütün dini değerlere yapılmış en büyük saldırı olduğunu belirtmek isterim. Bu sebeple, hiç kimse -ve özellikle hiçbir Müslüman- herhangi bir terörist eylemin taraftarı olamaz. Terörizmin bağımsızlık ve kurtuluş arayışında hiçbir yeri yoktur. Masum insanların canına mal olmaktadır.

Bazıları kendi amaçları için dini sömürse de 'İslam terörizmin hiçbir şeklini onaylamaz. Terörizm hiçbir İslami amacı gerçekleştirmek için kullanılamaz. Hiçbir terörist Müslüman olamaz ve hiçbir Müslüman terörist olamaz.'^[22] diye cesur bir şekilde bu konudaki fikrini belirtir. Daha net olunamayacak bir şekilde açıklamasına şöyle devam eder: 'İslam kişisel hakların ihlaline toplum için olsa bile izin vermez ve 'Hz. Muhammed Müslüman, diliyle ya da eliyle hiçbir şeye zara vermeyen kişidir der'.'

Gülen terörist eylemlerin olmasına sebep olan duygunun adaletsizlik olduğunun tamamen farkında olsa da, bu sebebin masum insanlara zarar vermek için bir bahane teşkil edemeyeceği fikrindedir. Bunun yanı sıra, eylemleri Müslümanların mağduriyetini simgeleyen durumlar olarak kabul etmez. Terörist eylemler yanlıştır. Bunları yapanlar Müslüman değildir.

Gülen Hareketi

Gülen hareketinin tabiatı halini alan teslimiyet ve hoşgörünün aynı potada

eriyebileceğinin en çarpıcı timsalleri, herkesçe bilinen şekliyle bilgiye olan inancının ve daha iyi bir dünya kurulabileceğinin de bir örneğini teşkil eden farklı ülkelerde açılan yüzlerce eğitim kurumudur. Okullar açıktan açığa İslami propagandaya yer verilmeden, daha geniş bir anlamda öğrenimi geliştirmek için kurulmuş ve insanlığın hizmetine sunulmuştur. Gülen, okulları kendisinin açmadığını belirtmiştir, ancak zaten gençlerin ufuklarını ve bilgisini genişletmekte eğitimin önemi ve böyle bir ortamın oluşturulmasının gerekliliğini her zaman vurgulamış ve bunun temsilciliğini yapmıştır. Gülen'in de ifade ettiği gibi okul;

Evrende parça parça bulunan her şeyin bir arada sergilendiği bir tiyatro sahnesidir. Öğrencilerine sürekli okuma imkânını verir ve hatta sessizken bile onları eğitir. Bu sebeple, hayatın sadece bir aşamasını kaplıyormuş gibi görünse de aslında okul bütün zamanları ve bütün deneyimleri yönetir. Her öğrenci hayatının geri kalan kısmında okulda öğrendiklerini uygulamaktan başka hiçbir şey yapmaz ve okuldan ömrünün geri kalanında da sürekli etkilenir.

Bu yaklaşımın sonuçları Vatikanın Dinlerarası Diyalog Kürsüsü genel sekreteri Dr. Thomas Michel'in Müslüman ayrılıkçıların eylemlerinin hükümet güçleriyle silahlı çatışmaya dönüştüğü kuzey Filipinler'in Mindanao adasında bir okula yaptığı ziyaretle ilgili yorumlarda görülebilir. Onun da belirttiği gibi;

Çocuk kaçırmamanın çok sık yaşandığı, gerilla güçlerinin kol gezdiği, saldırıların, tutuklanmaların, ortadan yok olmaların, askeri ya da asker destekli cinayetlerin işlendiği bir ortamda okul yüksek standartlarda bir eğitimle birlikte Müslüman ve Hristiyan Filipinli çocukların birbiriyle olan iletişiminde ve yaşam tarzında daha iyi bir köprünün kurulmasını sağlamaktadır.^[23]

Sonuç olarak okul hareketinin amacı insanların kendi değerlerine güvendiği ve başkalarının da daha iyi olması için çaba sarf ettiği bir dünyada daha insani ve hoşgörülü bir dünya vatandaşlığını oluşturmaktır.

Aras ve Caha Gülen'in kadın hakları konusunda görüşlerinde her zaman ilerici bir tavra sahip olduğunu ve Gülen'in birçok İslam düşünürünün aksine 'kadınların yönetici olabileceğini'^[24] ifade ettiğini belirtmişlerdir.

Gülen akımının kapsamlı bir haritası bu keşfin sınırlarının çok ötesine gitmektedir, ancak okulların bu kadar geniş ve şekilci olmayan, onlarca ülkeye ve dünya çapında 4 milyon insana ulaşmış ve çok çeşitli kurumları ve etkinlikleri olan bu hareketin sadece bir bölümü olduğuna dikkat etmekte fayda

vardır.

Gülen'in yandaşları İslami ve laik düşünürleri bir araya getiren Gazeteciler ve Yazarlar Cemiyetini kurmuş ve dinler arası diyalogu geliştirme adına sempozyumlar düzenlemiştir.^[25] Başka bir kuruluş 3 ayrı dergi yayınlamakta, sempozyumlar, paneller, konferanslar düzenlemektedir; ayrıca hareketin medya kolunda, günlük yayınlanan Zaman gazetesi, bir haber dergisi, televizyon kanalı ve bir radyo istasyonu vardır.^[26] Hareket devingen bir hal almış, çok önemli düşünürleri (özellikle Türk olan) yapısına dâhil etmiş ve hatta daha önce Sovyetler Birliği egemenliğinde bulunmuş olan Türkî Cumhuriyetlerde ekonomiyi iyileştirmek adına faizsiz bankacılık ilkelerine uyan bir banka (125 milyon dolar sermayeyle) kurmuştur.

Saygın insanların ve hükümet görevlilerinin çocuklarının da eğitim aldığı okullarında, özellikle daha çok emek harcadıkları Orta Asya'da, gerçekten çok kaliteli bir eğitim verildiği gerçeği göz ardı edilmemelidir ki, bu daha yüksek düzeyde ittiaklara zemin teşkil etmeye başlamıştır.^[27]

Son olarak göz önünde bulundurulması gereken şey şudur: Gülen'in merhameti sadece insanlığa değil tüm yaratılanlara ulaşır. Gülen hareketine dâhil olan bir kişi ondan ilham alan bir grup gençle kamp yaptığı zamanı anlatmıştı. Kampa giren bir yılanın hemen öldürülmesi üzerine Gülen aslında sorumlu kişi olmasa da çok derinden bir üzüntü duymuş ve üç gün tövbe orucu tutmuştur.

Buna benzer bir şekilde, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hayatına dair eserinin bir cildinde Gülen, Peygamberin (Efendimizin) bir arkadaşının atına yalan söylemesi üzerine onu uyarmasıyla ilgili hikâyede geçen şu sözü hatırlatır: 'Hayvanlara yalan söylememelisin. Hatta onlara muamelende bile hilekâr olmamalısın.'^[28]

Üzerinde durduğumuz nokta teslimiyet ve hoşgörünün aynı kapta eritilmesi paradoksuydu; ancak Gülen görünüşte birbiriyle çelişen başka zıtlıkları da bir araya getirmiştir. İngiltere'de metotçu akımın kurucusu olan John Wesley; 'İzin verin uzun zamandır ayrı tutulan bilgiyi, hayatı ve diyaneti bir araya getirelim.' diye ifade eder. Gülen'i markalaştıran başka bir özelliği dini girişimlere olduğu kadar bilimsel araştırmalara da çok açık olmasıdır. Aslında, belki de din okulları olma imajını kırmak adına Gülen hareketinden ilham alan birçok okul dünya çapında yapılan birçok bilim yarışmasında ve Bilim Olimpiyatlarında aldıkları

ödüllere de anlaşılabileceği gibi gerçekten mükemmel bir eğitim vermektedirler.

Eğer insanoğlu varlığını diğer bir yüzyıla taşıyabilecekse -ki şiddetin artmasıyla 21. yüzyıl önceki yüzyılların rekorunu kırarak gibi görünüyor- Fethullah Gülen'in kurduğu gibi din birlikleri hiç şüphesiz bunda ehemmiyetli rol oynayacaktır. Gülen'in görüşleri bu konuda en kayda değer fikirler olarak göze çarpmaktadır zira, dünya siyasetinde belirleyici olan şiddeti haklı göstermekle suçlanan iki gelenekten -Müslümanlık ve Hristiyanlık- birinin bizzat içinden gelmektedir.

Belki de kültürel paradokstaki yenilikçi fikirleri küresel muammaya bir çıkış yolu bulması için insanlığa ilham verecektir.

Lester R. Kurtz, Teksas Üniversitesi, Austin, Teksas

-
- [1.] Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, (New York: Scribner's Sons, 1958)
 - [2.] Bkz. Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, (New York, Basic Books, 1973)
 - [3.] Bkz. Lester R. Kurtz, 'War'
 - [4.] Robert Benford and Lester Kurtz, 'Performing the Nuclear Ceremony: The Arms Race as a Ritual' *Journal for the Applied Behavioral Sciences* (Aralık, 1987): 463-482
 - [5.] Ali Ünal ve Alphonse Williams, *Advocate of Dialogue*, (Fairfax Virginia: The Fountain, 2000)
 - [6.] A.g.e., sayfa 11. Fethullah Gülen, *Zamanın Altın Dilimi*, (İzmir, 1994)
 - [7.] A.g.e., sayfa 13. Latif Erdoğan, Fethullah Gülen Hocaefendi 'Küçük Dünyam'
 - [8.] Bülent Ecevit'in Eyüp Can ile yaptığı söyleşideki yorumları, *Ufuk Turu*, İstanbul, 1996
 - [9.] el-Buhari, 2. kitap, 9
 - [10.] Ali Ünal, *Advocate of Dialogue: Fethullah Gülen*, (Fairfax: The Fountain, 2000) s. 193-94
 - [11.] Fethullah Gülen, *Toward a Global Civilization of Love and Tolerance*, (New Jersey: Light, 2004) ss. 75-76
 - [12.] A.g.e.
 - [13.] Ünal ve Williams, a.g.e., 242
 - [14.] A.g.e., 207. Nevval Sevindi, Fethullah Gülen İle New York Sohbeti, *Yeni Yüzyıl*, Ağustos 1997
 - [15.] Ünal, Ali ve Alphonse Williams, *Advocate of Dialogue: Fethullah Gülen*, (Fairfax: The Fountain, 2000) s. 207
 - [16.] Ünal ve Williams, a.g.e., 253
 - [17.] A.g.e.
 - [18.] A.g.e.
 - [19.] Fethullah Gülen, *Toward a Global Civilization of Love and Tolerance*, (New Jersey: Light, 2004) s. 81-130
 - [20.] Fethullah Gülen, *True Muslims Cannot Be Terrorists*, *The Fountain*, ss. 95-100
 - [21.] Fethullah Gülen, *Islam as a Religion of Universal Mercy*, *The Fountain*, ss. 44-50
 - [22.] A.g.e.
 - [23.] Thomas Michel, Gülen as Educator and Religious Teacher, ss. 101-113 *The Fountain*, a.g.e., 102
 - [24.] Aras ve Çaha, a.g.e.
 - [25.] Lester R. Kurtz, *Local Gods and Universal Faiths*, ss. 155-160
 - [26.] Aras ve Çaha, a.g.e.
 - [27.] A.g.e.

[28.] Fethullah Gülen, Prophet Muhammad, 94; el-Buhari, İman 24
Lester R. Kurtz, The Muslim World, Temmuz 2005 Özel Sayısı

Fethullah Gülen'in Düşünce Sisteminde Tasavvuf ve Modernite

Değerler Çatışması mı Yoksa Değerler Arası Diyalog mu?

Fethullah Gülen düşüncesinde 'Tasavvuf' ve 'Modernite' gibi iki aykırı kavramı bir araya getirmeye çalışmakla gerçekten zor bir görev üstlendiğini anladım. Öncelikle, İslami mistik gelenek olarak kabul gören tasavvuf net olarak tanımlanmış bir dini akım değil, Kur'an'ın içerdiği mesajı daha derin ve inançlı anlama gayeli, birbirleriyle alakadar düşünce ve pratikler ağıdır. Sufilerin bizzat kendilerinin yanı sıra tasavvufun kesin tanımını yapma teşebbüsünde bulunan gayr-i müslim bilim adamları da, kaçınılmaz olarak, tarihin belirli dönemlerindeki birkaç sufiinin arasında hüküm sürmüş olan bazı unsurları ve yaşantıları nazara verirler, oysa ki muhtemelen kendi tanımlarıyla çelişen yahut aykırı düşen diğer özelliklerini ise ya göz ardı ederler ya da hiçe sayarlar.

Birçok ilk dönem sufisi için, yaşamın basitliği ve sofuluk İslam'a hakkıyla tâbi olmanın anahtarıydı. Diğer bir kısım sufi ise aşk'ı temel düşünce olarak almış ve Sufiliği Mahbub olan Tanrı ile aşkı birleştirmeye giden bir yol olarak algılamıştır. Başkaları için ise, tasavvuf mü'minin fazilet ve ahlaklı yaşama üzerinde yoğunlaşarak Tanrı ile bireyin nefsinin birleşmesine götüren, mistiğin kendi özgür iradesinin kalmadığı, ve sadece kendisini Tanrı'nın iradesine ram olmayı arzulayan bir hale girdiği gönüllü bir yoldur. Çoğu mistik, bu yolu, irfanın, ezeli Hakikatın, gerçek içe bakışın tek emin yolu olan kalbin ezeli hikmetinin farkına varma olarak görür. Bazıları yine de bütün varlığın birliğini vurgular ki böylece mistik yol, insanın, kainatta ve bireyin kendi kişiliğinde var olan ezeli Varlık'ın basit bir fani tecessümü olduğunun farkındalığına iten psikolojik bir ilerleme halini alır. Bazı Sufiler, cezbe, esrarlı sözler, görüş ve rüyalar olarak dışa vurulan olağanüstü mistik tecrübeyi vurgularken, başkaları için yol, tefekkür ile gönlün ıssız kuyularında bulunan Tanrı'ya bir yürüyüştür.

Tasavvufu tanımlamaya çalışmak, Mevlana Celaleddin Rumi'nin *Mesnevi'sinde* yer alan bir hikayede geçen karanlık odadaki fil kıssasına benzer.

Bir fil karanlık bir binada idi.

Hindistan'dan bazı insanlar onu gösteri için getirmişlerdi.

Birçok insan o karanlık odaya fili görmek için gitmekteydi.

Her biri ona karanlık odada elleriyle dokunuyordu,
Çünkü onu gözle görmek ihtimali yoktu.
Bir kişi, Onun hortumuna dokundu,
'Bu bir su borusuna benziyor' dedi
Filin kulaklarına dokunan bir başkası da onu yelpazeye benzetti.
Bacaklarına dokunan diğer kişi,
'Filin şeklini bir sütun olarak algılıyorum' dedi.
Hayvanın sırtına dokunan diğer bir kişi,
'Gerçekten de bu fil bir tahta benziyor' dedi.
Bunun gibi, filin herhangi bir parçasına dokunan kişiler
Algıladıkları yere göre bir anlayışa sahip oldular.^[1]

Moderniteyi tanımlamak da aynı derecede zordur. Bazıları için 'modernite' hayatta kalmak için teknolojik gelişmelerden faydalanan, ve bunu diğer 'yenilerle' bağdaştırmak, 'modernlik öncesi' ya da 'geleneksel'den uzak kalmakla açıklanan kültürel davranıştır.^[2] Bruce Lawrance ise moderniteyi 'artan bürokrasi ve akılcılığın yanı sıra modernite öncesi akla gelmeyecek teknik yeterlilik ve küresel etkileşim tarafından şekillenen insan hayatının yeni bir göstergesidir'^[3] şeklinde açıklar. Bazıları için modernite her zaman Batılılaşmayı ima eder ki bu sebeple Batılılaşma yüklü bir kelime haline gelmiştir. Şüphe yok ki 'medeniyetler çatışması' isimli makale ve kitabı olan Samuel Huntington gibi düşünürler için kelime Batılı siyaset adamlarının düşüncelerini yansıtır. Batı medeniyeti 'bireysellik, liberalizm, kurumsalcılık, insan hakları, eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü, demokrasi, serbest piyasa, kilise ve devletin ayrılığı'^[4] prensipleri üzerinde yükselir. Bu prensipleri benimseyenler sıklıkla kendilerini gericilik, hurafeler ve cehalet içinde sıkışmış kalmışlara aydınlanmış bir hayat anlayışını bahşetmekle yükümlü olarak görürler.

18. ve 19. yüzyıl Avrupalı filozofların görüşlerinden kaynaklanan bu prensipler 'modernizm' adında bir ideolojiyi ya da inanç sistemini oluşturur. Modernizmin ileri sürdüğü yaşam tarzı dini otoriteyi ve dinlerden türeyen ahlaki ve inanca dair prensiplerin kamusal ifadelerini tehdit eder ve onların yerine, 'sürekliliğin değişimi üzerine vurgu yapan toplumsal kodlu değerler düzeni tarafından ortaya çıkan bireysel özerkliğe ulaşmayı önerir; nitelik yerine niceliği, etkili üretimi, güç'ü, kâr'ı geleneksel değerler ya da dinden kaynaklanan çağrılarını hem kamusal hem de özel alanlarda tercih eder. Aşırıya giden bir

ütöpik bakışla, toplumsal huzursuzluğu ve fiziksel rahatsızlığı da alaşağı edecek teknolojik gelişmeleri gerçekleştirecek en emin yol saydığı müşteri merkezli kapitalizmi hükümferma kılar'.^[5]

Bu sebeplerle, tasavvuf ve moderniteyi bir araya getirmek bir yandan esamesi okunmayan değerler bütünü ile zahitlik ve basit yaşam tarzı ile Allah sevgisi, Allah'ın iradesi için cedelleşme, bilimsel pozitivizm ile elde edilemeyecek marifeti aramakla ve İlahi olanın içindeki varlığının keşfi, diğer taraftan kişisel hakları yücelten, bireysel tekamülü herkesin bir görevi sayan, yaşamın çoğu problemlerinin çözümleri için bilime olan inancın, dinin iddialarına şüpheli yaklaşmayı ve siyaset ve ekonominin özerk alanlarından dini inanışları ihraç etme çabası içinde bir hayat sunmaktadır.

Yukarıda bahsedilen inanç düzeni zıtlık içinde ya da uyuşmaz olarak algılandığında sonuç medeniyet değerlerinin çatışmasıdır. Lakin bu hayata dair bu yaklaşımlar uzlaştırılabilir olarak düşünülürse, medeni yaşamın üzerinde yükseleceği prensipler diyalogu onu takip eder. Her iki durumda da yaşama manevi bir bakış olan tasavvuf tarafından temsil edilen içselleştirilmiş dini kimliğin ve seküler toplumda bireyin modern algılanışı, zamanımızın en büyük kavgalarından biridir. Bu, dindar düşünürün görüşleri tarafından kaçınılmaz olarak tanımlanır ve tasnif edilir hatta o düşünürün güvenilirliği ve söylemleri ile belirlenir.

Fethullah Gülen ve Tasavvuf

Eğer Fethullah Gülen'in eserleri ve davranışları bu bağlamda düşünülürse, sorulması gereken ilk soru takipçileri ve yakınları tarafından sevgi ve hürmetle adlandırıldığı gibi 'Hocaefendi' ya da 'Üstad'ın sufi olup olmadığıdır. Hayatında birçok defa Fethullah Gülen, hareketini kendisinin de şeyhi olduğu yeni bir Sufi oluşum kurduğu suçlamalarına karşı savunmak zorunda kalmıştır.^[6] Günümüz Türkiye'sinde gizli bir tarikat kurmanın sorumluluğu çift suçlama taşır ve resmi ve siyasi yaptırımları vardır. Seküler modernistler tasavvufu modernite öncesi geçmişin bir parçası, Osmanlı döneminin kalıntısı, ilerlemenin, gelişmenin ve refahın önünde bir engel olarak görmektedir. Öte yandan, Vahhabi kaynaklı bir İslam görüşüne sahip kimselerce de tasavvuf, İslam ümmetini Tanrı tarafından verilmiş bir görev olan Kur'an ve sünnetin söylemleriyle uyumlu bir toplum düzeni kurmaktan uzaklaştırmakla sorumlu tutar; Sufileri, garantisiz ve geleneksel olmayan yenilikleri ve pasif, sadece takvaya dayalı bir dindarlığı öğütlemekle suçlar. Aynı şekilde, Sufi grupların hâlâ Türkiye'de yasak olması

sebebi ile, yeni bir tarikat kurmak yasadışı bir hareketle iştigal olarak görülmektedir.

Bu suçlamaya karşın Fethullah Gülen, kendisinin bir tarikat kurmadığını ve hiçbir zaman bir Sufi oluşuma bağlı olmadığını yineler. 'Dini oluşumlar, Peygamberimizden (s.a.s.) altı yüzyıl sonra tasavvufi temsil adıyla ortaya çıkan müesseselerdir. Kendi kuralları ve yapıları vardır. Ben Sufi bir düzene tâbi olmadığım gibi bir tanesi ile bile bir ilişkim olmamıştır'.^[7] Kendisine Sufilerin geleneksel olarak efendileri için kullandıkları bir terim olan *hoca* şeklinde niye hitap edildiği sorusuna ise bu başlığın hiyerarşik ya da Osmanlı dirilişi gibi bir mana içermediğini, fakat sadece 'dini konulardaki bilgisinin tanındığı ve genel toplum tarafından kabul gören bir kişiyi saygılı bir şekilde hitap etme yolu'^[8] şeklinde cevap verir.

Gülen'in hiçbir tarikatla alakası olmadığı halde onu Sufi olarak değerlendirmek yerinde midir? Gülen'in Sufi eğilimlerine dair önemli çalışmasında Zeki Sarıtoprak, Gülen'i 'kendi tarzında bir Sufi'^[9] olarak isimlendirir. Sarıtoprak, birçok Sufinin de zaten herhangi bir Sufi oluşumuna mensup olmadığını belirtir. İslam'ın ilk altı yüzyılında bir sufi oluşum yoktu, lakin pek çok kayda değer Sufi vardı. Sufi oluşumların İslam ümmeti içindeki 13.-14. yüzyıllardaki ortaya çıkışlarından bu yana bile herhangi bir tarikata bağlı olmayan birçok bilinen Sufinin olduğu vakidir. Yine de Sarıtoprak, tarikata intisap etmeyen ve ruhani bir önderi olmayan modern Sufinin çıkmazlarını da işaret etmektedir.

İlk Sufilerin ne düzeni ne de Sufi organizasyonları vardı. Ne Rabia, Cüneyd, Muhasibi, Bîşr, Gazali, Feridüddin Attar, ne de Mevlana bir cemaat mensubu değildi. Ama Sufiydiler. Kurumsallaşmış tasavvufa göre onların Sufi oluşu bile sorunsallaştırılır, çünkü bu ilk Sufilerin efendileri yoktu. Zira, Sufi geleneğinde, şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır.^[10]

Ruhani bir liderin gerekliliğine gelince, geniş bir Sufi topluluğu bireyin bir şeyhi olmadan veya pirsiz olarak Sufi olmasını yadırgadıkları hatta yasak bile ettikleri doğrudur. Lakin, manevi liderin yaşayan biri olmasının gerekliliğine inanmayan küçük bir kesim hep varolmuştur. Örneğin Harakani, Ebu Yezid el-Bistami'nin ruhu tarafından Sufiliğe yönlendirilmiş, Attar da Hallac-ı Mansur'un ruhundan ilham almıştır.^[11] Musa'nın Kur'an'daki Kehf suresinde bahsi geçen gizemli dostu Hızır'ın kendi liderleri olduğunu iddia eden Sufiler de vardır.

Bunların arasında Gülen'in durumu ise kendi ruhi gelişiminde rehberi Kur'an ve sünnet olmasıdır. Gülen'e göre Kur'an sadece en iyi rehber değil aynı zamanda bütün Sufi düşünce ve pratiğinin kaynağıdır. Kökü Kur'an ve sünnete dayanan ve Kur'an'ın öğretilerini kendi gayretleri (içtihad) ile uygulayan tarihteki diğer Sufilerin görüş ve tecrübeleri ile desteklenen tasavvuf, bazı Müslümanlar tarafından takip edilen ve Şeriatla ayrılık içinde veya çelişkide olan alternatif bir yol olduğu sanılmamalı, aksine İslam'ın temel bilimlerinden biri olarak görülmelidir.

Tasavvuf; bâtın ağırlıklı bir ibadet yolu olması ve şer'î hükümleri de rûhî yanları, kalb üzerindeki tesirleri ve vicdanda tebellür eden derinlikleri itibarıyla ele almasından ötürü, başka mesleklere göre biraz daha ledünnî, engin ve zor anlaşılır olsa da, çıkış noktası ve hedefi açısından, Kitap ve Sünnet kaynaklıdır ve İslâmî yolların hiçbirine münâfî de değildir. Münâfî olmak şöyle dursun, diğer bütün şer'î ilimler gibi o da Kitap, Sünnet ve selef-i sâlihînin sâfiyâne içtihadlarını esas alarak, hep ilim, mârifet, yakîn, ihlâs ve ihsan ruhu gibi hakikatler üzerinde durmuştur.^[12]

Fethullah Gülen'e göre Tasavvuf ve Şeriat aynı gerçeğin iki yüzüdür, ya da aynı gerçeği açıklamanın iki değişik yoludur da denilebilir. İki ayrı yolla açıklama kişilikteki farklılıklardandır, çelişen mesajlardan dolayı değil. İkisi de Müslüman'ı bir İslami gerçeğe inanmaya ve ona amel etmeye götürür, ama her bir Müslüman kendi karakterine en uygun olanını bulmalıdır.

Ne var ki, bazı dönemler ve bazı şahıslar itibarıyla, aslında bir hakikatin iki ayrı yüzünden ibaret olan şeriat-ı garrânın ahkâmı ile, murâkabe, riyâzât, mücahede gibi rûh-u şeriat birbirinden ayrı zannedilerek, bunların birinin zâhirperestlik, diğerinin de bâtınîlik vehmiyle birbirine düşman gibi tavır aldıkları da bir gerçektir. Vâkıa bu ayrılık, biraz da, zâhir-i şeriatın, fakîhler, müftîler tarafından; diğerinin de mutasavvıflarca temsil edilmesiyle destekleniyor gibi görünse de, buna, herkesin mizâcına daha uygun olanı öne çıkarması şeklinde bakmak da mümkündür.^[13]

Tasavvufta, Şeriatın zahiri uygulamalarının batını yolda yürüyenler için gerekli olmadığını söyleyen bazı sapkın (bi-şeriat -daire-i şeraitten hariç, şeriatsız) Sufiler olagelmıştır ama Gülen'in yerinin Sufinin Şeriatı ihmal edemeyeceğini vurgulayan (ba-şeriat-şeriatlı, şeriata boyun eğen)'lerin arasında olduğu nettir. Gülen; Kadiri, Nakşibendi gelenekleri ve modern zamanda tasavvufu Kur'an ve Sünnet'teki mesajı tam olarak yaşamamanın yollarını arayan

samimi Müslümanın yaşamının bir yüzü olarak gören Said Nursi tarafından temsil edilen Şeriat merkezli Sufi silsilesinin bir devamı niteliğindedir.

Aslında Özdalga, Fethullah Gülen'in düşünce yapısını şekillendiren 'üç olumlu referans noktası' görür: 1) Geleneksel Sünni İslam'ı, 2) Nakşibendi Sufi geleneği, 3) Said Nursi'nin eserlerinden etkilenenler için kullanılan Nurculuk Hareketi.^[14] Nakşibendiler her zaman Şeriat reçetesinin imtinayla uygulanması üzerinde ısrarcıdır, böylece ilk iki nokta ile herhangi bir çelişki söz konusu değildir. Gülen, Nakşibendi tarikatından Nakşibendilik disiplininin şeyh tarafından yakın takibe alınan açık bir manevi gelişim programı ile sunulması yönünde farklılaşır, oysa ki Gülen'in programı, manevi egzersizler ve adanmalar yerine, daha çok önü açık olan güzel ameller ya da insanlığa hizmet üzerinde vurgu yapar.^[15]

Muhtemelen Gülen'in düşünce yapısı üzerindeki, tasavvufa yaklaşımı da dahil, en yapıcı etki Said Nursi'ninkidir.^[16] Yine Nakşibendi geleneği içinde şekillenen ama kurulu bir tarikatın sınırları dışında çalışmak ve öğretmek isteyen Nursi gibi, Gülen de Sufi geleneğini İslami değerlerin içselleştirilmesinin başarılması için kurumsallaşmış bir ihtiyaçtan ziyade İslam evliyasının zihinsel birikimi olarak görür. Nursi'ye göre tasavvuf,

Şirin, nuranî, neşeli, ruhanî bir hakikat-i kudsiye vardır ki, o hakikat-i kudsiyeyi ilân eden, ders veren, tavsif eden binler cilt kitap, ehl-i zevk ve keşfin muhakkikleri yazmışlar, o hakikati ümmete ve bize söylemişler.^[17]

Üstelik, Said Nursi gibi Gülen de tarihsel olarak tasavvuf adına olup biten her şeyin olumlu değerler olmadığının farkındadır. Sufi geleneğine eleştirel bir bakış da içeren, ama, bir cemiyet ve kardeşlik kurmanın bir vasıtası olarak gören hareketin dahili gücü yabana atılmamalıdır. Said Nursi'nin dediği gibi;

Daire-i takvâdan hariç, belki daire-i İslâmiyetten hariç bir suret almış bazı meşreplerin ve tarikat namını haksız olarak kendine takanların seyyiâtıyla tarikat mahkûm olmaz. Tarikatin dinî ve uhrevî ve ruhanî çok mühim ve ulvî neticelerinden sarf-ı nazar, yalnız Âlem-i İslâm içindeki kudsî bir rabıta olan uhuvvetin inkişafına ve inbisatına en birinci, tesirli ve harareti vasıta tarikatlerdir.^[18]

Gülen, tasavvufu Şeriat'in bir iç boyutu olarak algılar ve bu iki boyut asla ayrılmamalıdır der. Dış performans eğer özde bir değiştirici güce olan dikkatten yoksunsa kuru bir ritüelden ileri gidemez. İç disiplin üzerinde yoğunlaşma ve

tevdi edilmiş ritüel ve davranışları reddetme kişinin şahsi tercihlerini ve eğilimlerini takip etmedeki manevi azmi azaltır. Ancak İslam'ın iki boyutunu da harekete geçirerek kişi tevazu ile yaşamını tamamıyla Tanrıya teslimiyette muktedir olabilir.

Bir salık ya da yolcu Şeriatın dış görünüşü ile iç boyutunu birbirinden ayıramaz, bu sebeple İslam'ın hem dış hem de iç boyutlarının bütün gerekliliklerini yerine getirir. Ancak bu tür bir dikkat ve ciddiyet neticesinde, kişi son derece mütevazı ve tam bir teslimiyetle hedefine doğru ilerler.^[19] Tasavvufun Gazali'nin deyimi ile 'dini bilimlere hayat vermesi' gibi Şeriat da müminin İslami gelenekte kök salmasını sağlar.

Eğer salık kalbini manevi yolculuğun gereksinimlerine ve Şeriatın emirlerine göre ayarlayamamışsa, yani, eğer manevi olarak hisleri ile sınırsızca uçarken, peygamberliğin ışığında düşünüp anlayamıyorsa, yere çakılması kaçınılmazdır. Kafası karışacaktır, şaşıracaktır ve Şeriatın ruhuna aykırı konuşup davranmaya başlayacaktır.^[20]

Sarıtoprak'a göre isimlendirme, yani kişinin bir Sufi olarak anılması meselesi bir tarikatın müntesibi olup olmamasından sonra gelir. Mevlana'yı, kişiyi Sufi yapanın dış sınırlamaların değil, kişinin özünün saflığıdır deyişi ile alıntılar:

Gülen kendisini hiçbir zaman bir Sufi olarak tanımlamamıştır. Zaten kişinin Sufiliği isimde kalmaz, ruhta ve kalptedir. Rumi'nin dediği gibi: 'Sufi kimdir? Kalp saflığı, yamalı bir hırka ve sapmış cinsel arzuları olan bu Sufiliğin ismini çalan ehli dünya değil. O (gerçek Sufi), tasaffi etmiş özü önemser.' Kısaca, Gülen bilir ki, kişi kendisini Hakikatin varlığının ışığında kendi acziyetini, fakirliğini ve hiçliğini bilmesi vasıtasıyla yok edebilir.^[21]

O zaman, eğer isimde değilse bile ruhta, Gülen Sufi olarak değerlendirilecekse, ona göre tasavvuf nedir? Konu hakkındaki eserinde Gülen kendi tanımını şöyle sunar:

Tasavvuf, bir ölçüde beşerî sıfatlardan sıyrılıp, melekî vasıflar ve ilâhî ahlâka bürünerek, mârifet, muhabbet ve zevk-i rûhânî yörüngeli yaşamaktır.^[22]

Gülen'in, tasavvufun, beşerî vasıfları aşma, ilahî havl, kuvvet ve rahmete erme ve Hakk'ın kullarında görmeyi arzuladığı fazilet ve davranışları elde etmekle iradeye öncelik verdiği görülür. Bu yolla yaşayan kişi marifette ya da ruhsal zekada ve Allah ve mahlukat için muhabbette yavaş yavaş gelişir. Bu yolun gerçek takipçisi için, ilahî irade mümini manevi hazla hem cesaretlendirir

hem de tasdik eder. Bu anlayış, yüzyıllardır Sufilerin kendi gayretleri ile ilahi rahmete ulaşma yolundaki engellerin birer birer kaldırılması ve sonrasında bilgi, aşk ve zevkin manevi haller olarak Cenab-ı Hak katından hediye şeklinde bahşedilmesi ve sabırla beklemesi gereken farklı manevi makamlara ulaşabilmek için çaba sarf etmesi gerektiğini söyleyen Sufi öğretileri ile tutarlıdır.

Gülen tasavvuf ile niçin alakalıdır? Onun için Sufi geleneğinin cazibesi nedir? Bir yorum esnasında, yüzyıllardır İslam tarafından öğretilen özdeki değerler üzerinde en çok tefekkür eden ve bunları uygulayan ve bencil düşünceleri kontrol amacıyla manevi disiplin geliştiren Müslümanların Sufiler olduğunu belirtir. Tasavvufun İslam'ın özü olduğu veya kendisinin de dediği gibi ruhu olduğu söylenebilir.

Din olarak İslam, tabiatıyla manevi alana vurgu yapar. Temel prensip egonun eğitimidir. Dünyadan el ayak çekmek, takva, nezaket ve samimiyet bu eğitim için gereklidir. İslam tarihinde bu gibi konular üzerinde en fazla duran disiplin tasavvuftur. Bunu inkar etmek İslam'ın özünü inkar etmekle eş değerdir.^[23]

Başka deyişle, tasavvufun aslı, Fethullah Gülen'e göre, Müslüman'ın davranışları etkilemesi ve onları şekillendirmesi için Kur'an ve sünnetin mesajının içselleştirilmesidir. Tasavvuf ile Müslüman, sonradan müminin yaşam biçiminin bir parçası olacak olan İslami öğretiyi takdir etme düzeyinde emirlere ve düzenlemelere itaatin ötesine geçmeyi öğrenir. Tasavvuf bir Müslüman'ın nasıl bencil eğilimleri aşabileceğini, kızgınlık ve karşı gelmelere nasıl cevap verebileceğini, sabır ve korunma ile cesaretsizliğin ve alışılmışlığın ötesine nasıl geçebileceğini gösterir. Tasavvuf Müslüman'ı ilahî irade ile tam bağdaşan bir hayatı yaşaması için lazım olan faziletli nitelikleri ve bireysel disiplinleri kazanmasını sağlar. Tasavvuf, insanın sürdürmeye zorunlu olduğu dini adanmışlığın uygulamasını yorucu ve nahoş bir yük olmaktan çıkarmak için hatta hayatın gönüllü ve neşeli kabulünü mümkün kılabileceğini göstererek insanı şevke, hazza götürür. Gülen'i en çok ilgilendiren tasavvufun İslami inancı ve pratiğini kişinin içselleştirebilmesini mümkün kılan uygulanabilir bir program sunabilmesindeki yetkinliğidir, bazı sufilerin söylediği ya da onlar hakkında söylenen haz veya olağanüstü esrarlı tecrübeler değil.

Gülen'in Sufi üstatların öğretimi hakkındaki takdiri onu farklı vesileler ile Sufi hayat tarzının uygulamaya konulma şeklini eleştirmekten alıkoymaz. İlk

Sufilerin dinamizmi Sufi tarikatlarda şekillenen kurumsal formlarda sıklıkla göze görünmemektedir. Özellikle şu son zamanlarda birçok Sufi kendini gerçek yaşamdan soyutlar ve anlamsız metafizik söylentilerle meşgul olur. Gülen'e göre bunlar günümüz Türkiye'sindeki eğitim krizinden sorumlu olanlardır. Gerçekten de onun eğitime yönelik çabaları Türk öğrencilerine sunulan eğitim programlarındaki alternatif eksikliğine tepki mahiyetinde anlaşılabilir. Gülen ve yakınlarını yeni bir eğitim tarzına iten bilimsel bilgi ile manevi değerlerin arasındaki entegrasyon eksikliğidir.

Gülen ve arkadaşları tarafından üstlenilen eğitimin faaliyete geçmesine kadar, bilimsel eğitim ile beşeri ve manevi değerlerin birleştirilebilmesinde başarılı olunamamıştır.

Modern okulların ideolojik dogmalara yoğunlaştığı, dini eğitim kurumlarının (medreselerin) hayattan koptuğu, manevi eğitim kurumlarının (tekke) sadece metafizikle iştigal ettiği ve gücü temsil edenlerin kendini sadece kuvvetle sınırladığı bir dönemde bu koordinasyon (bilginin kordinasyonu) özellikle mümkün değildi.^[24]

Seküler okul sistemleri, modernist ideolojinin önyargılarından ve geleneğinden kurtulabilmiş değildir, medrese ise bilimsel düşüncenin ve teknolojinin tehditleriyle yüzleşmeye ya güç yetirememiş ya da bununla hiç ilgilenmemiştir; geçmişten kopmak, değişimi gerçekleştirmek, ve günümüz öğrencilerinin ihtiyacı olan eğitim formasyonunu sunmak için lazım olan bakış ve esneklikten yoksundur. Sufi tekkeleri kendilerini manevi değerlerin gelişimi için zorladıkları halde günümüz toplumunun ihtiyaçlarını karşılamakta başarısız olmuştur, ve Gülen'in sözleriyle, 'Kendilerini önceki asırlarda yaşamış evliyanın fazilet ve kerametleri ile avutmaktadırlar.'^[25]

Gülen ve Modernite

Gülen'in Türkiye'deki mevcut eğitim sistemlerini eleştirmesi bir taraftan modern değerleri tamamıyla göz ardı etmediğini, koyu bir gelenekselcilik ya da Osmanlı tarzını günümüze taşıma taraftarı olmadığını gösterir. Medrese ve tekkeleri eleştirmesi ise özellikle onların modern yaşamın ihtiyaçlarını karşılamaması gerçeği üzerinde temellenir. Onlar artık modern dünyada aktif ve olumlu katkıda bulunabilecek öğrenciler yetiştirmemektedirler, çünkü kendi pedagojik metotlarını okullarında öğretilen geleneksel disiplinlerle bilimdeki ve teknolojiadaki gelişmeleri bağdaştıramamışlardır. Öğrenciler iyi bir dini bilgi birikimi veya ahlaki prensiplerle yörgulabilirler ama günümüz toplumunda,

kendi bilgilerinin ve ahlaki kodlarının herhangi bir değişiklik getirebileceği etkili mevkilere yükselemezler.

Diğer taraftan, seküler devlet okullarını ve akademileri eleştirisinde Gülen, modern bilimsel bilginin ve teknik yeteneklerin birbirinden ayrılmakta olduğunu, ama okulların İslami gelenek tarafından korunan ve aktarılan 'manevi' ve ahlaki değerlerin sunulmasında başarılı olamadığını da belirtir. Böyle okullardan çıkan öğrenciler teknik veya profesyonel alanlarda belki iş bulabilirler lakin ne için çalıştıklarına dair herhangi bir malumattan, inşa edecekleri dünya adına bir görüşten ve güç, aç gözlülük ve bencilliğin karşı konulmaz cazibelerini yaratıcı bir şekilde reddetmelerini mümkün kılacak bir iç disiplininden yoksundurlar.

İki durumda da, yani medrese ve tekkelerin yanı sıra devlet okulları ve akademilerde temel problem aynıdır, entegrasyon eksikliği -yeni ve eskinin, modernite ve gelenegin, bilimsel ve dini bilginin, teknik beceri ve karakter oluşumunun entegrasyonu-. Bu entegrasyonun sonucu ise kriz içinde bir toplumdur. Nilüfer Göle, bu krizi netlikle ifade eder:

Türkiye'de son yirmi yılda yaşayan bizler, bir şok halindeyiz. Kendimizi bilmek ve yeni çağı yakalamak arasında gidip geliyor; hırs, kızgınlık, ve heyecan arasında dolanıyor; ve ruhumuz ve dünya arasında elimizle bir yol açmaya çalışıyoruz. Gayri resmi kimliğimiz ve muğlak düzenlemelerle savaşıyoruz. Türkiye geçmişini ile geleceğini, gelenek ve moderniteyi, ve kendisi ile dünyayı birleştirmedeği sürece bu dengesizlik sürecektir. Şiddet ve anarşi bunun habercileridir.^[26]

Göle, Fethullah Gülen'in düşüncesinde entegrasyonun anahtarını bulur. Ona göre, Gülen'in tasavvuf çalışmalarından ortaya çıkan 'kalp kültürü' Türk toplumuna, entegrasyon eksikliği, bölünmüşlük, değişik eğitim sistemlerinin peşin hükümlü doğası sebebiyle yitirdiği kendine güveni geri verir. Önceki sistemler ayrıştırıcı olmuş, ve bu, toplumda 'seküler' ve 'İslami,' 'modern' ve 'geleneksel,' 'bilimsel' ve 'dini,' kutuplaşmalara sebep olmuştur, oysa Gülen'in hayata entegre bakışı Türk halkının geçmişten kalanlardan en iyisini ve hâlâ geçerli olanları korumalarını ve bilimsel ve teknolojik ilerlemeleri kabul etme ve onlardan faydalanmalarını sağlar. Sonuçta Göle, gerçek manada modern ve hoşgörölü bir toplum ümit eder.

Gülen'in düşünce yapısı, kişisel tevazuu, toplumsal muhafazakarlığı, ve medeniyet inşasında İslam'ı öne sürer. Tanrı ile irtibatını kesmemiş mütevazı ve

hoşgörölü insanların, geleneksel baskı ve modern aşırılık ile yıpranmış bireylerin örneklerini verir. 'Gönöl költüründe' iman ve bilgiyi birleştiren şefkat, bize kendine güvenin yeni bir kapısının açıldığının iyi haberini müjdelor. Türkiye'de ilk defa muhafazakar düşüncenin ve liberal hoşgörünün böyle derince bir karışımına şahit oluyoruz.^[27]

Eğitimin karşılaştığı sorunlar bir bütün olarak toplumun karşılaştığı tehditlerin basit yankılarıdır. Eğitim sistemlerinin ayrık unsurları entegre bir bütüne dönüştürmedeki başarısızlığı geniş manada toplumun da genel olarak bunu başaramadığının bir göstergesidir. Gülen, günümüzün değer ve tavırlarının geçmişin dehasıyla yüzleşmemiş olduğu bir dönemde 'modern medeniyetin' başarıldığının iddia edilmesinin sığılığına işaret eder. Sonuç, görünüşte bir modernite, altında yatan ise dokunulmamış ve etkilenmemiş bir insan vahşetidir. Gülen'in dediğı gibi:

Eğer cemiyetteki güruhlar inanç, sevgi, sorumluluk duygusu, gayret ve şevkten yoksun iseler, eğer gerçek kimliklerinden bihaber, ve içinde yaşadıkları çağın ve çevrenin farkında olmadıkları amaçsız bir yaşam sürüyorlarsa, o cemiyet bütün kurumlarıyla değişmiş olsa, hayat standartları kayda değer bir artış gösterse ve yaşam tarzı olarak bütün insanlar 'modernize' olmuş olsalar da o toplumda medeniyetten bahsedilemez. Medeniyet entelektüel ve manevi bir fenomendir, teknoloji, giyinme ve süslenme, mobilya ve lüks ile hiçbir alakası yoktur. Kan dökölmesi, değişik adlar altında sömürgeciliğın devamı, bitmeyen katliamlar ve karışıklıklar, değişmeyen insan davranışları, tarzların kabalığı, aydınlanmamış entelektüel yaşam, dünya görüşlerinde ve bilimde maddeciliğın baskınlığı, bütün bunlar, ve dünya çapında devam eden diğer vahşilik işaretleri, kararlı bir şekilde dünyanın 'gelişmiş' insanların gerçek bir medeniyet kurmadıklarının ve onların 'gelişmekte olan' taklitçilerinin de bunu beceremediğinin göstergesidir.^[28]

Son hedefleri 'modernite' olan bu toplum ve siyaset belirleyicilerini eleştirir. Modernleşmeyi gerçekleştirmeye yönelik çabalarında, yaşam tarzlarını ve adetlerini üstünkörü taklit etmeye başlarlar ve bunu yaparken asıl zorluk olan zihniyetleri değiştirmeyi ihmal ederler. Gülen işte her ne pahasına olursa olsun böyle bir modern toplumu oluşturmaya olan bu adanmışlığı 'modernleşme' olarak tanımlar. Modernist toplum planlayıcıların aksine, Gülen, milletlerin asıl hedefinin medeniyet, ahlak ve zihniyet bazında bireylerin ve toplumun yenilenişi olması gerektiğine inanır. Yeni tüketim nesneleri ve tarz ve

davranışların değişmesine dikkat kesilmekten hasil zevkler sunmaya yoğunlaşmak, yanlış anlaşılmış soruna sahte bir çare bularak insanları hatalı yönlendirmesi bakımından 'kültürel bir suçtur.'

Medeniyet modernleşmeden farklıdır. İlki insanın görüşleri, düşünme biçimi ve insani bakımdan değişmesi ve yenilenmesi demek iken ikincisi onun hayat tarzının ve bedensel zevklerinin değişmesi ve yaşam kalitesinin gelişmesini içerir... Yanlış kavram kullanımından akılları karışmış olan yeni nesiller, önce düşünme yollarıyla yanlış yönlendirilmiş, ve sonra da inanç, dil, milli fikirler, ahlak ve kültürde bozulmuşlardır. Ayrıca, teknik imkanlardan herkesten fazla yararlanan Batılı halklar ve Doğu halklarından çıkan sahte 'entelektüeller' ve kendini medeni ve ötekileri barbar olarak görenler böyle bir yanlış etiketleme ile medeniyet ve kültür adına çok ciddi, affedilemez bir suç işlemektedirler.

[29]

Bu yanlış eylemlerden sorumlu kişiler moderniteyi Batılılaşmak ile özdeşleştirerek, Batılı olan ne varsa bunların daha üstün, ilerlemeci ve gelişmiş olduğunu hiç de eleştirmeyerek alıkoyan ve başkalarını da bunu kabul etmeye zorlayanlar ve bunu yaparken de yerli ya da milli olan her şeyi aynı şekilde değersizleştirenlerdir. Gerçek medeniyet başkalarının başarılarının (ve eksikliklerinin) kör taklitleriyle elde edilemez, aksine, eleştirel düşünmede, uygun davranışta, insani değerlerde ve kişisel entegrasyondaki büyüme ile kazanılır. Manevi nitelikler için gayret olmadan sadece maddi refah üzerinde yoğunlaşmak maddeciliğin günümüzdeki yüzüdür.

Modern imkanlar hayatın dış görünüşünün 'modernleşmesinde' yardımcı olabilir, ama bu medeni olmayla aynı kefeye konulamaz. Medeniyet, insanın potansiyelinin gelişimi için elverişli bir atmosferdir. Medeni bir insan, kendisini bu atmosferde geliştirdiği ve rafine ettiği düşünce, his ve yetenekleriyle özelde içinde bulunduğu cemiyetin ve genel olarak bütün insanlığın hizmetinde istihdam etmiş kişidir. Öyleyse, medeniyet, zenginlikte, lükste ve genel manada rahat bir yaşamda, cömertçe döşenmiş evlerde ne de üretim ve tüketim teknikleri ve miktarında aranmamalıdır. Aksine, medeniyet, fikirlerdeki safiyet, duygu ve yöntemde temizlik ve görüş ve yargıların gücünde bulunabilir. Medeniyet, insanın manevi tekamülünde ve onun gerçek insanlık ve bireysel entegrasyona yönelik devamlı bir kendini yenilemenin altında yatar... Medeniyet, Batının kör taklitçileri tarafından anlaşıldığı gibi, bir mağazadan alınabilecek ve giyilecek bir elbise değil, zaman ve koşulların arasından geçerek ulaşılabilecek bir nihai karardır. [30]

Modernleşmenin Batılılaşmaya eşit olduğu önkabulü, ki bu Türkiye'de ve İslam dünyasındaki bazı entelektüelleri hedeflerini Avrupalı olan her şeyi taklit ederek başarmaya çalışmaya iter, Fethullah Gülen'e göre seçici tarih okumadan kaynaklanır. Modernleşmenin İslam topraklarında genellikle koloniciler tarafından tanıtılması ve pazarlanması ve Batının askeri teknolojideki üstünlüğü ile desteklenmesi sebebiyle, modernleşmeyi Müslüman düşünürlerin Batılılaşma ile bir tutmaları doğaldı. Ekonomide ve jeo-politikada rakipsiz Batı hakimiyeti ile karşılaşan Müslümanlar iki karşıt şekilde tepki gösterdiler:

1) 'Modernistler' Batı hakimiyetini onun toplumsal yapısının etkinliliğinin kaçınılmaz sonucu olarak gördüler. Eğer Müslüman milletler Batılı akranlarıyla eşitliğe ulaşmayı umuyor idiyse, bu onların kendi düşüncelerini ve davranışlarını Batı'nınkinin benzer hale getirmek suretiyle tekrar gözden geçirmeleri manasına gelmekteydi. Oysa ki onlar medeniyet anlayışlarını var olan gerçeklikle ve tarihin gidişatının her zaman aynı yönde olmadığını ve tarihin o şekilde ilerlemek zorunda da olmadığını unutarak temellendiriyorlardı. Batı'nın bilimsel üstünlüğü ne tarihin karşı konulmaz ilerleyişinin bir sonucudur ne de tarihin bütün zamanlarında hep böyle olmuştur.

Tarihin bu şekilde kısmen okunması birçok entelektüele İslam'ı, Batılı milletlere hakimiyeti mümkün kılan ilerlemenin önünde bir engel olarak göstermiş ve dünya görüşünde, toplumsal yapılarda ve siyasi sistemlerde Batıyı taklit etmenin kesinlikle Batılı milletlerin kazandığı refah ve gücü elde etmeye götüreceğini düşünmenin yolunu açmıştır. Gülen'in sözleriyle:

Yıllarca, Batının üstün bilim ve teknolojiye atfedilen hakimiyetiyle kendi topraklarında esir düşen bazı Müslüman entelektüeller İslam'ın kendisini Müslüman halkların gericiliğinin sebebi olmasıyla suçlamıştır. On bir ya da daha fazla yüzyıl zarfındaki İslami üstünlüğü unutarak, İslam tarihini sanki on sekizinci asırda başlamış gibi düşünmüş ve de öyle yazmışlardır... İslam'ı ve onun uzun tarihini yüzeysel dahi olsa incelemek zahmetinde bulunmamışlardır.

[31]

2) Modernleşmenin Batılılaşmaya eşit olduğu tezinden yola çıkan diğer Müslüman entelektüeller, Batılılaşmanın problemleri, eksiklikleri ve Batı kültürünün kötü etkileri üzerine yoğunlaşmışlardır. Batılı modern toplumların ateist altyapılarını, ahlaki göreceliğini, sonlarını getirmek için iştigal ettikleri kitlesel imhanın tehlikelerini haykırdılar ve modernitenin yıkıcı olduğuna ve dini inanca aykırı olduğuna karar verdiler. Batıyı bir düşman olarak algıladılar

ve kızgınlık hatta şiddetle tepki verdiler. Gülen, eleştirmeden alma ve sinirsel tepki şeklindeki bu iki reaksiyonun, yanlış konuşlandırılmış olduklarını ve İslami öğretide yeri olmadığını söyler.

Diğer çağdaş Müslüman entelektüeller atom bombası, toplu katliam, çevre kirliliği ve manevi ve ahlaki değerlerin kaybını gördükten sonra bu felaketleri teknoloji ve bilime mal ettiler. Hakikati aramada tam bilimsel yaklaşımın yanlışlarını ve eksikliklerini ve bilim ve teknolojinin mutluluğu getirmesindeki başarısızlığını ileri sürdüler. Batını akranlarının yolunu takip ederek bilim ve teknolojiyi direkt olarak suçladılar ve tamamen idealist bir tavır takındılar. Oysaki İslam orta yoldur. Modern bilimsel yaklaşımı reddetmediği ya da suçlu bulmadığı gibi ne de onu kutsallaştırır. [32]

Moderniteye Karşı Eleştirel Söylemler

Gülen'in söylediği bu İslami 'orta yol' modernite ile eleştirel bir ilişkidir. Ahmet Kuru, Gülen'in 'orta yol' derken neyi kastettiği üzerinde durur. Gülen İslam ve modernite arasında bir orta yol bulmaktan bahsetmez, çünkü o İslam'ın kendisini bir orta yol olarak kabul eder: 'İslam nihai dengenin 'orta yolu' olarak- maddecilik maneviyatçılık, akılcılık ve mistisizm, dünyacılık ve aşırı zühd, bu dünya ve ahiret arasındaki denge- ve önceki peygamberlerin yollarını birleştiricidir. Bu bakımdan, Gülen, İslam'ın modernite ve gelenekle uyum içinde ve aynı zamanda onlara karşı eleştirel olduğu bir yorumun peşindedir. [33]

Bu noktada Gülen'in tasavvuf çalışması onun için ayrıştırıcı ve idrak etmeye yönelik aletler hükmündedir. Eğer medeniyetlerin ilerlemesinde anahtar etken halkların zihniyetlerinin değiştirilmesi ise, [34] bu kişinin sınırlarını bilmesi, arzularını kontrol ihtiyacını tanınması, erdem ve bilgi için çabalamada motivasyon bulması ile gerçekleşebilir. Bu, Gülen'e göre, tamamıyla tasavvufun ilgi alanıdır.

Zühde, düzenli ibadete, büyük-küçük bütün günahlardan arınmaya, niyetlerin samimiyeti ve halisane olmasına, muhabbet ve münacat ile bireyin başlıca aczi ve fakrına dayalı İslami manevi yaşam tasavvufun faaliyet alanı haline gelmiştir'. [35]

İslami öğretimin batınî boyutunu önemseyen bir disiplin olarak Sufi eğitimi, Müslüman için modernitenin meydan okumasına karşı, eleştirel ama peşin hüküm veya tepkiselliğin tuzaklarına düşmeyen dozunda bir yüzleşmeyi

mümkün kılar. Tüm modern insanların karşılaştığı soru insani niteliklerin, güzel davranışların, başkalarına sevginin, kişisel gelişim için arzuyu ve başkalarına aktif hizmet etme, dünyada bir değişiklik yapma arzusunu ve bu arzuyu kayıplar ve başarısızlıklara karşın nasıl geliştirilebileceğidir. Gülen'e göre, Müslümanlar için asırlardır bu tür soruları düşünenler ve bizzat cevap teşkil edenler Sufi düşünürlerdir.

Eğer modern Müslüman modernite ile eleştirel bir yolla ilgilenmek ve gerekli değişimi yapmak istiyorsa, önce herkes kendi nefsinden başlamalıdır. Tasavvuf, bireye, yüzyıllardır süregelen ortak zeka ile değişmiş bir mantalite, derin sevgi, olumlu karakter özellikleri, toplumun ilerlemesi için çalışma cesaretine doğru yürümeyi teklif eder.

Tasavvuf tarafından sunulan bu manevi program, modern bilimsel çalışmaları ahlaki eşitsizlikten, maddeci sınırlamalarından ayırştırmak için sağlam bir temel inşa eder. Bu yolla, bilim ve sosyal bilimler, bilimsel ve insani değerler, yaşama bilimsel ve dinsel yaklaşım, 'Batının bilimleri, Doğunun inancı ve ahlâkı'^[36] uzlaştırılabilir. Bu, günümüzde ilim adamları, eğitimciler ve iletişimcilerin zorlandığı noktalardır.

Eğer aydınlar, eğitim kurumları ve kitle iletişim araçları insanlık için iyiyi üstlenmek görevini üstlenmişlerse, o zaman, modern bilimsel çalışmaları fazlasıyla kirlenmiş maddeci arzular atmosferinden ve ideolojik bağnazlıktan kurtarmalı ve bilim adamlarını gerçek insani değerlere yönlendirmelidirler. Bilimsel çalışmaları yönlendirmenin ilk şartı zihinleri ideolojik bağnazlıktan ve fanatiklikten soyutlamak ve dünyevi kazançlara ve faydalara sarılmaktan kirlenen ruhları temizlemek gereklidir. Bu aynı zamanda gerçek düşünce özgürlüğünü korumak ve iyi bilim yapmanın ilk koşuludur.

Gülen'in Yaklaşımının Etkinliği

Kuşkucular sorabilir, 'Bu tavsiye gerçekten etkili midir? Bu sonuç verir mi? Aktif bir şekilde toplumu değiştirmeye ve dünyayı daha güzel bir yer kılmaya çalışanları iyi karakterli ve ahlaklı modern bireyler haline getirebilir mi?' Türk bilim adamları Bülent Aras ve Ömer Çaha'ya göre, Batı'nın ilmi ile geleneksel ve dini Türk değerlerini birleştirmek Gülen tarafından bulunmuş değil, aksine yüzyıldan fazla zamandır süren Türk entelektüel yaşamının bir parçası olagelmıştır. Onun hitap ettiği kitle Türkiye'deki seküler modernleşmenin resmi siyasetinde bir dengesizlik görenlerdir.

Gülen hareketi modern ve geleneksel değerleri uzlaştırarak modern dünya ile

bir entegrasyon gözetmektedir. Bu fikirlerin terkibi teşebbüsü Osmanlı imparatorluğunun son milliyetçi düşünürlerin çabalarına benzer. Örneğin Ziya Gökalp Türk kültüründen alınan bazı unsurlar ile Batıdan alınan bilim ve teknolojiyi bir araya getirerek oluşturulacak bir sentezin gerekliliğine vurgu yapar. Gülen ve yandaşları bir adım daha ileri giderek Batı medeniyetini materyal bir hayat kurulması için uygun bir zemin olarak kabul ederken, İslam medeniyetinin ise manevi yaşam için uygun olduğunu düşünür. Hareketin muhafazakâr yapısı akılda tutularak bu hareketin Türk siyasi sisteminin sekülerizm ve modernleşme ile fazla iştigal ettiğini düşünenlere hitap ettiğini belirtmek gerekir.^[37]

Aras ve Çaha'nın değerlendirmesine göre, Gülen'in hareketi önceleri ayrışık kalan unsurları uzlaştırması yönüyle başarılı olmaktadır.

Gülen hareketinin yegâne özelliği modernleşme çabalarının bir parçası olarak geleneksel değerlere de Türkiye devletinin resmi modernleşme programında gereken önemi vermektir. Bu zamana kadar, modernitenin talepleri ile yüzyılların geleneğini ve ülkenin tarihsel olarak farklılaşan topraklarını bir araya getirmede bir ölçüde başarılı ve bu kolay değildir. Kısaca, Gülen, Türk tarzı bir İslam'ı yaşanır kılmak, Osmanlı geçmişini hatırlamak, demokrasi ve hoşgörüye vurgu yapmak ve Türk Cumhuriyetleri ile arada bağ kurmaya teşvik etmek istemektedir.^[38]

Gülen hareketi bilinçli bir çaba ve başkalarına hoşgörü olarak tanımlanabilir. Hasan Horkuç, Gülen'in tavsiyesini aşağıdaki gibi alıntılamıştır:

Öyle şümüllü bir hoşgörü olmalı ki, başkalarının yanlışlarına sırtımızı dönebilmeli, farklı görüşlere saygı göstermeli, affedilebilecek her şeyi affetmeliyiz. Aslında, doğuştan gelen haklarımız bile gasp edildiğinde, insani değerlere saygılı olmalı ve eşitliği kurmak için uğraşmalıyız. En kaba fikirler ve nezaketsiz düşünceler karşısında bile peygamberane sabırla ve hiddetlenmeden, Kur'an'ın 'yumuşak sözler' şeklinde sunduğu bir itidal içinde karşılık vermeliyiz.^[39]

Gülen'in kesin bir dille ifade ettiği fikirlerinin tamamı, Fethullah Gülen'in yandaşlarının dinler arası işbirliği ve diyalogu teşvik için kurduğu Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın amaç bildirgesinde bulunabilir. Bildiri:

Modern dünya, şefkat, hoşgörü, anlayış ve birleşmeyi temel alan evrensel değerleri hayata geçirecek; bütün düşmanlıkların, nefret ve kinin dostluk, hoşgörü ve uzlaşma ile üstesinden gelecek, insanlığın yararına bilgi ve kültür

dağılma misyonunu vazife bilen, toplum ve birey arasında birini diğerine tercih söz konusu olmadan bir denge kuracak, ütopyaların kurduğu tuzaklara düşmeden, gerçekleri göz ardı etmeden geniş bir vizyona sahip, din, dil ırk gibi belirleyici unsurları zorlayıcı baskılardan soyutlayarak korumanın faziletine inanan sistem ve yaklaşımlar tarafından şekillenecektir.^[40]

Gülen'in fikirlerinin sonuçlarını görmek için bakılabilecek mâlum yerler kendi ismi ile anılan hareket tarafından kurulmuş okullardır. Ben bu okulların muvaffakiyetlerini ve felsefesini başka yerlerde inceledim,^[41] bunun için kendimi burada tekrar etmem gereksiz. Elizabeth Özdalga'nın önemli çalışması 'Gülen Okullarının' İslamlaştırmak yahut beyin yıkamakla ilgilenmediğini, aksine 'değerleri misaller ile öğrettiğini' gösterir. Özdalga;

Ana hedef [bu okullarda sunulan eğitimin] öğrencilere belirli bir ideolojik yönlendirme olmadan iyi eğitim vermektir. Gülen'in takipçilerinin temel düşüncesi ahlaki değerlerin ikna ve ders yoluyla açık bir şekilde kazandırılmayacağı, ama bizzat günlük etkileşimde iyi örnekler sunarak mümkün olduğudur.^[42]

Ben, kişisel bir tanıklık ile bitireceğim. Ben 'Gülen hareketinin' bir mensubu değilim, Müslüman da değilim, ama birçok ülkede bu okulların çoğunu ziyaret etme, yönetici ve eğitimci kadrosuyla ve de Müslüman ve gayri Müslim öğrencileriyle, onların aileleri ve çevredeki gayri Müslim eğitimcilerle kapsamlı mülakat yapma şansım oldu. Gülen'in yazılarında ifade edilen fikirleri okuduğumda, bu fikirlerin harekette yer alan insanların yaşamlarında etkili bir şekilde uygulandığını gördüm. Bunlar şüphesiz pozitif bilimlerde kaliteli eğitim görmüş, ama manevi ve insani değerlere yakın ilgi duyan modern insanlardır. Bu değerleri kendi yaşayışları ile öğrencilere aktarmak istemektedirler. En son teknolojik gelişmeler ile karakter oluşumu ve ulvi idealleri bir araya getiren birinci kalite eğitim vermektedirler. Gülen okulları, fikrimce, Gülen'in modernite ile manevi değerleri uzlaştırma gayretlerinin geçerliliğinin en etkili kanıtıdır. Bu okullar, günümüz dünyasındaki en büyüleyici ve gelecek vaat eden eğitimsel çabalardan biridir.

[1.] Celaleddin Rumi, *The Mathnawi-ye Ma'nawi*, III: 1259-1266

[2.] Asghar Ali Engineer, 'Islamic World and Crisis of Modernism' *Islam and the Modern Age*, Ocak, 2002

[3.] Bruce Lawrence, *The Defenders of God* (London: Tauris, 1990), 27

[4.] Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon and Schuster, 1997), 40

[5.] Lawrence, 27

[6.] Thomas Michel, 'Fethullah Gülen as Educator,' M. Hakan Yavuz and John L. Esposito (der.), *Turkish*

- Islam and the Secular State: The Gülen Movement*, içinde (Syracuse: Syracuse University Press, 2003), 69
- [7.] Fethullah Gülen, L. E. Webb, *Fethullah Gülen: Is There More to Him than Meets the Eye?*, (Patterson, N.J.: Zinnur Boks, 1983), s. 103'ten alıntı
- [8.] A.g.e., 80
- [9.] İhsan Yılmaz da pek çok bilim adamının Fethullah Gülen hakkında yazdıklarından hareketle onun insanların manevi ihtiyaçlarına cevap vermeye, halkı eğitmeye ve karışık zamanlarda düzeni korumaya çalışan ve kökleri eskiye dayanan bir Sufi geleneği sürdürdüğünü iddia ederek bu görüşe katılır (bkz. İhsan Yılmaz, 'İjtihad and Tajdid by conduct: The Gülen Movement', M. Hakan Yavuz ve John L. Esposito (der.) *Turkish Islam and the Secular State: The Gülen Movement*, (Syracuse University Pres, 2003), içinde s. 208-237
- [10.] Zeki Sarıtoprak, 'Fethullah Gülen: A Sufi in His Own Way', Georgetown Üniversitesi'nde 26-27 Nisan 2001 tarihlerinde düzenlenen 'Islamic Modernities: Fethullah Gülen and Contemporary Islam' seminerinde sunulan ve henüz yayınlanmamış tebliğ, s. 7. Sarıtoprak'ın tebliği, Gülen'in düşüncesinde Sufi unsurları inceleyen ilk eserdir
- [11.] Schimmel, 105
- [12.] Gülen, Key Concepts in the Practice of Islam, 9
- [13.] A.g.e., 7
- [14.] Elisabeth Özdalga, 'Worldly Asceticism in Islamic Casting: Fethullah Gülen's Inspired Piety and Activism,' *Critique*, 17 (Sonbahar 2000), 91
- [15.] A.g.e., 93
- [16.] Nursi'nin *Mesnevi-i Nuriye* isimli eserine yapmış olduğu yorumlarda Gülen, Said Nursi'den 'Üstad' olarak bahseder ve onun eserlerinin derinliğine, anlaşılacak üzere incelenip araştırılmasını ister
- [17.] Bediüzzaman Said Nursi, *Mektubat*, Yirmi Dokuzuncu Mektup, Dokuzuncu Kısım, Birinci Telvih, İstanbul: Sözler, 1997
- [18.] Said Nursi, *Mektubat*, Yirmi Dokuzuncu Mektup, Dokuzuncu Kısım, Üçüncü Telvih, İstanbul: Sözler, 1997
- [19.] Fethullah Gülen, 'Sufism and Its Origins,' *The Fountain*, Temmuz-Eylül, 1999
- [20.] Fethullah Gülen, 'Key Concepts in the Practice of Sufism,' s. 190
- [21.] Sarıtoprak, ss. 18-19
- [22.] Fethullah Gülen, *Sufism*, (İstanbul: Fountain, 1999), s. xiv
- [23.] Fethullah Gülen, Webb, ps 103
- [24.] Fethullah Gülen, *Towards the Lost Paradise* (Londra: Truestar, 1996), 11
- [25.] A.g.e.
- [26.] Nilüfer Göle, *Ufuk Turu* (İstanbul, 1996)
- [27.] A.g.e.
- [28.] Fethullah Gülen, *Towards the Lost Paradise*, 72-73
- [29.] A.g.e., s. 71
- [30.] A.g.e., s. 70
- [31.] Fethullah Gülen, Understanding and Belief: the Essentials of Islamic Faith (İzmir: Kaynak, 1997), 309
- [32.] Fethullah Gülen, 'The Relationship of Islam and Science and the Concept of Science, *The Fountain*, Ekim-Aralık, 1999
- [33.] Ahmet Kuru, 'Searching for a Middle Way between Modernity and Tradition: The Case of Fethullah Gülen,' M. Hakan Yavuz and John L. Esposito (der.), *Turkish Islam and the Secular State: The Gülen Movement*, içinde, Syracuse: Syracuse University Press, 2003, s. 117. Kuru'nun Gülen'den yapmış olduğu alıntı ise, Fethullah Gülen, *Prophet Muhammad: The Infinite Light*, Londra: Truestar, 1995, ss. 200-201
- [34.] Fethullah Gülen, *Towards the Lost Paradise*, 71
- [35.] Fethullah Gülen, 'Sufism and Its Origins,' *The Fountain*, Temmuz-Eylül, 1999
- [36.] Fethullah Gülen, *Criteria or Lights of the Way I* (İzmir: Kaynak, 1998), 50
- [37.] Bülent Aras ve Omer Caha, 'Fethullah Gülen and His Liberal 'Turkish Islam' Movement,' *Middle East Review of International Affairs Journal*, cilt. 4, no. 4 (Aralık 2000)

[38.] A.g.e.

[39.] Hasan Horkuc, 'New Muslim Discourses on Pluralism in the Postmodern Age: Nursi on Religious Pluralism and Tolerance.' *American Journal of Islamic Social Sciences*, Bahar 2002, 19 [2.], dipnot 62

[40.] Mucahit Bilici'nin Georgetown Üniversitesi'nde 26-27 Nisan 2001'de yapılan 'Islamic Modernities: Fethullah Gülen and Contemporary Islam,'seminerde sunduğu 'Context, Identity and Representational Politics of the Fethullah Gülen Movement in Turkey,' adlı tebliğden alıntı, basılmamış tebliğ, s. 1

[41.] Thomas Michel, 'Fethullah Gülen as Educator,' ss. 1-6

[42.] Elisabeth Özdalga, North American Middle East Studies Association, Washington, D. C., 19-22 Kasım 1999 tarihinde 'Entrepreneurs with a Mission: Turkish Islamists Building Schools along the Silk Road,' başlığıyla sunulan yayınlanmamış makale

Thomas Michel, S. J., The Muslim World, Temmuz 2005 Özel Sayısı

Fethullah Gülen'in Din ve Bilim Yorumu: Din Bilimsel Bir Yaklaşım

Birçok çağdaş İslam düşünürü dinle bilim arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Bu konu sadece bilim çevrelerinde değil diğer Müslüman düşünce grupları arasında da hızlı bir şekilde güncellik ve popülerite kazanmaktadır. Müslüman oldukları için, bu çevreler doğal olarak konuyu ilk önce İslami bir bakış açısıyla tartışmak ve sorgulamakla ilgilendirirler. Hatta, günümüzde birçok Müslüman ülkede eğitilmiş her Müslüman çevrenin, dinle bilimin ilişkisini konu alan bazı meselelerle ilgilendiği söylenebilir.

1970'lerdeki sözde küresel İslami uyanıştan beri Müslüman dünyasındaki dini gelişmeleri yakından takip edenler, son yıllarda Müslümanların din ve bilim ilişkisiyle ilgili konulara artan ilgisinin İslam'ın din, kültür ve medeniyet boyutuna olan geniş ilginin bir parçası ve parseli olduğunu gözden kaçırmayacaklardır. İslami tarzda bir din ve bilim anlayışının ortaya çıkmasında etkin rol alan insanların çoğunluğu itibarıyla, dinle ilgili gerçek bilim adamları olması İslam dünyasında meydana gelen fikri dönüşümün yoğunluğunu ifade etmektedir. Üzülerek söylenmelidir ki, konuyla ilgili var olan literatür ancak mevcudun küçük bir yansımasından ibarettir. Günümüz İslam anlayışı üzerine Batıdaki uzmanlık, bütün disiplinler arasında belki de en laîği olarak kabul gören bilimde olduğu üzere, İslam dünyasında yer alan entelektüel ve dini boyuttaki diğer modern manifestoları es geçerek İslam'ın günümüzde politik boyutuna odaklanmaktadır.

Başka bir talihsizlik de, din ve bilimde fikri anlayışa sürekli artan popüler Müslüman ilgisinin düzgün bir akademik ve araştırma programının kurumsallaşması tarzında karşılık bulamamış olmasıdır. Şu anda uygulanmayan ve faydalı olabilecek programlar, yüksek öğretim kurumları ve eğitim müfredatlarında konunun tanıtılması ve insanların dinle bilim arasındaki pek çok farklı boyutu olan ilişkiyi anlamalarını sağlamak için tasarlanmış araştırma merkezlerinin kurulmasıdır. Batıda Yahudi-Hristiyan dünya görüşüyle birlikte din ve bilim alanındaki çalışmaları konu alan birçok merkezi akademik organizasyon ve yayın varken, bu tip çalışmalara Müslüman dünyasında çok az rastlanmaktadır.

Bu altyapıya karşılık, bu makale, din ve bilim konularında çağdaş Müslüman

bir din adamının konuya bakışını anlatmayı amaçlamaktadır. Burada bahsedilen dini kimlik sadece kendi ülkesinde değil aynı zamanda Türkçe konuşulan Orta Asya cumhuriyetlerinde de etkili olan samimi bir Türk âlimi, eğitimci ve çok popüler bir vaiz olan Fethullah Gülen'e aittir. Müslüman bir din adamının din ve bilim üzerine düşüncelerinin ortaya çıkarılması çok önemlidir. Bu konunun ehemmiyeti günümüz Müslüman anlayışının sadece Batı eğitimi almış Müslüman akademisyenler ve bilim adamlarının kontrolünde olmasında yatmaktadır. Bugünün İslam dünyasında ister geleneksel isterse modern eğitim almış olsun din adamları arasındaki önemli düşünürlerin din ve bilim konularındaki yorumlarına pek sık rastlanmamaktadır. Fethullah Gülen kesinlikle, küçük bir azınlık olan bu tür din alimlerinden birisidir. Fikirlerini önemli kılan, din ve bilim konusuyla fikri boyutta tam olarak ilgili ve son derece bilgili olan çok saygıdeğer bir din adamı tarzına sahip olmasıdır.

Fethullah Gülen'in Fikri Yapısı

Eğitimi ve düşünsel ürünleri ışığında Fethullah Gülen, geleneksel dini ilimlerden derinden, en iyi şekilde beslenen ve aynı zamanda çağdaş Batı bilgisine oldukça hâkim bir âlim olarak tanımlanabilir. Türkiye'de, Erzurum'da küçük bir yerleşim yeri olan Hasan kale'nin Korucuk Köyünde dünyaya gelen Fethullah Gülen erken yaşta, hadis, Kur'an ve fıkıh alanlarında geleneksel bir eğitim almıştır, dile ve Tasavvuf şiirine karşı özel bir sevgisi vardır. Arapça ve ilk olarak babasından öğrendiği Farsçada ciddi yetkinliği bulunmaktadır. Kendi çabaları ve babasının manevi çevresi sayesinde, on yaşında bir çocukken maneviyat dersleri aldığı mutasavvıf ve şair Muhammed Lütî Efendi (vefatı 1954)'den ziyadesiyle etkilenmiştir. Fethullah Gülen'in manevi ve fikri yapısına büyük ölçüde katkıda bulunan bir diğer modern Türk düşünürü ve ruhani kimlik ise Müslüman dünyasında çok takdir edilen bir Kur'an yorumu olan *Risale-i Nur*'un yazarı Said Nursi (1876-1960) dir. Fethullah Gülen henüz okul döneminde iken bu eserle tanışmıştır. Yazılmasında modern bilimin İslam inancına saldırısına karşılık müdafaa amacı da taşıyan bu eser, Fethullah Gülen'in din ve bilimde bilgilendirici görüşleri üzerinde etkili olmuştur. Daha 20 yaşına gelmeden Fethullah Gülen hem geleneksel İslami öğrenimiyle hem de Batı edebiyatı ve felsefesiyle yoğrulmuştur. Düşünsel temelleri ve kökleri erkenden alınan bu eğitim üzerine kurulmuştur.

Fethullah Gülen İslam ilimlerinde bilgisi ve modern düşünsel fikirlere duyduğu akademik ilgi ile temeyyüz etmiş bir âlimdir. Birçok yazısında Batıdaki din ve bilim ilişkisi tarihi üzerine, en azından bazı dönemleri hakkında, gayet

bilgili olduğu gör÷lür. Aynı zamanda, herkes onlarca yayınlanmış eserinden Fethullah Gülen'in modern bilimin ilkelerine hâkim olduğunu, ayrıca modern bilimin başarılarının ve sınırlarının farkında olduğunu rahatça görebilir.

Fethullah Gülen'in Din ve Bilim Yaklaşımı

Fethullah Gülen'in din ve bilim ilişkisinin genel anlamı ile alakalı birçok konuda açıklamaları bulunmaktadır. Ancak bu makale sadece üç noktada yoğunlaşacaktır; 1) din doğruları ve bilimsel doğrular arasındaki ilişki, 2) modern bilimin tabiat yorumuna İslam'ın bakışı, 3) Kur'an'ın bilime yaklaşımı. Fethullah Gülen'in bu konulara dair görüşleri İngilizceye çevrilmiş nadir yapıtlardan *The Essentials of Islamic Faith* kitabında yer almaktadır. Bu çalışması ve bilinen diğer çalışmaları Fethullah Gülen'in dini ve bilimsel konulara genel yaklaşım tarzını ortaya koyar. Öncelikli ilgisi tabii ki dinidir. Fethullah Gülen, bilime ilahiyata yardımcı bir rol biçen anlayışa karşı İslam'ın dini konumunu muhafazayı esas almaktadır. Ona göre, İslam'da din ve bilim asla eşdeğer tutulmamalıdır. Bilimin din karşısındaki tavrı daha sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

Fethullah Gülen'in din-bilim ilişkisi tartışmasında entelektüel açıdan etkilendiği en önemli kaynakları ancak eserlerini dikkatle okuduğumuzda fark edebiliriz. Görüşlerini Kur'an ve Hadis-i Şerifler temelinde ele alan Gülen'in, tabiatın ruhani anlamına dair yaklaşımı çok açık bir şekilde geleneksel tasavvuf etkilerini yansıtmaktadır. Tabiat hakkında 'İlahi isimlerinin tecelli ettiği bir saltanat, mücessem bir kitab-ı mukaddes ve kitab-ı kebir-i kainat'dır şeklinde düşünceler ileri süren Fethullah Gülen, İbn Arabî'nin ve diğer büyük mutasavvıfların görüşlerini dile getirmektedir. Yazıları fikri eğilimlerinin çağdaş Batı düşüncesiyle tanışıklığının etkilerini taşıdığını açıkça göstermektedir. Modern bilimin tabiatının İslami kritiği gibi konularda Fethullah Gülen'in, çağdaş bir bilim felsefecisi olan Karl Popper ve geleneksel bir Fransız bilim filozofu olan Rene Guenon'ın görüşlerine değindiği bilinmektedir. Ancak çağdaş Batı düşünürlerine yaptığı göndermeler hep kısa ve öz olmuştur. Tüm tezinin içeriği itibarıyla böyle olmasında temel sebep, öncelikli ilgi alanının ilahiyat ve ruhaniyat olmasıdır. Zira, birtakım Batı düşünürlerinin bilimsel ya da felsefi görüşlerinden belli alıntılar sadece dini tezi ifade ya da destekleme mahiyetinde kullanılmıştır.

Gülen'in din ve bilim hakkındaki fikri çizgisinde en çok tasavvufun etkin olduğu gör÷lmektedir. Açıkçası, herhangi bir tasavvuf sistemine (tarikât)

müntesip olmadığı bilinse de, tasavvufun fikri öğretileri ve ruhi etkilerine büyük hayranlık duyan bir Allah adamıdır. Tasavvufa duyduğu derin fikri sadakat tasavvuf kavramları ve uygulamaları üzerine yazdığı güncel eserlerinde görülebilir. Ancak tasavvuf doktrininin Fethullah Gülen'in dini bilim felsefesi üzerindeki etkisinin boyutu bu makalenin konusunun dışındadır. Fakat tasavvufun ilkelerine dair yorumlarından, İslam'ın ruhani boyutunun varlığın derin anlamının bilgisine giden yol olduğu konusunda kesin bir kanaate sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dahası, Fethullah Gülen'e göre, bir insanın dini ve entelektüel hakikatleri anlayışını derinleştiren ve zenginleştiren şey, varlığın işte bu ruhani bilgisidir. Bu görüşlerin ışığında, Gülen'in din ve bilim arasındaki ilişki konusuna bakışı öncelikle temel tasavvufi düşünceye derinden bağlılığıyla şekillenmiştir diyebiliriz.

Dini ve Bilimsel Hakikatlerin Doğası

Önce Gülen'in din ve bilim hakikatlerinin doğası konusuna yaklaşımını ve bu iki çeşit hakikatin karşı karşıya gelmesi ya da uyumlu bir kavramsal ilişkinin olması ihtimalini gözden geçirelim. Din ve bilim doğruları arasında istenen tam bir ilişki üzerine düşüncelerini tartışmadan önce Fethullah Gülen'in 'doğru' anlayışını netleştirmek daha uygun olacaktır. Ona göre, 'Hakikatler insan aklının ürettiği şeyler değildir. Hakikatler, insandan bağımsız bir biçimde bulunur ve insanlığın görevi onu aramaktır.'^[1] Dolayısıyla Fethullah Gülen nesnel doğrunun büyük ölçüde din adamları ve filozoflar tarafından sunulacağına inanır. Bu doğrular bireyin öznel deneyiminin sınırlarından etkilenmez, sadece insanlar tarafından keşfedilmeyi bekler.

Fethullah Gülen doğruları ikiye ayırır: mutlak doğrular ve izafi doğrular. Mutlak doğrulardan, sabit ve daimi doğrular oldukları için 'değişmeyen' ve 'algılanan dünyanın üzerinde var olan' doğruları kastetmektedir.^[2] Mutlak doğrular bilimin metodolojik sınırlamalarının nitelikleriyle bilemeyeceği tek alan olan var olmanın özünü konu alır. 'Modern bilimsel tavrın' var oluşun ötesindeki gerçekliği bulmaya ve açıklamaya çok uzak olduğunu vurgular.^[3] Fethullah Gülen için, Kur'an'daki ve peygamber hadislerindeki doğrular tabiatta mutlaklardır.^[4] Buna karşın, izafi doğrular tabiatta değişken, geçici ve kesin olmayan bir biçimde bulunur. Gülen, 'bilimsel doğrular' terimini kullanarak bilim tarafından keşfedilen ve kurulan doğruları ya da gerçekleri kastetmektedir. Ancak, 'İlim ve fenler devamlı değişmekte, bugün doğru kabul edilen çok şeyin, yarın yanlış olduğu ortaya çıkmakta... sürekli yenin azariyeler

retilmekte ve bir ilim adamının hakikat diye takdim ettiğini bir başkası pekala rtebilmektedir.^[5] cümlesini ekler. Bilimsel doğruların neden izafi olduğunu açıklarken, bilimin çalışma alanlarının bilgisi için ampirik veriye ve bu verinin rasyonel yorumlanmasına olan bağımlılığına dikkat çeker. İnsanlığın gerçeği arayışında bilimsel metodolojinin sınırları, Gülen'in modern bilimsel tavır zerine İslami eleştirisi ile birlikte tartışılacaktır.

Kur'an ve peygamber hadislerindeki doğruların mutlak olduğunu ve bilimsel doğruların izafi olduğunu iddia ederken Fethullah Gülen, dini ve bilimsel doğrular arasında olması gereken uygun ilişkileri de ifade etmek için felsefi bir zemin sunmaktadır. En çok sorulan sorulardan biri dini ve bilimsel doğruların illaki birbirine zıt, birbiriyle barışık ya da uyum içinde olup olmadığı sorusudur. Prensipte Gülen'in görüşü iki çeşit doğrunun birbiriyle asla zıt olamayacağı şeklinde, ancak 'prensipte zıtlığın olmaması'yla ne demek istediğini netleştirmeliyiz. Ona göre,

Bilimin el yordamıyla üzerinde çalıştığı kâinat, esasen Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve irade'siyle yazdığı ve bir plân, program, ölçü ve dengeye göre tanzim ettiği eşya ve hâdiseler kitabı; gerçek ilimler ise, Allah'ın kâinattaki icraatından, kâinattaki İlâhî kanunlarla eşya ve hâdiselerin münasebetinden szlmş raporlardan ibarettir. Bundan başka, Allah'ın bir de Kelâm sıfatından gelen Kur'ân kitabı vardır ki, Allah (cc), bu Kitabı'yla kâinatı anlatır, kâinattaki eşya ve hâdiselere ışık tutar. Kâinatı bir düzen ve ahenk içinde kuran Yaratıcı, kurduğu bu düzeni Kur'ân'la ifade eder. İnsan da, bu iki kitabın bir başka biçimde yazılmış şeklidir. Kur'ân, kâinat ve insan, bu şekilde Allah'ın isim ve sıfatlarının değişik şekillerde tecelligâhı olarak, birbirleriyle fevkalâde bir iç bağlantı halinde, birbirlerini şerh ve izah eden ve neticede Allah'ı tanıtan  küllî muarrif,  küllî kitaptır. şimdi, bu üçü nasıl birbirine ters olabilir, nasıl birbirini nakzeder ve nasıl birbirinden ayrı düşünülebilir?^[6]

Bu cümleler Gülen'in nihai kaynağı tek ve aynı ilahi kaynak olduğu için bilimsel ve dini doğruların çatışma içinde olmayacağına dair sıkı inancını açıkça ifade etmektedir.

'Bilimsel Doğru'larla mevcut dini doğruların çatıştığı durumlar ortaya çıktığında ve uyumlu bir nokta bulunmadığında Fethullah Gülen Müslümanların nakli olanı akli olana tercih etmelerini söyler. Fethullah Gülen'in bu duruşu bilimsel doğruların nihai değerine dair felsefi inancıyla tutarlılık arz eder. Vahyi dinin mutlak doğruları, bilimsel doğruların geçerliliği konusunda nihai karar

merciidir. Bunların doğrultusunda, bilimsel gerçekler temelde sadece teoriden ibarettir. Zaten 'doğru' olsalardı bilim ve din arasında çatışma olmazdı.

Bilimsel doğruların kaderini belirleyecek son söz dinin mutlak doğrularıdır. Bilimsel çevrelerde geniş ölçüde kabul edilen ancak dini doğrularla uyuşmayan bilimsel doğrular er ya da geç bizzat bilim tarafından çürütülecektir. Fethullah Gülen izafi doğruların mutlak doğrulara hizmet etmesi gerektiği konusunda ısrarcıdır. İzafi doğrular, doğru olarak kabul edilmek üzere nihai durumları itibariyle mutlak doğrular ışığında sorgulanıp, epistemolojik geçerlilik kazanıncaya dek, bu yardımcı role vurgu yapılması gerekmektedir.

Gülen, mutlak ve izafi doğrular arasındaki ilişki ışığında bilimsel doğruların dini doğruların kökenlerine hizmet etme rolünde ısrarcıdır. Eğer felsefe klasik din bilginlerinin arasında din biliminin hizmetçisi olarak kabul edildiyse günümüz dünyasında da, Gülen bilimin böyle bir rolü oynaması gerektiği fikrindedir. 'Bilim ve ortaya koyduğu gerçekler İslam'ın gerçeklerini açıklamak için kullanılmalıdır'^[7] der ve şöyle devam eder: 'ilimi ve bilimsel gerçekleri tanıtmaktaki öncelikli amacımız Allah rızasını kazanmaktır.'¹⁶⁰^[8] Ayrıca, Fethullah Gülen'in 'modern bilimsel gerçeklerle dini doğrulamaya ya da güvenilirliğini desteklemeye' uğraşan günümüz Müslümanları arasındaki çeşitli bilimsellik eğilimlerine karşı da oldukça mesafeli olduğu görülür. Bilimin dinden üstün olduğunu öne süren bu tavra karşılık Gülen şu güçlü yargıyı öne sürmektedir:

Tavrımız açık olmalıdır o da şudur: bilim ve bilimsel gerçekler Kur'an'la ve hadislerle farklılaştığı ya da ayrıldığı ölçüde yanlışlırlar. Hatta, kesin kabul edilen bilimsel gerçekler dahi iman hakikatlerini ayakta tutacak direkler olamaz.^[9]

Bilimsellik eğilimi tüm İslam dünyasında var olsa da, Gülen'in bu konudaki eleştirisi çok açık bir şekilde kendi Türk toplumuna yöneliktir. Toplumun hatalı olduğunu düşündüğü üç önemli grubuna seslenmek istemiştir. İlk grup bilim adına dini reddeden ateist ve laik gruptur. İkinci grup dine de bilime de inanan ama ikinci olguyu birinciye üstün tutma eğilimi olan gruptur. Üçüncü grup din doğrularını savunmak için bilime yer vermekte eleştirel olan Müslümanları kapsamaktadır. Fethullah Gülen üç görüşü de İslami bakış açısından kabul edilemez görüp reddetmiştir. Fethullah Gülen'e göre birinci gruptaki materyalistlerin ve din karşıtı insanların dine ve bilime yaklaşımları şöyledir; bu insanlar dini reddetmek ve kendi düşüncelerini yaymak için bir araç olarak

bilimi sömürmeye heveslidirler. Bilimi sömürmelerinin sonucu olarak 'birçok insanın aklını karıştırmış ve kirletmişlerdir'.^[10]

Bu sömürünün karşılığında, Fethullah Gülen, Müslümanları bilim alanında çalışmaya ve dini savunan tezlerini kullanarak aynı bilimsel gerçeklerle bu gruba karşı koymaya davet eder. Fethullah Gülen insanları şuna ikna etmeye çalışır: eğer bazı insanlar dinden soğutma adına bazı bilimsel bulguları yorumluyorsa o zaman başka insanlar da aynı bilimsel konuyu bilimin ve teknolojinin İslam'ın temel özelliklerine aykırı olmadığını göstermek için kullanabilirler. Aslında, bilim din tarafından yönlendirilirse insanlara doğru yolu gösterebilir. Böyle bir tarzdan uzak duran üçüncü grup insanlara eleştirisi ise; dini bakış açısından böyle bir yaklaşımda (dini savunmak için bilime yer vermek) hiçbir sorun olmadığı yönündedir. 'Ancak' diye devam eder 'İnsanlar materyalizmle ve ateizmle mücadele etmek için böyle gerçeklere tam hâkim olmalıydılar'.^[11] Bilimi dinin hizmetine almalılar ancak bilimi ikinci grubun yaptığı gibi dini gerekçelendirmek için kullanmak farklıdır, noktasını açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Müslümanlar dini doğruların bilimden bağımsız olduğunu akıllarında tuttukları müddetçe ve din doğrularının bilimsel doğrulardan üstün olduğunun farkında oldukları müddetçe bilimsellik hatasına düşmeyeceklerdir.

Modern Bilimin Doğaya Yaklaşımı

İkinci konumuz Fethullah Gülen'in modern bilimin doğaya yaklaşımı üzerine din ve bilimsel görüşleriyle ilgilidir. Fethullah Gülen sınırlarının tamamen farkında olduğu sürece tabiat çalışmalarında modern bilimsel metodun geçerliliği ve meşruluğunu kabul etmekte tereddüt etmez. Ona göre, gözlem metodu fiziksel duyularımızla algılanan dünyayı incelemek için kullanıldığı sürece doğru ve uygundur. Benzer bir şekilde modern bilimsel metodun çekirdeğini oluşturan gözlem metoduyla birlikte tümdengelim, tümevarım, ve analitik sebeblik ilkelerinin temel olduğu rasyonel metotlar kendi alanlarında çok yetkindirler. Gülen şundan da çok emindir: modern bilimsel metodoloji 'var oluşun özüne'^[12] girmek ve bunu anlamak noktasında yeterli değildir. Bilimin yetersiz kaldığı alanın üzerinde bir gerçeklik vardır. Varoluşun özünü ilgili gerçekliği çıkarmakta bilimin bu eksikliği, özellikle gözlem metotlarının sınırlamaları düşünüldüğünde Gülen için çok önemli bir noktayı oluşturur.

İnsan aklı doğada var olan değişmeyen gerçekliği kesin olarak bilmek için büyük bir arzu duyar, ancak gözlem metotlarına dayanarak değişmeyen

gerçekliği bulmak noktasında yetersizdir. Mesela, akıl her şeyin var oluş kökenleri hakkında gerçekliği, özellikle evrenin kökenlerini keşfetmeyi arzular. Ancak Gülen'in de belirttiği gibi bilim kökenlerle ilgilendiğinde 'yaptığı şey sadece olayların nasıl meydana geldiğini açıklamaktır'.^[13] Bilim akıllı tatmin edecek şekilde köken sorusuna hiçbir zaman gerçekten cevap veremez. Bilim var oluşun kökenlerini açıklarken karşılaştığı zorluğu 'tabiat', 'kendiliğinden ortaya çıkma', 'gereklilik', 'şans', 'tesadüf' gibi fikirler ve kavramlar ortaya atarak aşmaya çalışır.

Gülen'e göre bilimin, disiplin olarak bütün gerçeğin bilgisinin peşindeyken metodolojik sınırlarını bilerek, ebedi ve mutlak doğruların epistemolojik alanı ve imkanlarının üzerinde olduğunu kabul ederek kendi ilkelerine sadık kalması çok önemlidir. Böyle felsefi bir farkındalık din ve bilim arasındaki ilişkilerdeki uyumu ve meşruluğu korumak adına çok önemlidir. Dahası, meşru rolüne ve akademik bir disiplin olarak işlevine sadık kalarak ve dinin görevini gasp etmeyerek bilim kendi değeriinin farkına varabilecektir.^[14] Açıkçası, bir din adamı olarak Fethullah Gülen'in, teori ve pratikte tabiata bilimsel yaklaşımın sınırlarının ortadan kaldırmasına yönelik dini bir tavrı bulunmaktadır. Bütün bu görüşler ışığında, din adına bilimsel olanın ötesinde bir sorgulama alanını muhafaza etmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Özellikle Kur'an'da ortaya konduğu gibi ilahi ifşaatların en önemli görevi insan aklının kendi başına keşfedemeyeceği doğrularla insanları bilgilendirmek ve aydınlatmaktır.

Kur'an'ın Bilime Karşı Tutumu

Bu makalede bilim ve din konusunda ele alacağımız üçüncü ve son mesele Kur'an'ın bilime yaklaşımıdır. Gülen'e göre eğer Müslümanlar bilimsel çalışmaların Kur'an'dan bağımsız ve ayrı ele alınması gereken bir alan olduğunu düşünüyorsa çok büyük bir hata içindedirler. Bilim Kur'an'da yer alan epistemolojik ve etik ilkelerle ve değerlerle incelenmelidir. Gülen'in kastettiği şey Kur'an'ın doğa çalışmaları için felsefi altyapı sunmasıdır. Gülen, Müslümanların Kur'an'ın özellikle bilimle ilgili olarak bilgi kaynağı olma görevi ve rolünü yanlış anlamaları konusunda çok endişelidir. Bu sebeple, kendisine yöneltilen 'Kur'an her bilgiyi içerir mi?' sorusuna cevap verirken meseleyi çok geniş bir çerçevede ele alır. Bu sorunun cevabı, Kur'an'da böyle söylendiği için, olumludur. Ayet bu durumu şöyle açıklar:

Gaybın anahtarları O'nun yanındadır, onları ancak o bilir. Karada ve denizde ne varsa bilir. Bir yaprak düşmez ki, yerin karanlıkları içine dane girmez ki O

bilmesin. Ne bir yaş, ne bir kuru yoktur ki, o her şeyi açıklayan kitapta bulunmasın.^[15]

'Her şeyi açıklayan kitap' derken Kur'an'ın ne anlatmaya çalıştığını anlamak için Fethullah Gülen, Kur'an'ın bilinen ilk en iyi yorumcuları, İbni Mesud ve İbni Abbas'ın fikirlerine ve 15. asırda yaşamış Mısırlı alim Celaleddin es-Suyuti'nin görüşlerine başvurur.^[16] Üçü de Kur'an'ın her bilgiyi içerdiği konusunda hem fikirdirler; hatta es-Suyuti'ye göre 'bilginin bütün bilimleri ve alanları Kur'an'da bulunmaktadır.' İbni Mesud'un da vurguladığı gibi, insanların birey olarak içinde bulunduğu sorun 'sadece bildiğimiz şeyleri görebildiğimiz' için 'Kur'an'daki her şeyi göremeyebileceğimiz' gerçeğidir. Bunun ötesinde, Kur'an'da bahsi geçen şeyler farklı boyutlarda gerçekliğe sahiptirler; dolayısıyla bizim onları görebilmemiz için bu gerçekliği karşılayabilecek, çeşitli düzeylerde farkındalık durumlarına sahip olabilmemiz gerekir. Başka bir deyişle, kutsal kitabın beşer olan muhatapları için Kur'an 'aslen ve icmalen/ilke olarak ya da potansiyel olarak her bilgiyi içerir' denilebilir. Gülen'in de öne sürdüğü gibi Kur'an her şeyin bilgisine 'tohum ya da çekirdek, özet ya da ilke ya da imgeler şeklinde sahiptir ve bu formlar açık ya da kapalı bir şekilde ima şeklinde, belli belirsiz, ya da hafifçe görünen bir belirti şeklinde bulunmaktadır. Bu formların biri ya da diğeri, ifşaat durumuna göre içeriğin gerektirdiği biçimde, Kur'an'ın amaçlarına uygun bir şekilde tercih edilebilir'.^[17] Bu potansiyelin gerçeğe dönüşümü ancak bilgiyle gerçekleştirilir. Ne kadar bilgiliyse, Kur'an da görebileceklerimiz o kadar fazla olacaktır. O zaman bilimin başka bir görevi de Kur'anı okuyan kişinin kutsal kitapta daha fazla şey görebilmesini sağlamaktır.

İlke olarak Kur'an her bilgiyi içerir. Bu Müslümanların bilim çalışmaları ve uygulamalarıyla doğrudan ilgilidir, çünkü Suyuti'nin de vurguladığı gibi Kur'an tabiat bilimini de içine alan bilginin bütün bilimlerinin ve alanlarının ilkelerini içerir. Bilimle alakalı olarak Kur'an'ın rolünden bahsederken Gülen'in vurguladığı şey aslında Kur'an'ın insanlığa 'gerçek bilimi' iletebilme kapasitesidir. Kur'an'ın temel hedeflerinden birisi de doğruluğa duyulan aşka ilham olmaktır; 'bilimsel çalışmalara doğru yolu gösterecek olan şey ise işte bu aşktır'.^[18] Gerçeğe duyulan aşkla Gülen maddeci bir menfaat ya da dünyevi kazançlardan uzak bir var oluş yaklaşımını anlatmaya çalışır. O, bugün küçük bir grup bilim adamı dışında bilimin, gerçeğe duyulan aşktan ilham alınarak ve bu aşk adına yapıldığına pek inanmamaktadır. Tam tersine günümüzde bilimsel çalışmaların büyük bir bölümü 'dünyevi tutkuların, materyalist arzuların, ideolojik önyargı ve fanatizmin esiri olmuş insanlar' tarafından

yürütölmektedir. Sonuç olarak, bilimsel çalışmaların meşruluğu engellenmekte ve bilim insanlığın muazzam potansiyeline karşı bir silah olarak kullanılmaktadır.^[19]

Gülen, düşünürleri, eğitim kurumlarını ve medyayı modern bilimin çalışmalarını ideolojik arzuların ve fanatizmin ölümcül derecede kirlenmiş atmosferinden çekilmesi ve bilim adamlarının daha yüksek insani değerlerle yönlendirilmesi yönünde mühim bir görevi üstlenmeye çağırmaktadır. Fethullah Gülen'e göre Kur'an insanlığı bilimsel çalışmalarını daha yüksek insani değerlere yönlendirmeleri için teşvik eder. Bilim aslında bilginin her alanı için Kur'an'daki dört hedef dikkate alınarak oluşturulmuş yapıyla çalışmalarını sürdürmelidir. Bu dört hedef: 1) Allah'ın varlığı ve birliğini ispatlamak, 2) peygamberliği ispatlamak, 3) dirilişini ispatlamak, 4) Allah'a ibadete ve adalete yoğunlaşmak.^[20] Bu sebeple Gülen'in *Understanding and Belief* kitabı din ve bilim tartışması bağlamında Kur'an'daki bu dört amacın uzun uzun anlatılmasıyla başlar. Bu tavır geleneksel Sünni ya da tasavvuf merkezli dini bakış açısıyla uyumlu olarak tanımlanabilir.

Gülen'e göre, Kur'an'ın bu dört amacı manevi açıdan aydınlanmış ve insanlığın ihtiyaçlarını daha iyi karşılayacak bir bilimin doğmasında etkili olacaktır. Fethullah Gülen bu tip bir bilimi 'gerçek bilim' olarak adlandırmaktadır. Gülen, İslam'ın geçmişte böyle bir bilim ortaya koyduğuna inanmaktadır. 'İslam'ın hayat verdiği bilim kavramı ebediyete duyulan arzuyla yoğrulmuş, insanlığa yararlı olma ve Yüce Yaradan'ın rızasını kazanma idealinde sorumluluk sahibi bir bilimdi'.^[21] Böyle bir bilimin yeniden hayat bulması daha onurlu bir teknoloji ve daha umut verici bir bilimle düşünsel boyutta daha zengin olan bir dünyanın kurulmasına yardım edebilecektir.

Gülen, bilimle din arasında uyumu ve maneviyat ile bilimsel bilgi arasında birlikteliği ön gören geleneksel Müslüman anlayışa atıfta bulunur. Bu anlayış, bilimsel gerçekliğin manevi bakış açısından ayrılmasını reddeden Kur'an tarafından şekillendirilmiştir.

Cenâb-ı Hakk adına kâinatı keşfetme düşüncesiyle hareket ediyorduk. Her yeni keşif, ruhlarımızda yeni bir iman, aşk ve heyecan meydana getiriyor, hamle ruhumuzu yeniden kamçılıyor ve 'Daha yok mu?' diyerek daldıkça dalıyorduk. İnci, mercandı hep çıkardığımız; hem secdeye varıyor, hem rasathaneye koşuyor; din ve ilim diyerek salih dâireler meydana getiriyorduk.

^[22]

Kur'an'ın bilimsel gerçeklerle ruhi erdemi ayırmayı reddetmesi Müslüman bilim adamlarının da böyle davranmasına kaynaklık etmiştir. Gülen, Kur'an'ın belli bilimsel gerçeklere ve gelişmelere yüklediği fikirleri kabul etmekte tereddütsüzdür. Ancak bunun 'bilim ve materyalist ya da naturalist felsefe tarzında' bir isnat olmadığı konusunu vurgulamaktadır.^[23] Mesela, Kur'an açık bir şekilde evrenbilim ya da bilimsel konular hakkında bir şeyler söylemez. Bu 'gerçeklere' işaret etmesi, 'kainat kitabının ebedi yorumu'nu ve doğal olaylarla ilgilenen bilimin manevi yorumunu sunmaya yöneliktir. Allah bu gerçekleri, isim ve sıfatlarının ortaya konması gibi hakikatleri göstermek ve insanlığa manevi dersler vermek üzere nazara vermiştir. Dolayısıyla Gülen Müslümanları, 'Kur'ân bir fizik, astronomi veya tıp kitabı olmamakla birlikte, bu ilimlere ait mes'eleler ve Kıyâmet'e kadar ilimler adına yapılacak tesbit, teşhis ve keşifler ve insan hayatıyla çok yakın münasebeti bulunan teknik vasıtalar da çaplarına göre çeşitli hüviyet ve mâhiyetlerde, bazen bir çekirdek, bazen işaret, bazen fezleke, bazen remz, bazen de formüle edilmiş kânun ve prensipler halinde onun sayfaları arasında kendilerine yer bulacaklardır' düşüncesiyle uyarır.^[24]

Çünkü Kur'an bilimsel gerçeklere isnat eder; kişi okurken ilgili ayetlerdeki bilimsel gerçekler konusunda dikkatli olmalıdır. Aslında Gülen, bir kişi ayetleri okurken ayetlerin çok çeşitli olabilen tefsirlerini her zaman aklında tutmalıdır derken geleneksel İslami tavrı vurgular. Ele alınan ayet yalnız tek bir tefsirle tüketilmemelidir. Kur'an'ın hem yalın anlamı hem de gizli anlamı olduğu konusunda Kur'an'ı yorumlayan birçok kişi hemfikirdir. Genel görüşe göre, tasavvuf Kur'an'ın gizli anlamlarının ortaya çıkarılmasında diğer düşünsel ekollerden çok daha etkili olmuştur. Dolayısıyla tasavvuf düşüncesinden etkilenen bir düşünür olarak Gülen, kutsal kitabın daha derin düzeydeki anlamlarıyla ilgilenmekte çok donanımlı görünmekte ve bunların insanlığın manevi doğruları aramasında çok büyük bir öneme sahip olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, Kur'an'ın derin anlamlarını modern bilimsel metodun ulaşabileceğinin çok üstünde olan doğa olaylarının derin anlamlarıyla ilişkilendirir. Dinin insanlığın doğal dünya hakkındaki daha yüksek hakikatleri bulmakta yardımcı olduğunu vurgular. Bilimsel hakikatin ardında yatan şey materyalizmin, ateizmin ve bilinemezlik felsefesinin kaçış noktaları olan şüphe ve umutsuzluk değil, insan bilincinde daha fazla kesinlik duygusunun oluşmasını sağlayan manevi hakikatlerdir.

Fethullah Gülen'in fikirlerini özetlemek gerekirse; Kur'an'ın tabiat bilimi ve diğer bilimlerle ilgilenmesinin ana sebebi Allah'ın kullarını O'nu tanımaya davet

etmesidir. Kur'an'ın insanları sürekli olarak yaradılışı çalışmaya davet etmesinin sebebi Allah'ın insanları Yaratan'ını tanımak için çalışmasını istemesidir. Fethullah Gülen'e göre Kur'an'ın bilime karşı bu tutumunun çok iyi anlaşılması gerekir; çünkü dinle bilim arasında uyumlu ve verimli bir ilişki için sağlam bir temel bu manevi yaklaşımdadır.

Sonuç: Gülen'in Fikirlerinin Önemi

Günümüz dünyasında Gülen'in fikirleri pek çok açıdan önemlidir. İlk olarak, bilimin dinden ayrı olmaması konusunda ısrar ederek Gülen, en katı biçimiyle ele alınan ideolojik sekülerizmin karşısında sıkı bir duruş sergilemiş oluyordu. Bilginin seküler olması düşüncesini netice veren mantıki çözümleme, kökleri Kur'an öğretilerine dayanan İslami bilgi teorileri ve kavramlarıyla bağdaşmamaktadır. Özellikle, bu fikir Gülen'in 'bilim Kur'an'dan bağımsız olarak ele alınmamalı' düşüncesiyle tamamen zıttır. Türkiye de dâhil, İslam dünyasının birçok kesiminde 'bilginin İslamileştirilmesi' düşüncesi ancak insanlar İslam'ın Tanrı, bilim, tabiat ve insan dünyasının bilimi arasındaki uyumlu kavramsal ilişkileri anladığında tam olarak takdir edilecektir. Bilginin İslamileştirilmesi, ilahiyat ve bilim arasındaki yıpranmış felsefi kavramsal bağı yeniden tesis etmek ve bilginin çağdaş sekülerizasyonuyla dağılan bilginin geleneksel birliğini yeniden kurmak adına günümüz Müslümanlarınca çok ciddi çaba sarfedilmesi gereken bir alan olarak görülebilir.

İkincisi, Gülen'in din ve bilim arasındaki ilişki üzerine yorumları kesinlikle kişisel değildir. Hepsinde konu üzerine, sadece Türkiye için değil bütün İslam dünyası için geçerli İslami duruşun çok mühim yorumları ortaya konmaktadır. Görüşleri pek çok noktada, din- bilim ilişkisi ve bu anlayışın Müslüman kimliğini korumak adına ne ifade ettiğine dair günümüz İslam toplumlarının daha geniş geleneksel büyük bir bölümüne yönelik önemli noktaları içermektedir. Üçüncüsü, din ve bilim arasındaki ilişki konusundaki tavrı İslam dünyasının da ötesinde evrensel bir öneme sahiptir. Fikirleri özellikle Hristiyanlıkta ve diğer dinlerde sürekli var olan benzer tartışmalarla da son derece alakalıdır.

Son yıllarda, birçok konu üzerine dünya çapında Müslüman-Hristiyan diyaloguna şahit olduk. Maalesef, bu diyalogların sadece birkaçı din ve bilim konusunda oldu. Çok açık ki mevcut Müslüman-Hristiyan diyalogunda bu konunun daha fazla irdelenmeye ihtiyacı vardır. Gülen bizzat kendisi Papa II. Jean Paul ve Türkiye'deki Ortodoks Kilisesi'nin temsilcileri gibi Hristiyan

grupların liderleriyle, diyalog halinde olmuştur. Bu bakımdan, Batı'nın kendisinde bir çatışma alanı olarak bulunan Hristiyanlık ve bilim konusunda Gülen'in fikirlerini öğrenmek dikkate değer olmalıdır. Gülen, Hristiyanlıkla bilim arasındaymış gibi gösterilse de Rönesans dönemindeki çatışmalar kilise ile bilim adamları arasındaydı. Ne Kopernik, ne Galileo, ne de Bacon din karşıtı değildiler. Hatta bu insanların dine bağlılıklarının, onların ruhunda doğruyu bulmak için duyulan aşk ve fikir kıvılcımlarını tutuşturduğu söylenebilir.' demektedir.^[25] Gülen'in öğretilerinde sadece İslam ve Hristiyanlık arasında değil, aynı zamanda farklı toplumlardaki din adamları ile bilim adamları arasında da samimi ve ciddi diyalog beklentisi yatmaktadır.

-
- [1.] M. Fethullah Gülen, *Understanding and Belief*, 309
[2.] A.g.e., 308
[3.] A.g.e., 307
[4.] A.g.e., 335
[5.] A.g.e., 306
[6.] A.g.e., 318-319
[7.] A.g.e., 334
[8.] A.g.e., 334-335
[9.] A.g.e., 335
[10.] M. Fethullah Gülen, *Understanding and Belief*, 333
[11.] A.g.e., 334
[12.] A.g.e., 308
[13.] M. Fethullah Gülen, *Understanding and Belief*, 310
[14.] A.g.e., 308
[15.] Kur'an-ı Kerim, En'am Suresi [6.]: 59
[16.] A.g.e., 302
[17.] A.g.e., 303-304
[18.] A.g.e., 313
[19.] A.g.e., 313
[20.] A.g.e., 303
[21.] A.g.e., 313
[22.] A.g.e., 312
[23.] A.g.e., 323
[24.] A.g.e., 333
[25.] M. F. Gülen, *Understanding and Belief*, 312.
Osman Bakar, The Muslim World, Temmuz 2005 Özel Sayısı

Barış ve Şiddet Karşıtlığına İslami Bir Yaklaşım: Bir Türk Tecrübesi

Bu yazıda, Türk tecrübesinin incelenmesi vasıtasıyla barışı ve şiddet karşıtlığını İslami bir yaklaşımla ele alacağız. İlk kısımda barış ve şiddet karşıtlığına dair Kur'an'ın ve hadisin bakış açıları incelenmektedir. İkinci kısımda ise, öğretileri ve faaliyetleriyle barışa ve şiddet karşıtlığına katkıda bulunmuş olan Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959), Mehmet Zahit Kotku (1897-1980) ve bilhassa da Bediüzzaman Said Nursi (1876-1960) ve Fethullah Gülen (1941-) gibi önemli Müslüman Türk şahsiyetlerden söz edilmektedir.

Kelimenin kendisinden de anlaşılacağı üzere İslam'ın, barış ve teslimiyet gibi ifadelerle çağrışımı vardır. Müslümanlarla ilgili bir tarifinde Hz. Muhammed (s.a.s.) 'Müslüman, kardeşinin elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir,' demiştir.^[1] İslam'ın esas değerleri, gelenekteki şiddet karşıtı hareketin temelini oluşturur. Hz. Muhammed (s.a.s.) İslam'da şiddet karşıtlığının temel ilkelerinden birini meşhur bir hadisinde şöyle ifade etmiştir: 'La zarar ve la zırar.' Bu ifadeyi 'zarar vermemek ve zarara uğramamak' şeklinde tercüme edebiliriz. Kendi şahsi hayatında Hz. Muhammed (s.a.s.) barışın ve şiddet karşıtlığının canlı bir örneğini sergiliyordu. O'na ne fiziksel ne de sözlü şiddet atfetmek asla mümkün değildir. O, bütün canlılara yönelik her türlü şiddeti yasaklamıştır.

Kendisine ve ashabına saldırılar olduğunda kendisini savunmasına rağmen, kendi hayatı tehlike içinde olduğunda bile ilk fırsatta sürekli barışın hüküm sürmesini sağlamıştır. Bunun bir örneğini hayatı ve müşriklerle olan ilişkilerinde büyük bir etkisi olan Hudeybiye Antlaşması'nda görebiliriz. Mekke'ye girmek için silahını bırakan Hz. Muhammed (s.a.s.), hac vazifesini rahat bir şekilde yapabilmek için kendisini ve ashabını büyük bir risk altına sokmuştur.^[2] Peygamberin Mekkelilere yönelik bu hareketi, Mekke'nin zenginleri tarafından gerçekleştirilen baskıya karşı gösterilen şiddet karşıtlığının güzel bir örneğiydi. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in mesajı, gerektiğinde güç kullanımını yasaklamamış olmasına rağmen bu asla mesajın önemli bir yönü olarak görülmemiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) mesajının temelini 'Barış elbette daha hayırlıdır,' (4/128) ayeti oluşturur. Bu ayet öncelikle aile içi kavgalara atıfta bulunsa da, kullanılan terminoloji, barışın hayatın her alanında üstün olduğunu belirtir. Bu nedenle barışın mümkün olduğu her ortamda Hz.

Muhammed (s.a.s.), barışa yönelik harekete geçmeyi teşvik ediyordu. Hatta savaşın tam ortasında bile, 'düşman barışa yönelik bir meyil gösterirse' Kur'an, Efendimiz'den barışı kabul etmesini ve Allah'a güvenmesini istemektedir (8/61). Ayrıca bir başka Kur'an ayeti de, Efendimiz ve ashabından ihtilaflarını barış yoluyla çözmelerini istemektedir: 'Allah'a karşı gelmekten sakının ve birbirinizle aranızı düzeltin' (8/1). Benzer bir Kur'an ayeti de, 'Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun.' (49/9) demektedir. Aslında Hadis Alimi İmam Buhari, Efendimiz'in hadislerini topladığı meşhur eserinde bir kitabı, Efendimiz'in barışçıl yönüne ayırmıştır.

Barış ve şiddet karşıtlığı birbiriyle yakından ilişkilidir. Şiddet karşıtlığı barış sürecinde önemli bir adımdır. Kur'an, mü'minlerin ahiretteki sonsuz yurtlarını dar-üs selam olarak tanımlamaktadır. Allah insanları barış yurduna çağırır (10/25). Cennet ehlinin selamlaşması 'Esenlik.' Veya 'selam'dır (10/10). Öteki dünyada melekler cennet ehlini selamladığında 'Sabretmenize karşılık size selamlar, selametler! Dünya diyarının ne güzel akıbetidir bu!' (13/24). Salih kimselere, 'Esenlikle, emin olarak girin oraya!' (15/46) denilecektir. Barış, Allah'ın olduğu kadar mü'minlerin de bir sıfatı olarak görülür. Sonsuza inananların saflığı ve uyumuyla alakalı olarak Kur'an'da 'Onlar cennette ne boş bir söz, ne de günaha soka bir laf işitmezler. İşittikleri söz, hep: 'Selam! Selam!' sesleridir' (56/26-27) denmektedir. Allah'ı taklit eden Müslümanlar da barışçıl olmalıdır. İslam'ın amacı temelde bu dünyayı barışın hüküm sürdüğü, insanların Allah'a yakınlaşması ve Allah'ın es-Selam ismini yansıtmak için bütün canlıların sükûnetle korunduğu bir yer yapmaktır.

Yukarıda da kısaca ifade edildiği gibi, Mekkeli müşrikler ilk Müslümanlara çok ciddi bir şekilde işkence yapıyorlardı; ancak Efendimiz, ashabtan bazılarının sürekli ısrarlarına rağmen, uzunca bir süre savunma gayesiyle bile olsa karşılık vermeye veya güç kullanmaya izin vermemiştir. Aksine onlara işkencelere karşı sabırlı olmalarını tavsiye etmiştir. Bu işkenceler nihayet, bazı mü'minleri sevgili şehirleri Mekke'den ayrılarak huzur ve emniyet buldukları Habeşistan'a göç etmeye zorlamıştı. İslam Peygamberi'nin kendisi en yakın arkadaşıyla beraber kendisine karşı uygulanan bu şiddetten uzaklaşmak ve birbirleriyle kavga halinde olan Arap ve Yahudi kabilelerine barış getirme amacıyla davet edildiği Medine şehrine hicret edebilmek için bir mağaraya saklanmıştı. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) muazzam cesareti ve toplum içindeki şerefli konumuyla birlikte ilk Müslümanlar Mekke müşriklerine karşı kendilerini müdafaa şekillerine sahiptiler. Ancak o, onların eziyetlerine karşılık her zaman şiddet

karşıtlığı yöntemini seçmiştir. O'nun, şiddet karşıtlığını uygulanan eziyetlere rağmen sürdürdüğünde şüphe yoktur. Bu (şiddetsizlik), saldıranlara karşı mukabil savunmaya Kur'an-ı Kerim'de izin verilene kadar sürmüştür: 'Kendilerine savaş açılan müminlere, savaşmaları için izin verildi. Çünkü onlar zulme maruz kaldılar. Allah onlara zafer vermeye elbette kadirdir. O müminler ki tamamen haksız yere sırf 'Rabbimiz Allah'tır' dediklerinden yerlerinden yurtlarından kovulmuşlardı' (22/39-40). Kendisine saldıranlara karşı geçici bir kuvvetle savunma yapmasına izin verilen Hz. Muhammed (s.a.s.), peygamberler arasında Sahib-ül Kadib olarak bilinirdi. Hadis kitaplarında anlatılan olaylardan birinde Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hayatıyla ilgili şöyle bir misal verilmektedir: 'Bir Bedevi, yanına gelir ve giysisini o kadar hızlı çekiştirir ki, o çekiştirmenin sebep olduğu iz elbisenin kenarında rahatlıkla fark edilir. Bedevi, 'Sahip olduğundan bana da ver!' diyerek ganimetten kendisine pay ister. Efendimiz, Bedevi'ye döner, hiçbir öfke belirtisi olmaksızın gülümser ve adama bir şeyler verilmesini emreder.'^[3]

Şurası unutulmamalıdır ki Hz. Muhammed (s.a.s.) tarihin en vahşi toplumlarından birinin meseleleriyle ilgileniyordu. Bu insanların davranışlarını değiştirmek onun için en zor görevdi. Tarihçiler, kalplerinin katılığıyla ilgili olarak, Peygamber'in ait olduğu toplumun, kabile şerefının bir simgesi olarak kız çocuklarını diri diri gömecek noktaya geldiğini ifade etmektedir. Kur'an böyle kabile geleneklerini sert bir şekilde tenkit eder (81/8). Hz. Muhammed'in (s.a.s.) getirdiği öğretiler ahabının kalplerini ve zihinlerini o kadar kökten değiştirmişti ki, onlar sadece diğer insanlara değil, en ufak bir canlıya karşı bile şefkat göstermeye başlamışlardı. O bu değişikliği güç kullanarak yapmamıştır. Onun içinde bulunduğu toplumun kafa yapısını değiştiren şey, şiddet karşıtı ve barışıl mesajıydı.

Hz. Muhammed (s.a.s.), barış ve şiddet karşıtlığı ile Kur'an vahyini ümmetine aktardı. Kur'an'ın da ifade ettiği gibi vazifesi 'Allah'ın mesajını sadece tebliğ etmekten ibarettir' (5/92). Buna uygun olarak o, Mekkelilerin eziyetlerini sabırla karşılayarak mesajını iletmeye devam etmiştir. Ahabından da böyle davranmalarını istemiştir. Onları gelecekte meydana gelmesi muhtemel fitnelere veya kendisinin İslam toplumu içinde aslında iç savaş şeklinde olacağını önceden gördüğü imtihanlara karşı uyarmıştır. Sahabının biri, 'Büyük imtihanlar gelip çatığı zaman ne yapmalıyım?' şeklinde bir soru sorduğunda, Efendimiz ona 'Evinde dur ve diline sahip ol!'^[4] tavsiyesinde bulunmuştur. İç savaş zamanında sahabilerin büyük çoğunluğu fitneden ve sosyal anarşiden

kaçınmıştır. Aslında bu tavır sonraları İslam'ın Sünni geleneğinin sosyal düzensizlik ve anarşi karşısında uyguladığı bir prensip olmuştur. Gazali bu prensibin bir savunucusu olarak tanınır. Bu İslami prensip, şiddet karşıtlığı çalışmalarında bulunan uzmanların ifade ettiği 'provokasyondan kaçınma' ve 'evde durma' ilkeleriyle örtüşmektedir.^[5]

Kur'an, Kitab-ı Mukaddes peygamberlerinin mücadelelerine sıklıkla atıfta bulunarak onları birer sabır ve metanet örneği olarak bize sunar. Hz. Âdem'in iki oğlu Habil ile Kabil arasında yaşananlar âlimler tarafından şiddet karşıtlığının bir örneği olarak görülür. 'Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Onların her ikisi de birer kurban takdim etmişlerdi de birininki kabul edilmiş, öbürününki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, kardeşine: 'Seni öldüreceğim,' dedi. O da: 'Allah ancak muttakilerden kabul buyurur,' dedi. Yemin ederim ki sen beni öldürmek için el kaldırırsan, ben seni öldürmek için el kaldırmam. Çünkü ben alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.'

İslam'a göre bir kötülüğü başlatan kimse, kendisinden sonra girişilen aynı kötülüğün yükünü taşır. Bu nedenle Kabil tarih boyunca bütün adam öldürenlerin gireceği günahın yükünü taşıyacaktı; çünkü bu suçu işleyen ilk kişi odur. Şiddet karşıtı bir kişiliğin İslami özellikleri de mukabelede bulunmaktan kaçınan Habil'in şahsında toplanmıştır.

Efendimiz'in şiddet karşıtlığına sıkı sıkıya bağlı olmasından söz ettikten sonra yapılan savaşlar akla gelebilir. Efendimiz acaba düşmanlarına hiç saldırdı mı? Hiç şüphe yok ki Efendimiz saldırıyı kendisine ve ashabına saldırdığında kullanmıştı ve Mekkeli müşrikleri durdurmanın başka bir yolu da yoktu. Kur'an bununla alakalı olarak 'Ama unutmayın ki haksızlığın karşılığı, yapılan haksızlık kadar olabilir, fazlası helal olmaz. Bununla beraber kim affeder, haksızlık edenle arasını düzeltirse onun da mükâfatı artık Allah'a yaraşan tarzda olur. Şu kesindir ki Allah zalimleri sevmez' (42/40) der.

Hız. Muhammed (s.a.s.) kendisine saldıranlara karşı müdafaada bulunsa da sıklıkla da affetmeyi tercih etmişti. Bu merhamet ve af düşmanlarına kadar uzanmıştı. Hadis kitaplarında şöyle bir olay anlatılır: Gatafan ve Anmar savaşlarında Gavres isminde cesur bir kabile reisi Hız. Muhammed'e (s.a.s.) sinsice yaklaşır ve başının üstünde asılı bulunan kılıcını alarak 'Seni benim elimden kim kurtaracak?' diye sorar. Hız. Muhammed (s.a.s.) 'Allah!' der ve 'Allah'ım, ona karşı bana yardım et,' diye dua eder. Gavres bir anda sanki

omzuna gizli bir yumruk yemişçesine yere düşer ve kılıcı elinden gider. Hz. Muhammed (s.a.s.) kılıcı eline alır ve 'Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?' diye sorar. Ancak daha sonra onu affeder ve kabilesinin yanına dönmesine izin verir. Kabilesi, bu kadar cesur bir insanın Hz. Muhammed'e (s.a.s.) karşı hiçbir şey yapamamasına şaşırır kalır. 'Ne oldu sana, neden hiçbir şey yapamadın?' diye sorarlar. Gavres onlara neler olduğunu anlatır ve 'Ben şimdi insanların en hayırlısının yanından geliyorum,' der.

Müslümanlardan zulüm nerede olursa olsun ona karşı mücadele etmeleri istenir. Ancak böyle bir mücadele daha kötü bir adaletsizlikle sonuçlanmamalıdır. Şayet mesele buysa Kur'an bir alternatif sunmaktadır: Sabır ve dua. İnsanlar zalimler tarafından eziyete uğrayıp alaya alınırlarsa, sabırlı olmaları gerekmektedir ve sabırlarından ötürü mükafatlarını alacaklardır (23/107-111) ayetiyle bunu ifade eder. Bu kişilerin mükâfatları sabır ve metanet şartlarına dayanır; zira 'Allah sabredenlerle beraberdir,' ayeti mü'minler için geçilmez bir kale olur. Bundan ötürü aktif direnişle karşılık verilmeli ve bu uygulanmalıdır. Direnişi teşvik eden Hz. Muhammed (s.a.s.), 'En güzel hayır, zalim bir kral önünde söylenen doğru bir kelimedir,' der. Ancak böyle bir direniş 'Kötülüğü en iyi şekilde sav.' (23/96) ayetine muvafık düşmelidir. Birçokları, Kur'an-ı Kerim'in şiddet karşıtlığı yöntemlerini Hz. Musa gibi Kitab-ı Mukaddes peygamberleri vasıtasıyla sunduğunu ileri sürer. Mesela Allah, Hz. Musa ve Hz. Harun'dan, mesajını Firavun'a iletmelerini istediğinde bu durumla ilgili ayette 'Ona yumuşak bir dille yaklaşın.' ifadesi görülür. Firavun gibi zalim bir hükümdara karşı kullanılacak dil üzerine yapılan bu vurgu, Kur'an öğretisinde şiddet karşıtlığının önemine bir örnek teşkil etmektedir. Aynı hikâyede, Firavun'un tehdidi üzerine sihirbazların itirafındaki şiddet karşıtı direniş de açıkça görülür. Sihirbazlar, 'Musa ve Harun'un Rabbine inandık.' deyince Firavun onlara öfkelenerek onları çarmıha germekle tehdit etti. Böyle bir tehdide karşı sihirbazların cevabı ise şiddet karşıtı öğretinin bir başka misalidir: 'Bize gelen bunca delillere ve bizi Yaratana karşı seni tercih edemeyiz. İstedığın hükmü ver. Senin hükmün nihayet bu dünyada geçer.' (20/72).

Modern dünyada şiddet karşıtlığı, problemlerle başa çıkmada önemli bir araç olmuştur. Birçok âlim şiddet karşıtlığı terimini tanımlamaktan ziyade başka terimlerle özdeşleştirme yoluna gitmektedir. Şu tanım, terimin genel bir çerçevesini sunmaktadır: 'Şiddet karşıtlığı taraftarlarının sosyal veya siyasi bir amaca ulaşmada şiddetin kullanımını reddetmelerini sağlayan, ahlak, güç ve çekişmeye dair bir dizi varsayımdır.' Son yüzyıllarda sosyal mücadelenin bir

biçimi olarak şiddet karşıtlığı Rusya'da Leo Tolstoy (1828-1910), Hindistan'da Mahatma Gandhi (1869-1948), Güney Afrika'da Albert Luthuli (1898-1967) ve ABD'de Martin Luther King (1929-1968) gibi meşhur şahsiyetlerle ilişkilendirilmiştir.

Yukarıda sözü geçen sufi şeyhleri ve dini liderler daha az tanınmalarına rağmen günümüz Türkiye'si için barış ve şiddet karşıtlığının önemli birer örneğidirler. Bu insanlara karşı aşırı seküler kesimden büyük bir baskı uygulansa da, bu insanların şiddet karşıtlığına olan bağlılıkları ülkelerinin daha barışçıl ve güvenli bir ortama sahip olmasına katkıda bulunmaktadır. Şiddete karşı şiddetle mukabelede bulunmak fasit bir daireye yol açmakta ve genel şiddet seviyesini de yükseltmektedir. Bir Türk atasözünde ifade edildiği gibi 'Yangına körükle gidilmez' veya Tolstoy'un belirttiği üzere kötülüğe karşı gerçekleştirilecek şiddet içeren eylemler yangına benzin dökmekten başka bir şey değildir.^[6] Şiddet içeren direniş, ateşe gaz dökmekten başka bir işe yaramayacaktır. Bu şahsiyetler son yıllarda üzerlerine ciddi bir akademik ilgi çekmelerine rağmen şiddet karşıtlığı uygulayanlara yönelik yapılan göndermeler arasında, listede bu türden bir aktivizmi etkili bir şekilde uygulayanlar maalesef dâhil edilmemiştir.

Nakşî şeyhi Süleyman Hilmi Tunahan takvasıyla ve Kur'an eğitimiyle alakalı faaliyetleriyle tanınır. Zamanın hükümeti tarafından bu yoldaki çabalarına yönelik yapılan ciddi teftiş ve baskılara rağmen bu sufi şeyhinin hareketlerinde şiddete başvurduğuna dair hiçbir kayıt yoktur. Kendisi tam tersine Kur'an öğretimine odaklanmış ve talebelerine de bunu tavsiye etmiştir.

Benzer şekilde bir başka Nakşî şeyhi Mehmet Zahit Kotku'nun da Türkiye'deki sosyal, siyasi ve ekonomik hayatta büyük bir etkisi olmuştur. Sufilik resmi olarak yasaklansa da Kotku, sufi öğretilerini uygulamaya devam etmiş ve bu yasaklamaya karşı protestosunda şiddetten kaçınmayı başarmıştır.

Günümüz Türkiye'sinin diğer iki büyük İslami şahsiyeti olan Said Nursi ve Fethullah Gülen de hiçbir tarikata bağlı olmamalarına rağmen ülkenin sosyal dokusu üzerinde büyük bir ruhani etkiye sahiptirler. Said Nursi gibi hayatı boyunca şiddet karşıtlığını kendine düstur edinmiş olup da Batı dünyasında pek tanınmayan çok az kimse vardır. Bu yazının da göstereceği üzere, Said Nursi geçen yüzyılda İslami gelenekte barışın ve şiddet karşıtlığının önde gelen şahsiyetlerinden biridir. İslam'da müceddidlerden biri olarak tanınan Nursi, baskıcılara karşı toplumdaki masumların haklarını çiğnememek için yaptığı

mücadelesinde şiddet karşıtlığı teolojisini desteklemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda savaşp savaş meydanının korkunç gerçeklerine yakinen şahit olan ve ayrıca yaralanarak Sibiry'a'da iki sene savaş esiri olarak duran Nursi, savaşın gerçek yıkıcılığının ve sebep olabileceklerinin fazlasıyla farkındaydı.

Nursi'nin şiddet karşıtlığı anlayışının, İslamî aktivizmin çağdaş zemini içerisinde görüldüğü kadarıyla bir eşi daha yoktur. Çağdaşlarının, kendi hükümetlerine ve Batı'ya karşı gösterdiği siyasi yörüngeli tepkisel muhalefetine rağmen Nursi bütün bunlardan kaçınmayı tercih etmiştir. Kendi talebelerini asayiş memurları (gönüllü güvenlik görevlileri) olarak tanımlamıştır. Şiddet karşıtı aktivizm düşüncesini 'Müspet Hareket' terimiyle kavramsallaştırmıştır. Bu terim Nursi'nin öğretilerindeki temel ve hayati şiddet karşıtlığı ilkesini sergiler. Nursi'ye göre müspet hareket kavramı, sadece şiddetten kaçınmaktan daha etkilidir. Said Nursi'nin eserlerinde onun, kendisine eziyet edenler de dahil herkese kalbinde yer verdiğini bariz bir şekilde görürüz. Düşmanları tarafından 17 defadan fazla zehirlenmesine rağmen, Nursi hiçbir zaman aynı şekilde karşılık vermemiş, aksine talebelerinden intikam almaktan kaçınmalarını istemiştir. Said Nursi'nin talebelerine ettiği şu ricada, Hz. Adem'in çocuklarıyla olan konuşmasının anlatıldığı ayetin yankıları duyulabilir:

Kardeşlerim, düşmanlarım tarafından öldürülecek olursam, masumların ve ihtiyaçların hatırına intikamımı almaya çalışmayın. Kabir azabı ve cehennem ateşi onlara yeter.^[7]

1926'dan 1960'lara kadar bütün dini fikirlerin baskı gördüğü bir dönemde Nursi ve takipçileri zaman zaman hapse atıldılar. Gördükleri bütün eziyetlere rağmen Nursi'nin eserlerinde nefret belirtisi adına bir şey görmek mümkün değildir.

Şiddet karşıtlığının günümüzdeki pek çok uygulayıcısının aksine Nursi'nin siyasi bir gayesi yoktu. Onun tek amacı insanların ahiretlerini kurtarmaktı. Nursi, zaferin güç kullanarak değil başkalarını ikna ederek kazanılacağına inanıyordu. Bildiğimiz manadaki kılıcın kullanılmaması gerektiğini söyleyen Nursi, Kur'an hakikatlerini, fiziki kılıcı iptal eden parlayan elmas bir kılıç olarak sunmaktadır. Şiddetin ortaya çıkaracağı yıkım, Nursi'nin fiziksel gücün her türlüşünden kaçınmasını sağlamıştır. Talebelerine yazdığı meşhur veda mektubu da bunun en mühim bir örneği olarak görülebilir. Mektup aşağıdaki ifadelerle başlar:

Aziz kardeşlerim, bizim vazifemiz müspet hareket etmektir. Menfi hareket

değildir. Rıza-yı İlahiye göre sırf hizmet-i imaniyeyi yapmaktır, vazife-i ilahiyeye karışmamaktır. Bizler asayışı muhafazayı netice veren müspet iman hizmeti içinde her bir sıkıntıya karşı sabırla, şükürle mükellefiz.^[8]

Bu mektup pasifizm unsurları taşısa da, Nursi'nin hayatını bilen biri onu pasifist olarak nitelendirmez. O müspet hareketin temsilcisidir. Said Nursi 'nemelazım' tavrındaki insanlara hep karşı çıkmıştır. Bu tavır ona göre sadece diktatörlükle neticelenecektir.

Nursi, şiddetin üstesinden gelebilmek için güç ve mülk sevdasına karşı insanları uyarıyordu. Siyaseti kuvvet olarak görüyor ve kuvvetin kullanımının tehlikelerinden ötürü sıklıkla kendisinin ve talebelerinin hiçbir siyasi gaye taşımadıklarını söylüyordu. Nursi, 'Elimizde siyaset topuzu yoktur. İki elimizde de nur vardır. Yüz tane elimiz olsaydı gene nurdan başka bir şey tutmazdık. Nursi'nin öğretilerinde nur, barış, uyum, akıl ve müspet olan her şeyi temsil eder. Nursi'ye göre, nur herkese faydalı olduğu için kimse ona düşman olmamalıdır. Nursi tabi ki insanlara hizmet etme siyasetine karşı değildi; ama o kuvvetin kişisel çıkarlara dayandığında sebep olabileceği tehlikeleri görmüştü. Onun siyaseti bırakmasının esas nedeni, siyasetin en dindar insanı bile nasıl bozabileceğini görmesiydi. Kendi tecrübelerine dayanarak, belirli bir partideki dindar bir kimsenin, adeta velilik makamındaki başka bir dindar adamı sırf rakip partide olduğu için şeytanlıkla suçladığını görmüştü. Yine aynı kişinin, bariz bir şekilde kötü olan birisini, sırf kendi partisinde diye nasıl övdüğünü de görmüştü. Partizanlığın tehlikelerini gözlemledikten sonra siyasetten çekildi ve o meşhur sözünü söyledi: 'Şeytandan ve siyasetten Allah'a sığınırım.'^[9]

Nursi, siyasetten çekilerek şiddet karşıtı âlimlerin 'halktan istiğna' adını verdikleri durumu yaşamaya başladı. Faaliyetlerinin ve dini yazılarının, insanların öteki dünyayı fark etmelerini sağlayacağına inanıyordu. Nursi ruhani bir hicret gerçekleştirdi ve münzevi bir hayat tarzını benimsedi. Her türlü siyasetten çekilmeye kadar uzanan Nursi modeli şiddet karşıtlığı hemen hemen hiç bilinmez. Şiddet karşıtlığı kahramanı olan Gandhi bile sonraları Hindistan cumhurbaşkanı olmuştur. İngilizlerin Hindistan'ı işgaline karşı direnen ve Müslümanların ilerlemesi için eğitimi en önemli araç gören Müslüman çağdaşı Han Abdülgaaffar Han (1890-1988) gibi Nursi de medeni bir dünyada şiddete yer olmaması gerektiğine inanıyordu. Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki ilişkiye dair yazdığı bir mektupta, 'Gayrimüslimlere yaklaşım ikna yoluyla olmalıdır. Zira bunlara İslam'ın yüce ve güzel bir din olduğunu göstermek bizim görevimizdir.' demektedir.^[10]

Nursi sonraları bu fikri dinlerarası, özellikle de Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında işbirliği bağlamında geliştirdi. Öğretisinin felsefesini 'sevgiyi sevmek, nefretten nefret etmek' ilkesi çerçevesinde formüle etti.^[11] Nursi'ye göre Allah'ın kelimesinin en büyük düşmanları cehalet, zaruret ve ihtilaftı. Akıl ve bilgi çağının yaşandığı bir devirde Müslümanların cihadı Kur'anın parlak delilleriyle olmalıydı, kaba kuvvetle değil. Nursi, Kur'an'ın her ayetinin, savaşta kullanılan kılıçtan daha güçlü olduğuna inanıyordu. Kelimelerin gücüne olan inancı tamdı. 'Medeni insanlara galebe ikna ile olur, laf anlamayan kaba kimselere yapıldığı gibi icbar ile değil.'^[12] Bu nedenle Nursi günümüzü manevi cihad devri olarak tanımlıyor ve 'manevi yıkıma karşı mücadele fiziksel değil manen olmalıdır,'^[13] diyordu. Tolstoy'un meşhur ifadesine^[14] benzer bir şekilde, 'adâvet ve muhabbet, nur ve zulmet gibi zıttırlar. İkisi, mânâ-yı hakikîsinde olarak beraber cem olamazlar.' diyordu. Nursi'nin öğretilerinde sevgi ve nefret bir kalpte aynı anda bulunmaz. 'Biz muhabbet fedaileriyiz. Husûmete vaktimiz yoktur.' demektedir. Nursi iki dünya savaşının insanlara nefretin nasıl şaşırtıcı derecede yıkıcı olabileceğini gösterdiğini düşünüyordu. Bu nedenle,

Husumet ve adâvetin vakti bitti. İki harb-i umumî adâvetin ne kadar fena ve tahrip edici ve dehşetli zulüm olduğunu gösterdi. İçinde hiçbir fayda olmadığı tezahür etti. Öyleyse, düşmanlarımızın seyyiatı-tecavüz olmamak şartıyla adâvetinizi celb etmesin.^[15]

diyordu.

Said Nursi kendi şiddet karşıtlığı ilkesini İslam'ın teolojik ve ahlaki ilkelerinden aldı. Yöntemine temel olarak kullandığı ilkelerden birisi 'Kimse bir başkasının günahını yüklenmez.' (6/164) ayetiydi. Bir başka deyişle, bir kimse başkalarının suçlarından ötürü ayıplanamaz. Nursi'nin anlayışına göre, bu ilke özellikle günümüzde şiddet ve sosyal kargaşa vasıtasıyla görmezlikten gelinmektedir. Ayet şunu açıkça ifade etmektedir ki, bir kimse sırf etnik kökeni, ailevi geçmişi, milliyeti veya bir suçluyla olan akrabalığı sebebiyle suçlu sayılamaz. Günümüzde ise bir suçluyu cezalandırmak için yüzlercesini öldürmeyi savunmakta güçlük çekilmemektedir. Bundan ötürü Nursi'nin anlayışında bir baba oğlunun suçundan, bir kadın da kocasının suçundan ötürü cezalandırılmaz. Şiddet meselesinde masumların hakları kaybolmaktadır. Açıkçası günümüz teröristleri Kur'an'ın bu temel ilkesine aldırış etmemektedir.

İşte bu sebepten Said Nursi hayatını toplumda düzeni sağlamaya çalışmaya

adamıştır. 'Yüz tane ruhum olsa, hepsini masumların haklarının kaybolmasını önlemek için toplumdaki düzeni sağlama adına teker teker verirdim.' Yukarıda bahsedilen ayeti düşüncesinin temeli olarak gören Nursi düşüncelerini aşağıdaki ifadede özetlemiştir:

Beş cânî yüzünden doksan mâsuma zarar gelmemek, bir cânî yüzünden on mâsum çoluk çocuk, peder ve validelerine zulmetmemek için, Risale-i Nur iman hizmetiyle beraber âsâyişi tamamıyla temin edip herkesin kalbinde fenaliğa karşı bir yasakçı bırakıyor.

Nursi yazdıkları sayesinde insanların vicdanlarının kendilerini toplumda düzensizlik ve anarşi olmasına sebep olmaktan alıkoyacak derecede etkilediğini gözlemiştir.^[16] Toplum içindeki sosyal düzen ve kardeşliğin önemiyle ilgili olarak şöyle bir misal verir:

Bir taş, taşlığıyla beraber, kubbeli binalarda ustanın elinden çıkar çıkmaz başını eğer, arkadaşıyla birleşmeye meyleder ki, sukut tehlikesinden kurtulsunlar. Maalesef, insanlar teavün sırrını idrak edememişler. Hiç olmazsa taşlar arasındaki yardım vaziyetinden ders alsınlar!^[17]

Toplumda itaatsizliği ateşlediği yönündeki hükümetin suçlamalarına karşılık Said Nursi, sosyal düzene 100 tane komiserden daha iyi hizmet ettiğini söylemiştir. Risale-i Nur'da Nursi, toplumu sosyal düzensizlik ve anarşiden korumak için sosyal uyumun beş direğinden söz etmektedir. Bunlar, 'Hürmet, merhamet, haramdan çekinmek, emniyet, serseriliği bırakıp itaat etmektir'.^[18] Nursi'ye göre, herkesin başına bir polis dikmek imkânsızdır; fakat bu ilkeleri hayata geçirerek toplumun her ferdinin kalbinde bir manevi polis olacaktır.

Talebelerine yazdığı bazı mektuplarda Nursi şiddetten kaçınmak ve düşmanlarının kendisine gösterdiği şiddete davetiye çıkarmamak için her türlü olası alternatifi kullandı. Mesela Nursi şiddet karşıtı âlimlerin 'sükût yöntemi' adını verdiği bir yöntem kullanmıştır. Talebeleriyle olan görüşmesinde birçok şeyden bahsederdi ve konu birtakım hassas siyasi meselelere geldiğinde, 'Buna konuşmaya me'zun değilim. Şimdi sükût gereklidir.' derdi.

Nursi'nin kullandığı bir diğer yöntem ise 'suçun ufak bir grupta sınırlandırılması (adalet-i mahza)' idi. Yöntemini yukarıda söz ettiğimiz 'Kimse bir başkasının günahını yüklenmez.' ayetinden alan Nursi genelleştirmeden kaçınırdı. Bu ilkesini, varlığına karşı önemli bir tehdit olan iktidardaki partiyle olan ilişkisinde uyguladı. Düşmanlarının tamamını suçlamaktan kaçınarak iktidar partisinin sadece % 5'ini suçladı. Bu tür işkenceler karşısında bile af

yolunu tercih etti. Mahkemede kendisi için idam talep eden savcı hakkında, 'Ona beddua bile etmedim.' diyordu. Nursi'nin biyografisini yazanlara göre Nursi'nin savcıya beddua etmemesinin sebebi olarak savcının kızı için endişelenmiş olmasıydı. Savcının başına bir şey gelecek olursa, bu masum çocuğa bakacak ve ona baba şefkati gösterecek kimse olmayacaktı.

Nursi'ye göre, Hak yola hak vasıtalarla gidilebilecektir. Kimse soylu bir gayeye meşru olmayan yollarla ulaşamaz. Şiddet karşıtlığı, manevi mücadele sırasında gayrimeşru vasıtalarla kaçınmak için en güvenli yoldur. Nursi'nin biyografisini yazanlar onun Doğu Anadolu'da geçirdiği ilk yıllarıyla alakalı olarak şöyle bir hadiseyi naklederler. Bir grup Kürt aşireti lideri, yeni kurulmuş Ankara hükümetine isyan etmek için kendisinden destek almaya gelirler. Amaçları şeriatı getirmektir. Nursi, isyanlarının daha kötü bir adaletsizlikle ve anarşiyle sonuçlanacağını söyleyerek onları uyarır. Planlarından vazgeçmelerini ister ve onlar da Nursi'nin nasihatlerine uyar ve isyana katılmazlar.

Huzurlu bir topluma şiddet içeren eylemlerle ulaşılamaz. Nursi'nin öğretisine Türkiye'de anarşi ve çatışmanın 1960 ila 1980 arasında sürdüğü bir dönemde değer verilmişti. Talebeleri ve takipçileri bu dönemde asla bu çatışmanın bir parçası olmamış, aksine toplum içi uzlaşmada önemli bir rol oynamışlardır. Solcular ile milliyetçiler arasında silahlı bir mücadele dalgası devam ederek en az 10 bin kişinin ölümüne yol açtığı bir dönemde Nursi'nin takipçileri barışçıl davranarak anarşiye bulaşmaktan kaçınmışlardır. Talebelerinden bir tanesi, insanları şiddetten alıkoymak ve bu kanlı mücadeleye bir son vermek için bir kitap yazdı.^[19]

Bu noktada Türkiye'de bir başka etkili İslam âlimi ve düşünürü Fethullah Gülen'e de bakmak uygun olacaktır. Gülen, vaazları ve sohbetleri Türk toplumunun çeşitli kesimlerince bilinir olduktan sonra 1970'lerde etkili bir halk şahsiyeti olarak ortaya çıktı. Nursi gibi Fethullah Gülen de aktivizminde bir tür şiddet karşıtlığı uygulamıştır. Kendi kişisel tecrübesi ve ızdırabı, şiddet karşıtlığı anlayışında önemli bir rol oynamıştır. Çoğu genç binlerce kişinin hayatına mal olan, solcularla milliyetçiler arasındaki vahşi mücadeleye bizzat şahit olmuştu. Öte yandan PKK'nın terörist faaliyetleri neticesinde 15 yılda 30 bin insanın ölmesini de görmüştü. Kanunlara, dini faaliyetleri yasaklayan Anayasa'nın 163. maddesine karşı gelmekle suçlanarak 1970'lerde birkaç ay hapisanede yattı; ama en sonunda serbest bırakıldı. Gülen bütün mücadelesini barışa ve şiddet karşıtlığına ayırdı. Mücadeleleri sırasında takipçilerine her zaman öldürülse bile bu çatışmalara katılmamalarını tembihledi.

Beni sevenler şunu biliyor ki, anarşi ülkemizin her yanındaiken ben insanları sükunete ve öfkelerini kontrol etmeye davet ettim. Ölüm tehditleri aldım; ama beni sevenlerden barış için çalışmaya devam etmelerini istedim. 'Şayet ben öldürülürsem, bütün öfkenize rağmen bedenimi gömün ve toplumda düzen, barış, sevgi aramaya devam edin. Ne olursa olsun inananlar olarak biz sevgi ve emniyetin temsilcileri olmalıyız.' dedim. Aynı şeyi bugün de söylemeye devam ediyorum.^[20]

Çeşitli sosyal problemler üzerinde durmak ve topluma uyum getirmek için Gülen, özellikle İslam dışındaki dinlerin müntesipleriyle olduğu kadar Türkiye'deki seküler kesim de dahil olmak üzere toplumun çeşitli katmanlarıyla işbirliğine gitti. Türk toplumundaki çatışan gruplar arasında işbirliği ve uyumu geliştirmek için Türk sivil toplum kuruluşu olan Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın (GYV) kurulmasının ardındaki etkin güçlerden biriydi. Bu kuruluş farklı geçmişlerden gelen insanları 'Abant Platformu' adı altında başarılı bir şekilde bir araya getirdi. GYV faaliyetlerini Türkiye dışında da toplantılar gerçekleştirerek genişletti. 2004 Nisan'ında Washington'daki John Hopkins Üniversitesi'nde İslam ve demokrasinin uyumuyla ilgili yapılan toplantı bunlardan biriydi.

Geleceğin barış dolu dünyası için Gülen, sevenlerini Türkiye içinde ve dışında eğitim kurumları açmaları için teşvik etti. Gülen, etnik ve dini çatışmaların tırmandığı Arnavutluk, Kosova, Makedonya, Filipinler, Açe, Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu gibi yerlere özel bir önem veriyordu. Okullar, bu bölgelerdeki çatışma düzeyini düşürmede önemli bir rol oynamıştır. 2004 yazında Makedonya'yı ziyaretimde Gülen hayranı bir işadamı tarafından yapılan bu okullardan birisini görme fırsatım oldu. Bana söylenene göre Arnavutlar ile Sırpalar arasındaki çatışma sırasında her iki taraf da böyle bir çatışmada yer almamak için çocuklarını bir barış sığınağı olarak okula getiriyorlardı. Bu okullar, dini ve etnik farklılıkları ne olursa olsun her türlü çocuğa hizmet etmektedir.

Gülen, din müntesiplerinin arasında gelecekte vuku bulabilecek çatışmaları önlemek için dinlerarası işbirliği ve diyalogu kullanmaktadır. Gülen, Türkiye'de dinlerarası işbirliğinin bir sembolü haline gelmiştir. Dünyaya barış getirmek için çeşitli meselelerde dinlerarası işbirliğini geliştirme amacıyla Papa II. John Paul'le olduğu kadar 300 milyon civarındaki Ortodoks Hristiyan'ın ruhani lideri olan Patrik Bartolomeos'la ve İsrail Hahambaşı'yla da bir araya geldi. Gülen, dinlerarası diyalogun bugün şart olduğuna inanmaktadır.

Çeşitli sebeplerden ötürü Müslümanlar bu geleneği bir süre ihmal ettiler; ancak bu geleneğin kökleri İslam'ın temel öğretilerinde bulunmaktadır. Medine Antlaşması'na atıfta bulunan Gülen, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) böyle bir işbirliğini uyguladığını vurgular. Barış ve uyumu desteklemek için dinlerarası diyalogu Müslümanlar için zorunlu görür. Dini eziyetin bir kurbanı olarak Gülen, Müslümanlar ve gayrimüslimler için din özgürlüğünü hararetle savunmaktadır. Gülen'in teşvik ettiği bu uyum normuna yarı askeri bir darbenin gerçekleştiği 28 Şubat 1997'ye kadar değer verildi. Bundan sonra Gülen'e yönelik ani bir saldırı başladı ve bu, öğretilerinde Gülen'e büyük bir engel teşkil etti. Kalp rahatsızlığı olan Gülen, Türkiye'deki durumdan ötürü ve daha iyi bir bakıma ihtiyacı olduğu için Türkiye'den ayrılmak ve ABD'ye yerleşmek zorunda kaldı. Gülen'in devletin kontrolünü ele geçirmeye çalıştığı iddiasıyla rakipleri tarafından kasten birtakım videokasetler derlendi.

Gülen yine de diyalog düşüncesini devam ettirmektedir; çünkü öğretilerinin İslam'ın ilkeleri içinde yer aldığına inanır. Bu konuyla alakalı kendisi birçok yazı yazmıştır. Müslümanı, kardeşine diliyle veya eliyle zarar vermeyen kişiler olarak tanımlayan hadisi yorumlarken Gülen şunları söylemektedir:

Gerçek Müslümanlar emniyet ve güven insanlarıdır. Öyle ki, diğer Müslümanlar onlara hiçbir şüphe ve tereddüt duymaksızın arkalarını dönebilmelidirler. Aile fertlerini korku duymaksızın kendilerine emanet edebilsinler; çünkü bu kişi Müslümanların elinden ve dilinden kesinlikle güvende olmalıdır. Hep beraber bir toplantıya iştirak ettiklerinde, bir kimse kendisi hakkında kimsenin dedikodu etmeyeceğinden ve diğerleri hakkında yapılan dedikoduları da iştirmeceğinden emin bir şekilde toplantıdan ayrılabilmelidir. Böyle Müslümanlar başka insanların haysiyet ve onuruna kendilerinininki kadar hassasiyet gösterirler. Yemezler başkalarını beslerler. Yaşamazlar, başkalarını yaşatırlar. Hatta manevi zevklerini bile başkaları için feda ederler.

Meşhur Türk sufisi Yunus Emre'nin (ö. 1321) bir şiirine atıfta bulunan Gülen, 'Dövene elsiz, sövene dilsiz olmak gerek.' diyerek diğer insanlara karşı tam bir şiddet karşıtı olmayı destekler ve 'Bizi elli kere deneseler ve kırsalar, kırılmayacağız ve herkesi sevgi ve şefkatle kucaklayacağız. Birbirimize göstereceğimiz sevgilerle yarınlara doğru yürüyeceğiz.' der. Kırgızistan Ruhaniyet Vakfı, Gülen'e eğitime faaliyetleriyle dünya barışına katkılarından ötürü bir onur ödülü vermiştir. [\[21\]](#)

Gülen'in zaferi manevidir. Gülen, Nursi'nin manevi zaferine tek gerçek zafer olarak atıfta bulunur. Ayrıca tarihten de şöyle bir örnek verir: 'İspanya'nın Müslüman fatihi Tarık bin Ziyad, İspanyol ordusunu yendiği için değil kralın hazinelerinin önünde dururken söyledikleriyle zafer kazandı: 'Dikkat et Tarık! Dün bir köleydin; bugün ise muzaffer bir kumandansın, yarın toprak altına gireceksin.'^[22] Gülen'in öğretisinde ruhsal güç, Tarık'ın askeri zaferinden daha güçlüdür. Gülen'in anlayışında şiddet karşıtlığı teolojisini önemli yapan şeyler bunlardır. Gülen'e göre sevgi yenilmez bir silahtır ve diğer insanlara duyulan sevgi, diğerlerine fedakârlık ve hizmeti getirecektir. Başkalarına hizmet için kendini feda etme, Gülen'in öğretisinin temel kısmıdır. Gülen, kahramanların, kendileri için değil, başkaları için yaşadıklarını söyler. Gülen'in öğretisinde barışın bir özelliği sadece insanlara değil, aynı zamanda hayvanlara da gösterilen şefkat ve sevgidir. Gülen'le yaptığım özel bir görüşmede kendisi bana, barış ve şiddet karşıtlığı uygulamasının banyo küvetindeki bir böceğe kadar uzandığı bir olayı anlatmıştı. Böceği kurtarmak için epey vakit harcamıştı; çünkü o da Allah'ın bir yaratığıydı ve ölüme bırakılmamalıydı. Gülen aynı şekilde tabiata karşı da şiddet karşıtı bir yaklaşıma sahiptir. Gülen insanoğlu ile tabiat arasında uyumlu bir ilişki geliştirerek,

Tabiattaki bu mucizevî sanat daha ince, kendi güzelliğimizin ötesinde, bunu çok güzel bir şekilde yaratan, sanatıyla hissedilmek istenen; ama azameti nedeniyle de tamamıyla hissedilmeyen bir Bir'e işaret etmektedir.^[23]

demektedir.

Bugün biz ister sevelim ister sevmeyelim, birçok insan birbirlerini öldürmek için en keskin silahları ve en büyük bombaları yaptığı için gurur duymaktadır. İslam'ın şiddet ve barbarlıkla özdeşleştirildiği bir dönemde, İslam'ın öğretileri içerisinde Türk şiddet karşıtlığı deneyimi, geçerli bir çözümdür. Bu, yaklaşık bir asırdır milyonlarca Müslüman tarafından takip edilmiş ve başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Bu başarı hikâyesi umarım küresel ölçekte de bilimsel bir dikkate mazhar olacaktır.

[1.] Buhari, İkinci Kitap (İnanç), Hadis no:10

[2.] Buhari, 49. Kitap Barış Hadis no: 862

[3.] Buhari, 53. Kitap Kumus, Hadis no: 377

[4.] Ebu Davud, Sünen, Hadis no:4329

[5.] Gene Sharp, Exploring Nonviolent Alternatives (Boston: Porter Sargent Publishers, 1970), 36-37

[6.] William Robert Miller, Nonviolence, 49

[7.] Said Nursi, Risale-i Nur Külliyyatı, I. Cilt, (İstanbul: Nesil Yayınları, 1996), 1060

[8.] A.g.e, II. cilt, s.1912

- [9.] A.g.e, II. cilt, s. 1797
 - [10.] Said Nursi, Risale-i Nur Külliyyatı, II. Cilt, s. 1931
 - [11.] A.g.e, II. cilt, s. 1930
 - [12.] A.g.e, II. cilt, s. 1921, 1930
 - [13.] Said Nursi, Risale-i Nur Külliyyatı, II, 1914
 - [14.] Leo Tolstoy, The Law of Love and the Law of Violence, (New York: Rudolph Field, 1948)
 - [15.] Said Nursi, Mektubat, 418
 - [16.] Said Nursi, Risale-i Nur Külliyyatı. II. Cilt, 1910
 - [17.] A.g.e, 1981
 - [18.] Said Nursi, Kastamonu Lahikası, (İstanbul: Sinan Matbaası, 1958), 241
 - [19.] Mustafa Sungur, 'Anarşi: Sebep ve Çareleri' (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1979)
 - [20.] Safa Kaplan'la yapılan röportaj
 - [21.] Zafer Özcan, 'Kırgızlar Gülen'e Barışa Katkı Ödülü Verdi' Zaman Gazetesi, 03-11-2004
 - [22.] Fethullah Gülen, 'Ruhun Zaferi,' Sızıntı, Temmuz 1983, 5. Cilt, 54. Sayı
 - [23.] Fethullah Gülen, 'Tahrib Edilen Tabiat' Zamanın Altın Dilimi (İzmir: TÖV Yayınevi, 1991), 110-114
- Zeki Sarıtoprak, The Muslim World, Temmuz 2005 Özel Sayısı